

АГРОСВІТ

№ 24 грудень 2022

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Василенко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грабчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ІТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гугушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелєєва Наталя Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегеда Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 24 грудень 2022 р.

Журнал включено до Переліку наукових

фахових видань України з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України

№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

— Index Copernicus (IC);

— SIS;

— Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року

ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73

(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.nayka.com.ua

www.agrosvit.info

Засновники:

**Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,**

ТОВ "ДКС Центр"

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 22.12.22 р.

Підписано до друку 22.12.22 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 8,6.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2212/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2022

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 24 грудень 2022 р.

У НОМЕРІ:

Ємельянов О. Ю.

Оцінювання потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємств агропромислового комплексу 3

Жигулін О. А., Седікова І. О., Савенко І. І.

Модель агрологістики бізнес-процесів під час збройного конфлікту "Україна-Росія" 10

Бублик М. І., Стрільчук Р. М.

Удосконалення управлінських компетентностей задля підтримки молодих фахівців у час змін 16

Макаренко А. П., Артемчук Є. В.

Удосконалення обліку, оподаткування та аналізу основних засобів 21

Биба В. А., Утеченко Д. М., Шупик С. М., Свиноус Н. І.

Стратегічне планування як основа управління розвитком молочного скотарства в контексті продовольчого забезпечення країни 29

Круковська О. В.

Методологічні засади здійснення системного менеджменту туристичної діяльності 38

Колоша В. П.

Інтенсифікація виробництва продукції скотарства — методичний підхід 44

Скоромна О. Ю., Морозова Г. С., Адамян В. Я.

Сучасні проблеми експорту зерна з України 52

Ланченко Є. В.

Еволюційний розвиток поняття "інновація" 61

№ 24 / 2022

CONTENTS:

Yemelyanov O.

ASSESSMENT OF THE POTENTIAL OF LOAN FINANCING OF ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX 3

Zhigulin O., Sedikova I., Savenko I.

AGROLOGISTICS MODEL OF BUSINESS PROCESSES DURING THE UKRAINE-RUSSIA ARMED CONFLICT 10

Bublyk M., Strilchuk R.

IMPROVING MANAGEMENT COMPETENCES TO SUPPORT YOUNG SPECIALISTS IN A TIME OF CHANGE 16

Makarenko A., Artemchuk Y.

IMPROVEMENT OF ACCOUNTING, TAXATION AND ANALYSIS OF FIXED ASSETS 21

Byba V., Utechenko D., Shupyk S., Svyynous N.

STRATEGIC PLANNING AS A BASIS FOR MANAGING THE DEVELOPMENT OF DAIRY FARMING IN THE CONTEXT OF THE COUNTRY'S FOOD SUPPLY 29

Krukovska O.

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF SYSTEM MANAGEMENT OF TOURIST ACTIVITIES 38

Kolosha V.

INTENSIFICATION OF THE LIVESTOCK PRODUCTS PRODUCTION IS A METHODOLOGICAL APPROACH 44

Skoromna O., Morozova H., Adamian V.

CONTEMPORARY PROBLEMS OF GRAIN EXPORT IN UKRAINE 52

Lanchenko E.

EVOLUTIONARY DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF "INNOVATION" 61

УДК 338.001.36

О. Ю. Ємельянов,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки підприємства та інвестицій,

Національний університет "Львівська політехніка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1743-1646>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.24.3

ОЦІНЮВАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПОЗИКОВОГО ФІНАНСУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

O. Yemelyanov,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
of Business Economics and Investment, Lviv Polytechnic National University

ASSESSMENT OF THE POTENTIAL OF LOAN FINANCING OF ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

Мета цього дослідження полягала в оцінюванні потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємств агропромислового комплексу. Розроблено теоретико-методичні основи такого оцінювання. Зокрема, встановлено сутність потенціалу позикового фінансування господарської діяльності. Визначено головні чинники, які впливають на величину цього потенціалу. Здійснено групування його видів. Запропоновано модель оцінювання потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємств. Побудовано градацію рівня фінансової стійкості підприємств залежно від величини відносного потенціалу позикового фінансування господарської діяльності. Здійснено апробацію розроблених теоретико-методичних засад оцінювання потенціалу позикового фінансування господарської діяльності за вибіркою підприємств агропромислового комплексу України. Використання запропонованої моделі оцінювання потенціалу позикового фінансування у практиці діяльності підприємств надасть можливість підвищити обґрунтованість фінансового планування та забезпечити належний рівень фінансової стійкості суб'єктів підприємництва.

An important sector of Ukraine's economy is its agro-industrial complex, which provides significant amounts of budget revenues, in particular from the export of agricultural products. However, the functioning and development of domestic enterprises of the agro-industrial complex are complicated by some negative factors. Such factors, caused primarily by military actions, include logistical difficulties with exporting products, higher prices for energy and other types of production resources, a decrease in acreage, etc. However, among the key factors that hinder the activity of domestic enterprises of the agro-industrial complex, the lack of adequate amounts of financial resources at many of these enterprises also occupies an important place. As a result, there is a lack of working capital, which is necessary for enterprises to carry out their current activities. In addition, business entities experience a shortage of their own investment resources, which are necessary for financing projects of economic development of enterprises. Under such conditions, meeting the needs of financial resources requires the enterprises of the agro-industrial complex to turn to loan sources of funds. At the same time, as business experience shows, the amount of borrowing by enterprises has certain limitations that should be taken into account when planning the activities of business entities. The purpose of this study was to assess the potential of loan financing for the economic activity of enterprises of the agro-industrial complex. The theoretical and methodological foundations of such an assessment have been developed. In particular, the essence of the potential of loan financing of economic activity has been established. The main factors affecting the value of this potential have been determined. A model for evaluating the potential of loan financing of the economic activity of enterprises is proposed.

Approbation of the developed theoretical and methodological principles for assessing the potential of loan financing of economic activity by a sample of enterprises of the agro-industrial complex of Ukraine was carried out. The use of the proposed model for assessing the potential of loan financing in the practice of enterprise activity will provide an opportunity to increase the validity of financial planning and ensure the appropriate level of financial stability of business entities.

Ключові слова: підприємство, агропромисловий комплекс, позика, потенціал позикового фінансування, фінансові ресурси, планування діяльності.

Key words: enterprise, agro-industrial complex, loan, loan financing potential, financial resources, activity planning.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливим сектором економіки України є її агропромисловий комплекс, який забезпечує значні обсяги бюджетних надходжень, зокрема від експорту сільськогосподарської продукції. Однак, функціонування та розвиток вітчизняних підприємств агропромислового комплексу ускладнюються дією низки негативних чинників. До таких чинників, викликаних, насамперед, військовими діями, потрібно віднести логістичні труднощі з експортом продукції, підвищення цін на енергетичні та інші види виробничих ресурсів, зменшення посівних площ тощо. Серед ключових чинників, які перешкоджають діяльності вітчизняних підприємств агропромислового комплексу, важливе місце посідає також і нестача у багатьох з цих підприємств належних обсягів власних фінансових ресурсів. Внаслідок цього утворюється нестача власних обігових коштів, необхідних для провадження підприємствами своєї поточної діяльності. Крім того, суб'єкти господарювання відчувають дефіцит власних інвестиційних ресурсів, потрібних для фінансування проєктів економічного розвитку підприємств. За таких умов забезпечення потреб у фінансових ресурсах вимагає від підприємств агропромислового комплексу звернення до позикових джерел коштів. Водночас, як показує досвід господарювання, обсяги залучення підприємствами позикових коштів мають певні обмеження, які слід враховувати при плануванні діяльності суб'єктів підприємництва. Таке врахування повинно здійснюватися на засадах оцінювання потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємств агропромислового комплексу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням оцінювання фінансової стійкості підприємств, формування раціональної величини їхнього капіталу, зокрема його оборотної складової, а також пошуку шляхів покращен-

ня фінансового стану суб'єктів господарювання на теперішній час присвячено значну кількість наукових праць. Серед науковців, які досягли значних успіхів при вирішенні перелічених питань варто відзначити, зокрема, таких вчених, як В. Г. Баранова [1], Г. І. Башнянин [2], Т. В. Безбородова [3], І. А. Бержанір [4], О. С. Бондаренко [5], О. Б. Ватченко [6], Н. М. Гапак [7], Т. П. Гудзь [8], С. М. Жукевич [9], Ю. С. Копчак [10], Г. В. Кошельок [11], О. В. Насібова [12], Р. С. Сорока [13], Р. К. Шурпенкова [14] та ін. При цьому більшість цих та інших науковців, які вивчають перелічені питання, зазначають важливу роль, яку відіграє у їх вирішенні раціоналізація величини позикового фінансування діяльності суб'єктів господарювання. Водночас, розроблення методичних засад оцінювання потенціалу такого фінансування, зокрема стосовно підприємств агропромислового комплексу, ще не завершено та потребує подальших досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є оцінювання потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємств агропромислового комплексу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Однією з найважливіших характеристик будь-якого підприємства є величина його економічного потенціалу [15, 16]. При цьому, окрім сукупного економічного потенціалу суб'єктів підприємництва, який варто ототожнювати із здатністю цих суб'єктів одержувати певну величину фінансово-економічних результатів від провадження своєї діяльності, існує низка різновидів цього потенціалу. Одним з таких різновидів виступає потенціал позикового фінансування господарської діяльності підприємства.

Необхідність розгляду потенціалу позикового фінансування господарської діяльності

підприємства зумовлена тим, що управління фінансовою стійкістю будь-якої компанії потребує встановлення раціонального обсягу позикових коштів, які знаходяться в складі джерел утворення її господарських засобів [17]. При цьому важливо, щоб величина позикового капіталу підприємства не була надмірною, оскільки за таких умов підприємство може виявитися нездатним своєчасно та у повному обсязі виконувати свої боргові зобов'язання.

У зв'язку викладеним вище, величину потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємства варто ототожнювати з максимально можливим обсягом позикових коштів фірми, який вона може утримувати в складі джерел утворення її господарських засобів і за якого ця фірма з високим ступенем імовірності своєчасно поверне всі узяті позики та сплатить відсотки за їх користування. Враховуючи це, що при здійсненні оцінювання потенціалу позикового фінансування господарської діяльності потрібно брати за основу песимістичний прогноз очікуваних обсягів фінансових результатів цієї діяльності, тобто припускати можливість настання несприятливих умов провадження господарської діяльності.

Необхідно відзначити, що існує низка видів потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємств. Зокрема, за моментом оцінювання величини цього потенціалу його доцільно поділяти на наявний та перспективний. Наявний потенціал характеризує величину позикових коштів підприємства, яку воно може утримувати в складі джерел утворення господарських засобів на теперішній момент часу. Стосовно перспективного потенціалу позикового фінансування господарської діяльності суб'єктів підприємництва, то він характеризуватиметься величиною позикових коштів підприємства, яку воно зможе утримувати в складі джерел утворення господарських засобів у майбутньому. Очевидно, що перспективний потенціал позикового фінансування господарської діяльності підприємства у більшості випадків буде відрізнятися від наявного потенціалу, оскільки характер та сила дії чинників, які впливають на потенціал позикового фінансування господарської діяльності, постійно змінюються.

Стосовно цих чинників, то одним з найважливіших з них є прогнозна величина грошових потоків підприємства, які воно здатне спрямовувати на виплату відсотків за користування узятими позиками та на повернення їх основних сум. Очевидно, що на величину цих потоків,

свою чергою, справляє вплив низка інших чинників (ціни на продукцію підприємства, рівень питомих витрат на її виготовлення та збут, фізичні обсяги та структура асортименту продукції тощо). Отже, механізм дії чинників, що визначають потенціал позикового фінансування господарської діяльності підприємств, має ієрархічний характер.

Необхідно відзначити, що, окрім величини прогнозного грошового потоку, на потенціал позикового фінансування впливають також і інші чинники, насамперед, рівень відсоткових ставок та терміни погашення узятих позик.

Повертаючись до групування видів потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємств, необхідно відзначити існування низки інших таких видів. Зокрема, залежно від реалізації зазначений потенціал поділяється на реалізований та нереалізований (як правило, у його склад одночасно входять як реалізована, так і нереалізована частини). Також залежно від способу оцінювання величини потенціалу позикового фінансування він може бути абсолютним та відносним.

Зрештою, варто виділяти первинний та вторинний потенціал позикового фінансування господарської діяльності підприємств. При цьому вторинний потенціал утворюється внаслідок повної реалізації первинного потенціалу.

При оцінюванні величини потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємств потрібно враховувати той факт, що підприємство завжди встигне своєчасно та у повному обсязі повернути узятую позику, сплативши при цьому усі необхідні проценти за користування нею, якщо грошовий потік підприємства, який використовується з цією метою, дисконтований за ставкою позикового відсотка впродовж періоду погашення позики, буде не меншим за її початкову величину.

Враховуючи викладене, можна запропонувати таку послідовність оцінювання потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємства:

1) робиться помірно песимістичний прогноз очікуваних фінансово-економічних результатів діяльності підприємства;

2) на підставі здійсненого прогнозу очікуваних фінансово-економічних результатів діяльності підприємства виконується прогноз сум повернення залучених підприємством позик та сплати процентів за користування ними;

3) визначаються усереднена ставка позикового відсотка за усією величиною позикового капіталу підприємства та усереднений термін погашення узятих ним позик;

4) обчислюється абсолютна величина наявного потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємства як дисконтована величина прогнозних сум повернення узятих підприємством позик за ставкою дисконту, що приймається на рівні усередненого кредитного відсотка:

$$P_{nфа} = \sum_{t=1}^T \frac{G_t}{(1+n)^t} \quad (1),$$

де $P_{nфа}$ — абсолютна величина наявного потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємства, грошових одиниць;

G_t — прогнозна величина сум повернення залучених підприємством позик та сплати процентів за користування ними у t -ому часовому проміжку, грошових одиниць;

T — загальна усереднена тривалість погашення усіх узятих підприємством позик у відповідних часових одиницях виміру;

n — усереднена ставка відсотків за користування підприємством узятими позиками, частки одиниці;

5) розраховується відносний рівень нереалізованого наявного потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємства:

$$P_{nфв} = 1 - \frac{P}{P_{nфа}} \quad (2),$$

де $P_{nфв}$ — відносний рівень нереалізованого наявного потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємства, частки одиниці;

P — загальна величина позикового капіталу підприємства на момент оцінювання наявного потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємства, грошових одиниць;

6) у випадку, якщо розрахований на попередньому етапі дій відносний рівень нереалізованого первинного потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємства виявився додатнім, оцінюється вторинний абсолютний потенціал позикового фінансування господарської діяльності підприємства. З цієї метою визначаються найбільш ефективні заходи щодо реалізації первинного позикового потенціалу підприємства і, припустивши здійснення цих заходів, визначаються прогнозні значення показників, які містяться у правій частині формули (1). Тоді за цією ж формулою можливо розрахувати абсолютну величину вторинного потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємства;

7) для підприємств, стосовно яких обчислювалася абсолютна величина вторинного потенціалу позикового фінансування господарської діяльності, розраховується відносний рівень нереалізованої частини зазначеного потенціалу. З цією метою необхідно скористатися формулою (2), проте у цьому випадку загальна величина позикового капіталу підприємства буде включати також і додатково узяту підприємством позик з метою здійснення заходів щодо реалізації первинного потенціалу позикового фінансування господарської діяльності.

Необхідно відзначити, що за допомогою показника відносного рівня первинного потенціалу позикового фінансування діяльності підприємств можливо поділити їх на групи за ступенем фінансової стійкості. З цією метою пропонується застосовувати таку градацію цього ступеня:

— незадовільна фінансова стійкість. Такою вважатиметься фінансова стійкість тих підприємств, у яких відносний рівень первинного потенціалу позикового фінансування господарської діяльності є від'ємним;

— задовільна фінансова стійкість. Такою вважатиметься фінансова стійкість тих підприємств, у яких відносний рівень первинного потенціалу позикового фінансування господарської діяльності знаходиться у проміжку між нулем та $1/3$;

— висока фінансова стійкість. Такою вважатиметься фінансова стійкість тих підприємств, у яких відносний рівень первинного потенціалу позикового фінансування господарської діяльності знаходиться у проміжку між $1/3$ та $2/3$;

— дуже висока фінансова стійкість. Такою вважатиметься фінансова стійкість тих підприємств, у яких відносний рівень первинного потенціалу позикового фінансування господарської діяльності знаходиться у проміжку між $2/3$ та одиницею;

З метою апробації запропонованих методичних підходів до оцінювання потенціалу позикового фінансування господарської діяльності було сформовано вибірку зі ста підприємств, які належать до агропромислового комплексу Західного регіону України. При цьому 35 з них є сільськогосподарськими підприємствами, 40 — займаються переробкою сільськогосподарської продукції, а інші 25 — поєднують виробництво сільськогосподарської продукції з її переробкою (тобто є агропромисловими). Використовуючи описану вище послідовність дій та застосовую-

Таблиця 1. Показники оцінювання відносного рівня первинного та вторинного потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємств агропромислового комплексу

Назви показників	Середні значення показників за групами підприємств		
	Сільськогосподарські підприємства	Переробні підприємства	Агропромислові підприємства
Відносний рівень нереалізованого первинного потенціалу позикового фінансування діяльності підприємств, частки одиниці	0,332	0,294	0,407
Кількість підприємств з додатнім відносним рівнем нереалізованого первинного потенціалу позикового фінансування, одиниць	21	23	18
Відносний рівень нереалізованого вторинного потенціалу позикового фінансування діяльності тих підприємств, у яких відносний рівень нереалізованого первинного потенціалу є додатнім, частки одиниці	0,056	0,047	0,073

Джерело: розраховано автором на основі даних про діяльність досліджуваних підприємств станом на 01.01.2022.

чи вирази (1) та (2), було здійснено оцінювання відносного рівня нереалізованого первинного та вторинного потенціалу позикового фінансування господарської діяльності. Результати розрахунку цих показників представлено у табл. 1.

Як впливає з даних, представлених у табл. 1, відносний рівень нереалізованого первинного потенціалу позикового фінансування господарської діяльності досліджуваних підприємств за їх групами коливався з 0,294 для переробних підприємств до 0,407 для агропромислових підприємств, тобто останні в середньому характеризувалися найбільшою величиною цього рівня. Стосовно середнього відносного рівня нереалізованого вторинного перспективного потенціалу позикового фінансування, то він є суттєво меншим за середній відносний рівень нереалізованого первинного потенціалу позикового фінансування, проте все рівно перевищує нуль. Отже, принаймні у частини досліджуваних

підприємств агропромислового комплексу існують резерви нарощування обсягів позикового фінансування їх господарської діяльності.

Використовуючи запропоновану вище градацію, досліджувані підприємства було також поділено на групи за ступенем їх фінансової стійкості. Результати такого поділу представлено у табл. 2.

Як впливає з даних, представлених у табл. 2, частка підприємств з незадовільним рівнем фінансової стійкості серед загальної кількості досліджуваних підприємств коливається від 28% для агропромислових підприємств до 42,5% для переробних підприємств. Отже, досить значна кількість досліджуваних підприємств потребує суттєвого підвищення рівня їх фінансової стійкості. При цьому лише біля третини досліджуваних підприємств характеризуються високим або дуже високим рівнем їх фінансової стійкості.

Таблиця 2. Результати поділу досліджуваних підприємств на групи за ступенем їх фінансової стійкості

Рівні фінансової стійкості підприємств	Сільськогосподарські підприємства		Переробні підприємства		Агропромислові підприємства	
	Кількість	% до загальної кількості	Кількість	% до загальної кількості	Кількість	% до загальної кількості
Незадовільний	14	40,00	17	42,50	7	28,00
Задовільний	11	31,43	9	22,50	9	36,00
Високий	4	11,43	12	30,00	5	20,00
Дуже високий	6	17,14	2	5,00	4	16,00
Всього	35	100,00	40	100,00	25	100,00

Джерело: розраховано автором на основі даних про діяльність досліджуваних підприємств станом на 01.01.2022.

ВИСНОВКИ

1. Величину потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємства варто ототожнювати з максимально можливим обсягом позикових коштів фірми, який вона може утримувати в складі джерел утворення її господарських засобів і за якого ця фірма з високим ступенем імовірності своєчасно поверне всі узяті позики та сплатить відсотки за їх користування.

2. До найважливіших чинників утворення потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємства необхідно віднести прогностичну величину грошових потоків підприємства, які воно здатне спрямовувати на виплату відсотків за користування узятими позиками та на повернення їх основних сум, рівень відсоткових ставок, терміни погашення узятих позик та ін.

3. При оцінюванні величини потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємств потрібно враховувати той факт, що підприємство завжди встигне своєчасно та у повному обсязі повернути узяті позики, сплативши при цьому усі необхідні проценти за користування нею, якщо грошовий потік підприємства, який використовується з цією метою, дисконтований за ставкою позикового відсотка впродовж періоду погашення позики, буде не меншим за її початкову величину. Базуючись на цьому правилі, було запропоновано послідовність оцінювання первинного та вторинного потенціалу позикового фінансування господарської діяльності підприємств. При цьому таке оцінювання передбачає визначення як абсолютної, так і відносної величини зазначеного потенціалу. Використання запропонованої послідовності оцінювання потенціалу позикового фінансування у практиці діяльності підприємств надасть можливість підвищити обґрунтованість фінансового планування та забезпечити належний рівень фінансової стійкості суб'єктів підприємництва.

4. Подальші дослідження повинні передбачати розроблення моделі оцінювання потенціалу позикового фінансування господарської діяльності без виконання попереднього усереднення рівня відсоткових ставок за користування узятих підприємством позик та термінів їх повернення.

Література:

1. Баранова В. Г., Гоцуляк С. М. Теоретичні засади управління оборотним капіталом. Вісник соціально-економічних досліджень. 2008. № 30. С. 32—36.

2. Башнянин Г. І., Лінтур І. В. Фінансова стійкість суб'єктів господарювання та шляхи її покращення. Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. Вип. 2. С. 98—101.

3. Безбородова Т. В., Даншина, Т. В. Управління оборотними коштами підприємств. Інвестиції: практика та довід. 2017. № 1. С. 59—62.

4. Бержанір І. А. Діагностика фінансової стійкості підприємств України. Інноваційна економіка. 2013. № 10. С. 34—39.

5. Бондаренко О. С. Методологічні основи управління оборотними активами підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2008. № 4. С. 40—44.

6. Ватченко О. Б., Тахмазова І. Б. Управління оборотним капіталом підприємства. Економічний простір. 2011. № 50. С. 193—200.

7. Гапак Н. М., Капштан С. А. Особливості визначення фінансової стійкості підприємств. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2014. Вип. 42. С. 191—196.

8. Гудзь Т. П. Діагностика статичної та динамічної фінансової рівноваги підприємства. Вісник соціально-економічних досліджень. 2017. № 1 (62). С. 180—186.

9. Жукевич С. М. Діагностика фінансово-економічної стійкості суб'єкта господарювання: концептуальний підхід. Інноваційна економіка. 2016. № 5—6 (63). С. 206—211.

10. Копчак Ю. С. Проблеми діагностики фінансового стану і стійкості функціонування підприємства. Вісник СумДУ. 2004. № 9 (68). С. 23—34.

11. Кошельок Г. В., Малишко В. С., Маликова І. П. Факторний аналіз ефективності використання оборотних коштів підприємства. Проблеми системного підходу в економіці. 2018. Вип. 5. С. 67—72.

12. Насібова О. В., Придатченко Б. Ю. Теоретичні аспекти оптимізації оборотних коштів підприємства. Економіка і суспільство. 2018. № 18. С. 794—802.

13. Сорока Р. С. Чинники впливу на ефективність функціонування оборотного капіталу. Регіональна економіка. 2003. № 2. С. 72—80.

14. Шурпенкова Р. К. Сутність та основи організації аналізу оборотних коштів. Вісник Запорізького національного університету. 2018. № 3. С. 150—154.

15. Yemelyanov O., Kurylo O., Petrushka, T. Methodological principles of evaluating economic potential of industrial enterprise sustainable development. Scientific Bulletin of Polissia. 2018. № 2 (14). P. 141—149.

16. Yemelyanov O., Symak A., Zarytska O. Modelling the process of forming the potential of economic development of an industrial enterprise. *Periodyk naukowy Akademii Polonijnej, Czeszochowa, Akademia Polonijna w Czeszochowie*. 2016. Vol. 3. P. 128—137.

17. Yemelyanov O., Petrushka T., Symak A., Trevoho O., Turylo A., Kurylo O., Danchak L., Symak D., Lesyk L. Microcredits for Sustainable Development of Small Ukrainian Enterprises: Efficiency, Accessibility, and Government Contribution [Online]. *Sustainability*. 2020. Vol. 12 (15). Available at: <https://doi.org/10.3390/su12156184> (Accessed 29 Nov 2022).

References:

1. Baranova, V. H. and Hotsuliak, S. M. (2008), "Theoretical principles of working capital management", *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, vol. pp. 32—36.

2. Bashnianyn, H. I. and Lintur, I. V. (2016), "Financial stability of business entities and ways to improve it", *Ekonomichnyy visnyk Zaporiz'koi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, vol. 2, pp. 98—101.

3. Bezborodova, T. V. and Danshyna, T. V. (2017), "Working capital management of enterprises", *Investysii: praktyka ta dovid*, vol. 1, pp. 59—62.

4. Berzhanir, I. A. (2013), "Diagnosis of financial stability of Ukrainian enterprises", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 10, pp. 34—39.

5. Bondarenko, O. S. (2008), "Methodological bases of current assets management of enterprises", *Investysii: praktyka ta dosvid*, vol. 4, pp. 40—44.

6. Vatchenko, O. B. and Takhmazova, I. B. (2011), "Working capital management of the enterprise", *Ekonomichnyy prostir*, vol. 50, pp. 193—200.

7. Hapak, N. M. and Kapshtan, S. A. (2014), "Features of determining the financial stability of enterprises", *Naukovy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Ekonomika*, vol. 42, pp. 191—196.

8. Hudz', T. P. (2017), "Diagnosis of static and dynamic financial equilibrium of the enterprise", *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, vol. 1 (62), pp. 180—186.

9. Zhukevych, S. M. (2016), "Diagnosis of financial and economic stability of the business entity: a conceptual approach", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 5—6 (63), pp. 206—211.

10. Kopchak, Yu. S. (2004), "Problems of diagnostics of a financial condition and stability of functioning of the enterprise", *Visnyk SumDU*, vol. 9 (68), pp. 23—34.

11. Koshel'ok H. V., Malysheko V. S. and Malikova I. P. (2018), "Factor analysis of the efficiency

of working capital of the enterprise", *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*, vol. 5, pp. 67—72.

12. Nasibova, O. V. and Prydatchenko, B. Yu. (2018), "Theoretical aspects of optimization of working capital of the enterprise", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 18, pp. 794—802.

13. Soroka, R. S. (2003), "Factors influencing the efficiency of working capital", *Rehional'na ekonomika*, vol. 2, pp. 72—80.

14. Shurpenkova, R. K. (2018), "The essence and basics of the organization of working capital analysis", *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*, vol. 3, pp. 150—154.

15. Yemelyanov, O., Kurylo, O. and Petrushka, T. (2018), "Methodological principles of evaluating economic potential of industrial enterprise sustainable development", *Scientific Bulletin of Polissia*, vol. 2 (14), pp. 141—149.

16. Yemelyanov, O., Symak, A. and Zarytska, O. (2016), "Modelling the process of forming the potential of economic development of an industrial enterprise", *Periodyk naukowy Akademii Polonijnej, Czeszochowa, Akademia Polonijna w Czeszochowie*, vol. 3, pp. 128—137.

17. Yemelyanov, O., Petrushka, T., Symak, A., Trevoho, O., Turylo, A., Kurylo, O., Danchak, L., Symak, D. and Lesyk, L. (2020), "Microcredits for Sustainable Development of Small Ukrainian Enterprises: Efficiency, Accessibility, and Government Contribution", [Online], *Sustainability*, vol. 12 (15), available at: <https://doi.org/10.3390/su12156184> (Accessed 29 Nov 2022).

Стаття надійшла до редакції 05.12.2022 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 338.47:005.334

О. А. Жигулін,

д. е. н., доцент, професор кафедри готельно-ресторанного бізнесу,

Одеський національний технологічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1532-2806>

І. О. Седікова,

д. е. н., професор, завідувачка кафедри Менеджменту і логістики,

Одеський національний технологічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5684-6927>

І. І. Савенко,

д. е. н., професор, професор кафедри Менеджменту і логістики,

Одеський національний технологічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7901-6360>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.24.10

МОДЕЛЬ АГРОЛОГІСТИКИ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ "УКРАЇНА-РОСІЯ"

O. Zhigulin,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department
of Hotel and Restaurant Business, Odesa National Technological University

I. Sedikova,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department
of Management and Logistics, Odesa National Technological University

I. Savenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department
of Management and Logistics, Odesa National Technological University

AGROLOGISTICS MODEL OF BUSINESS PROCESSES DURING THE UKRAINE-RUSSIA ARMED CONFLICT

Збройний конфлікт "Україна-Росія" націлює агробізнес на використання ефективних моделей управління міжнародною логістикою бізнес-процесів. Ефективність даних моделей оцінюється рівнем ризику. Наведено результати аналізу рівня ризику при використанні водного, залізничного й автомобільного транспорту під час збройного конфлікту в Україні. Розроблено модель управління міжнародною логістикою бізнес-процесів в агробізнесі у вигляді об'єднання логістичних операцій сільськогосподарських підприємств і агротрейдера на взаємовигідних умовах, яка зменшує виробничі, маркетингові, збутові, інвестиційні й фінансові ризики. Сільськогосподарські підприємства вкладають кошти в модернізацію логістичних потужностей агротрейдера, а останній надає їм послуги зберігання, доробки, оцінки якості, забезпечення фінансами виробничих операцій, перевалки, транспортування й встановлення контактів зі споживачами за кордоном. Розроблено показник ефективності використання логістики бізнес-процесів у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Апробація моделі у Білгород-Дністровському районі Одеської області у 2022 році дала позитивний результат.

The armed conflict "Ukraine-Russia" aims agribusiness to use effective models of management of international logistics of business processes in the field of marketing, production, personnel management, budgeting, investment and financing. The effectiveness of these models is assessed by the level of risk. The results of the analysis of the level of risk when using water, rail and road transport during the armed conflict in Ukraine are given. A model of management of international logistics of business processes in agribusiness has been developed in the form of unification of logistics

operations of agricultural enterprises and agrotrader on mutually beneficial terms, which reduces production, marketing, sales, investment and financial risks. Agricultural enterprises invest in the modernization of the logistics capacities of the agrotrader, and the latter provides them with storage, finishing, quality assessment, financing of production operations, transshipment, transportation, and establishing contacts with consumers abroad. An indicator of the effectiveness of the use of business process logistics in the field of foreign economic activity has been developed.

The testing of the model in the Bilhorod-Dniester district of the Odesa region in 2022 gave a positive result. The modernization of the logistics capacities of the agrotrader made it possible to earn money on the transshipment of grain from the East of Ukraine into railway wagons and grain trucks and to provide agricultural enterprises with financial resources in the spring of 2022. Business entities managed to fully implement the export plan in 2022 due to effective transport logistics and contracts with processing enterprises in Bulgaria, Switzerland, Turkey and Romania, timely performed operations on pre-sowing soil cultivation, sowing, crop care, harvesting and finishing the crop and increased net income by an average of 39% compared to 2021 due to reduced production, marketing, sales, investment and financial risks.

Ключові слова: міжнародна логістика, модель управління, бізнес-процеси, агробізнес, збройний конфлікт.

Key words: international logistics, management model, business processes, agribusiness, armed conflict.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Під час збройного конфлікту "Україна-Росія" змінився підхід до управління міжнародними логістичними потоками в агробізнесі, а також логістикою бізнес-процесів. Дослідження цього питання є актуальним, оскільки 40 % експорту України складають товари сільсько-господарського виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Логістику бізнес-процесів досліджували А. Кальченко, В. Колодійчук, С. Белих, Н. Васильєва, Т. Косарева, Я. Олійник, В. Перебийнос, О. Шматок. Кальченко А. Г. визначає, що 98 % часу виробництва товару припадає на проходження його каналами: транспортування 41 %, зберігання — 21 %, створення запасів — 23 %, адміністрування — 15 % [1]. Колодійчук В. А. пропонує будувати в Україні елеватори для управління потоковими зерновими процесами. Скорочувати витрати пропонується через управління постачанням, збутом, зберіганням товарів, покращенням маркетингу, поглибленням взаємодії постачальників, споживачів і посередників, удосконаленням технології руху матеріальних й інформаційних потоків. Вважається, що інтеграція саме цих процесів і має назву "логістика". На нашу думку, "логістикою під час кризи" є задоволення інтересів споживача, який не бажає оплачувати виконання непродуктивних операцій виробником, й прагне отримувати товар регулярно, вчасно та в зручному місці [2].

Фрагментарно проблему міжнародної логістики в агробізнесі під час збройного конфлікту "Україна-Росія" досліджували відомі науковці й бізнесмени. Гончаревич С. наголошує,

що 75 % українського експорту приходить на країни ЄС (Нідерланди, Іспанія, Польща, Німеччина, Італія, Бельгія, Франція, Велика Британія), тоді як до війни дана частка складала усього 30 %. У структурі експорту до ЄС переважає кукурудза, ріпак, соя, пшениця, ячмінь, жито. Майже 40% експорту агропродукції до ЄС припадає на зернові, 15% — насіння, 16,3% — жири та олії. Незначну частку експорту складають продукти глибокої переробки. Експорт агропродукції у 1 півріччі 2022 року, порівняно з аналогічним періодом минулого року, скоротився вдвічі [3]. Директор KSG Agro Касьянов С. рекомендує під час війни агро-виробникам швидко диверсифікувати діяльність у прибутковій галузі й застосовувати міжнародну логістику та постійне виробництво у 2 зміни на добу з мотивацією персоналу збільшеною удвічі зарплатою й захисним укриттям під час повітряної тривоги [4].

Разом з тим, проблеми міжнародної логістики бізнес-процесів в агробізнесі під час збройного конфлікту "Україна-Росія" мають потребу в додатковому системному дослідженні.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Розробка моделі управління міжнародною логістикою бізнес-процесів в агробізнесі під час збройного конфлікту "Україна-Росія".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В теоретичному плані будь-яка криза вимагає від бізнесу "скидання баласту", тобто концентрації на вузько-спеціалізованій діяльності. Наразі невигідно мати власну логістику, а треба використовувати послуги професіоналів-операторів фулфілменту (на аграрному ринку

аглотрейдерів) та сплачувати їм за кожну відправку товару, щоб логістика стала змінними, а не постійними витратами під час мінливості попиту. Передання логістики на аутсорс дозволяє бізнесу бути гнучкішим.

Аналіз використання видів транспорту в Україні під час збройного конфлікту "Україна-Росія" у 2022 р. показав наступне:

авіаційні перевезення вантажів і людей не відбувалися із-за пошкодження більшої частини аеропортів (12 з 19-ти) та літаків під час початку бойових дій. Закордонний агро-екотуризм вимушений наразі користуватися послугами авіакомпаній Польщі й Молдови. Незважаючи на військовий стан у людей простежується нагальна потреба в психологічній релаксації на курортах Туреччини й Єгипту, хоча ціни турів збільшилися у 2 рази. Традиційні сільськогосподарські вантажі (посадковий матеріал, курчатобройлери, добрива) у 2022 році не перевозилися із-за нерентабельності транспортування;

водний транспорт суттєво зменшив обсяги перевезення. Унаслідок блокування частини Дніпра в Херсонській та Запорізькій областях зупинені перевезення Дніпром, захоплений Каховський судноплавний шлюз і пошкоджене його обладнання. Працює й набирає обертів транспорт по річці Дунай. Порти Рені, Ізмаїл, Усть-Дунайськ працюють у штатному режимі, нарощують вантажну базу й збільшують обробку суден біля причалів. Після звільнення острова Зміїний (30.06.2022 р.) з'явилася можливість транспортування морем за схемою: судна заходять з Чорного моря по гирлу Бистре в українські порти на Дунаї (Ізмаїл, Рені і Усть-Дунайськ), завантажуються, виходять у Чорне море та швидко йдуть до Румунії й Болгарії. Створення коридору для вивезення сільськогосподарської продукції з українських портів "Чорноморськ", "Одеса", "Південний" дозволило відправити на експорт 10 млн т зерна. У листопаді є загроза закриття зернового коридору із-за агресії Росії;

залізничний транспорт втратив на 31 % можливість вантажних, але наростив пасажирські перевезення. За місяць перевозиться у середньому 3 млн пасажирів, 1400 вагонів (70 тис. т) вантажів. "Вузьким місцем" АТ Укрзалізниця є відсутність довгострокового планування транспорту зерна та узгодження його з транспортними компаніями ЄС, а також неспівпадання розміру залізничної колії в Україні й ЄС. Результатом є те, що українська продукція простоє в вагонах (застарілі, негерметичні вагони, що використовуються через можливість переведення на колію 1435 мм) по 4 міся-

ця, псується й підприємці несуть до 840 тис. євро збитків на одному рейсі. На перспективу планується будівництво колії через Польщу у порти Прибалтики й другої гілки на півдні до портів Дунайського пароплавства;

автомобільний транспорт є більш надійним, але менш продуктивним. В Україні зруйновано 23,9 тис. км автомобільних доріг, 304 мости та переходи, але це не заважає щоденно перевозити гуманітарні й сільськогосподарські вантажі. Обмеження залізничного й високий ризик припинення морського транспорту перекладає вантажопотоки на автомобільний транспорт. "Вузьке місце" у вигляді відмови від постачання палива з Білорусі було нейтралізоване за рахунок поставок з Польщі, Румунії, Словаччини, Молдови та Угорщини. Скасовано адміністративний бар'єр у вигляді дозволів, який був також стримуючим фактором для вільного ринку.

Результати дослідження моделі управління міжнародною логістикою бізнес-процесів в агробізнесі показали наступне:

ризиковим є використання послуг фулфілменту незнайомих операторів ринку;

до надійної й перспективної моделі міжнародної логістики бізнес-процесів належить створення об'єднання логістичних операцій сільськогосподарських підприємств з аготрейдером на умовах: 1) модернізації логістичних складових (техніка й технологія), а також закупки засобів транспорту аготрейдеру за кошти сільськогосподарських підприємств; 2) надання послуг зберігання й доробки, оцінки якості продукції, фінансування й експорту продукції аготрейдером сільськогосподарським підприємствам під час збройного конфлікту "Україна-Росія".

Апробація наведеної моделі проводилася в Білгород-Дністровському районі Одеської області й дала наступні результати. Сільськогосподарські підприємства ДП Світанок-Агро — 4,2 тис. га, ДП Нова Царичанка-1 — 1,56 тис. га, ТОВ імені Мічуріна — 3,9 тис. га, ПП АК Агроток — 1,3 тис. га створили об'єднання з аготрейдером ПП Аккерман Зернопром і вклали кошти в модернізацію його логістичних потужностей. Інвестування коштів проводилася з метою забезпечення потреб сільськогосподарських виробників при транспортуванні зерна через припортові міста.

Потужність одночасного зберігання елеватора ПП Аккерман Зернопром була збільшена до 35 тис. тон, що дозволило приймати подвоєну кількість зернових на зберігання з наступною перевалкою й транспортуванням за допо-

могою 9 зерновозів і залізничних вагонів. Тип модернізованого елеватора був вибраний лінійним. Продукція почала зберігатися в металевих силосах СМВУ183.16.В12 (завод-виробник "Юг Элеватор") ємністю 9 тис. тон, а також зерноскладах навалом (26 тис. тон). Потужність очисного обладнання збільшилася до 100 т/год. Елеватор почав здійснювати автоприйм зерно при пропускній здатності 50 т/год та прийом з залізничних вагонів — 1 800 т/добу. Продуктивність автовідвантаження була збільшена до 1 800 т/добу.

На елеваторі були встановлені транспортери типу Норія виробництва заводу "ЮгЭлеватор", які суттєво підвищили продуктивність внутрішньої логістики. Продуктивність відвантаження у залізничні вагони збільшилася до 1800 т/добу з подальшим транспортуванням до станції Білгород-Дністровський Одеської залізниці. Контроль за якістю зерна почав здійснювати сертифікованою лабораторією з виданням складських квитанцій на підтвердження якості та кількості прийнятої продукції. Суттєво зменшилися витрати часу на підйомно-транспортні операції. У капітальні склади продукція завантажується через дах й автовідвантажується через отвори у підлозі транспортерами Норія. Зерно на аналіз проб з вагонів і зерновозів транспортується по трубках в лабораторію за 1—2 хвилини за допомогою пневмотранспорту.

У перші місяці збройного конфлікту, коли у агровиробників не було коштів на проведення посівної кампанії, аготрейдер регулярно фінансував усі операційні витрати за рахунок доходів від перевалки зерна з сільськогосподарських підприємств Сходу України у залізничні вагони та власні зерновози з подальшим транспортуванням до портів Ізмаїл, Рені й Усть-Дунайськ та в країни ЄС. Перевалка за ціною 197 грн/т. 180 тис. т зерна дала можливість отримати 35,5 млн грн чистого доходу за 8 місяців 2022 року та підтримати сільськогосподарські підприємства у складний час.

Власні зерновози, можливість нечергової перевалки в залізничні вагони й оперативно встановлені контакти з кінцевими споживачами в ЄС (Туреччина, Болгарія, Швейцарія, Румунія) дала можливість логістичному об'єднанню підприємств повністю реалізувати план по експорту й збільшити доходи порівняно з 2021 роком на 39 %.

У даному випадку були усунуті наступні логістичні ризики:

ризик неефективної фінансової логістики, коли із-за відсутності коштів на проведення

передпосівної обробки ґрунту, посівних робіт, догляду за посівами, збирання врожаю підприємства беруть кредит під залог майбутнього врожаю;

ризик недостовірної оцінки якості продукції, коли елеватори свідомо збільшують вологість і засміченість зерна й зменшують його ціну;

ризик підписання договору з недоброчесним покупцем, який буде свідомо намагатися укласти не вигідні для підприємства договірні умови через форс-мажорні обставини (війна, непередбачені складнощі транспортування, втрата зерном споживчих властивостей т. ін.);

підписання договору не з кінцевим споживачем (завод з переробки зерна), а підприємствами посередниками, що негативно впливає на ціну;

ризик після підписання договору з АТ Укрзалізниця (без чітко визначених строків доставки) розтягнути строки транспортування із-за черги на пунктах перевалки або заміни шасі вагонів на 3—4 місяці, за які продукція втрапить споживчі властивості й буде придатною лише для переробки за спирт;

ризик блокування продукції в морських портах через виходу Росії із зернової угоди;

ризик підписання договору з транспортною компанією з надмірно завищеною ціною транспортування, яка майже дорівнюється ціні продукції.

З метою оцінки моделі управління міжнародною логістикою бізнес-процесів розроблено показник ефективності логістики $Пл = (Пст, Пс)$ зі складовими $Пст$ — показник сталості розвитку й $Пс$ — показник ринкового стану підприємства за умови використання певної логістичної моделі. Перший дорівнюється коефіцієнту регресії динаміки нормованого запасу сталості розвитку, що розраховується як добуток коефіцієнту регресії динаміки чистого доходу й числа прийнятих до аналізу років. Він указує на запас чистого доходу, недоотримання якого змінює висхідний тренд цього показника на бічний (такий, що ще не веде до скорочення діяльності та ліквідації).

Показник $Пс = Пе * Пр * Пн$ має складові $Пе$ — спроможність утримання ринкової частки у часі, $Пр$, $Пн$ — відповідності методів управління базовій конкурентній стратегії й нормативам, відповідно. Розраховується $Пс$ і його складові у булевих змінних $\{1, 0\}$, де 1 вказує на економічну ефективність впровадження моделі управління міжнародною логістикою бізнес-процесів, відповідності стратегії й нормам, а 0 — ні.

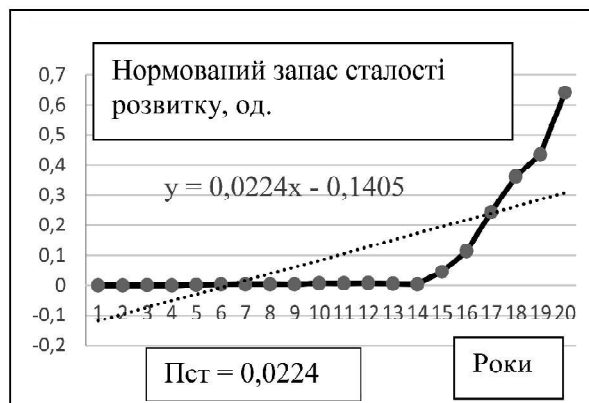

Рис. 1. Розрахунок показника сталості розвитку при використанні логістичної моделі ПП Аккерман Зернопром (2002–2021 рр.)

Джерело: розраховано авторами за даними звітності підприємства.

Ефективною вважається модель логістики, якщо при її застосуванні на підприємстві показник $Пл = (\geq 0, 1)$.

Розрахунок показника $Пст$ для ПП Аккерман Зернопром наведено на рис. 1. Дані рис. 1 свідчать про те, що підвищення темпів розвитку ПП Аккерман Зернопром ($Пст = 0,0224$) відбулося після об'єднання логістики бізнес процесів з сільськогосподарськими підприємствами (2014 р.). На підприємстві за рахунок коштів партнерів проводилася модернізація техніки й технології логістичних операцій, що позитивно вплинуло на його ринковий стан $Пс = 1*1*1* = 1$.

Значення показника $Пл = (0,0224; 1)$ свідчить про ефективність для ПП Аккерман Зернопром використання моделі у сфері зовнішньоекономічної діяльності "об'єднання логістики бізнес-процесів агротрейдера з сільськогосподарськими підприємствами під час кризи".

Аналогічний висновок можна зробити за даними розрахунку $Пл$ для сільськогосподарських підприємств (рис. 2).

За моделлю об'єднаної логістики бізнес-процесів підприємства суттєво наростили темп експорту (рис. 3).

Особливо було проявлено ефективність логістичної моделі під час збройного конфлікту "Україна-Росія". Ефективність виробничої, маркетингової, збутової, фінансової й транспортної логістики дозволила підприємствам своєчасно провести сільськогосподарські роботи й реалізувати врожай минулого року. На ПП Аккерман Зернопром за 9 місяців 2022 року отримали 437,3 млн грн, Світанок-Агро — 86,9 млн грн, ДП Нова Царичанка-1 — 19,3 млн грн, ТОВ ім. Мічуріна — 108,1 млн грн, ПП АК Агроток — 32,6 млн грн чистого доходу.

Динаміку продажів (чистого доходу) ТОВ ім. Мічуріна наведено на рис. 4. Дані рис. 4 свідчать про успішну реалізацію сільськогосподарської продукції під час "гарячої" фази збройного конфлікту "Україна-Росія" за умови використання такої моделі управління міжнародною логістикою бізнес-процесів, як об'єднання логістичних операцій сільськогосподарських підприємств й агротрейдера.

Отже, використання моделі управління міжнародною логістикою бізнес-процесів в агробізнесі під час збройного конфлікту "Україна-Росія" у Білгород-Дністровському районі Одеської області дало змогу підприємствам не втратити позиції на ринку й підвищити рівень рентабельності діяльності з 65,1 до 93,6 % у середньому на 44 % [6, с. 27].

ВИСНОВКИ

1. Збройний конфлікт "Україна-Росія" націлює агробізнес на використання ефективних моделей міжнародної логістики бізнес-процесів;

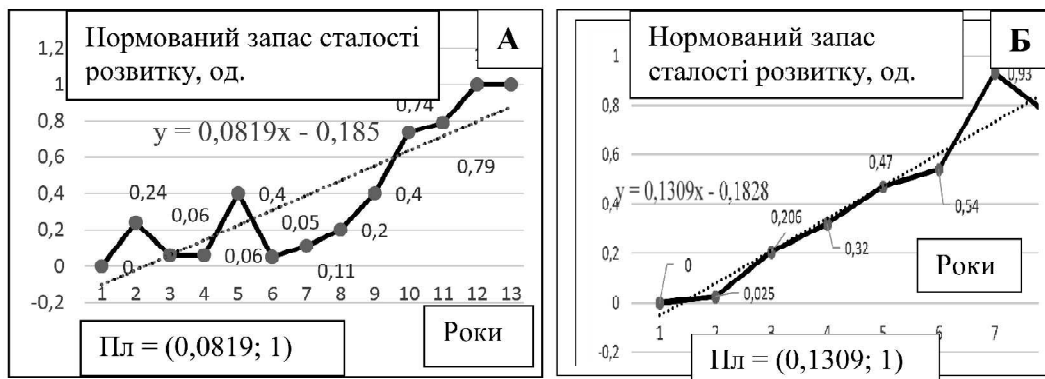

Рис. 2. Розрахунок показника сталості розвитку при використанні логістичної моделі ДП Нова Царичанка-1 (А) і ДП АК Агроток (2007–2019 рр.)

Джерело: розраховано авторами за даними звітності підприємства.

2. Ефективність моделей міжнародної логістики оцінюється рівнем ризику;

3. Розроблено модель міжнародної логістики бізнес-процесів в агробізнесі під час збройного конфлікту "Україна-Росія" у вигляді об'єднання логістичних операцій бізнес-процесів сільськогосподарських підприємств й аготрейдера на взаємовигідних умовах, яка зменшую виробничі, маркетингові, збутові, інвестиційні й фінансові ризики;

4. Апробація моделі у Білгород-Дністровському районі Одеської області у 2022 р. дала позитивний результат.

Література:

1. Кальченко А. Г. Логістика. Київ: КНЕУ, 2003. 284 с

2. Колодійчук В. А. Ефективність логістики зерна та продуктів його переробки: Монографія. Львів: Український бестселер, 2015. 574 с.

3. Гончаревич С. Поле діяльності: як логістичні проблеми стримують відновлення агроекспорту і яким може бути врожай наступного року. URL: <https://mind.ua/openmind/20247026-pole-diyalnosti-yak-logistichni-problemi-strimuyut-vidnovlennya-agroeksporu> (дата звернення 20.11.2022 р.).

4. Пугачов М. 3/4 українського агроекспорту зосереджено на восьми країнах Європи. URL: <https://agrotimes.ua/agromarket/3-4-ukrayinskogo-agroeksporu-zoseredzheno-na-vosmy-krajinah-yevropy/> (дата звернення 20.11.2022 р.).

5. Касьянов С. Названо 4 пріоритети успішного агробізнесу в умовах війни. URL: <http://milkua.info/uk/post/nazvano-4-prioriteti-uspisnogo-agrobiznesu-v-umovah-vijn>

6. Кушнір О.І. Формування інклюзивної моделі розвитку підприємницьких структур агробізнесу: теорія, методологія, практика. Економіка, фінанси і менеджмент: обзор. № 3 (2022). С. 27—36.

References:

1. Kalchenko, A. G. (2003), Logistika [Logistics], KNEU, Kiyiv, Ukraine.

2. Kolodijchuk, V. A. (2015), Efektyvnist lohistyky zerna ta produktiv yoho pererobky: Monografiia [Efficiency of logistics of grain and its processing products: Monograph], Ukrainskyi bestseler, Lviv, Ukraine.

3. Goncharevich, S. (2022), "Field of activity: how logistical problems hold back the

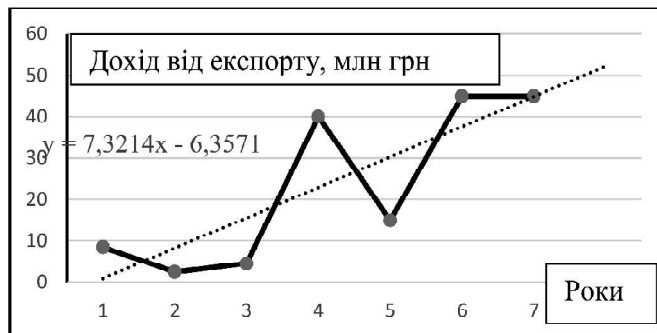

Рис. 3. Дохід від експорту ДП Нова Царичанка-1 за 2013–2019 рр.

Джерело: розроблено авторами за даними звітності підприємства.

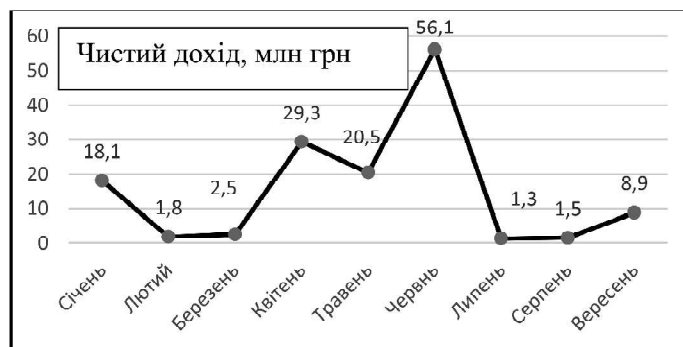

Рис. 4. Динаміка чистого доходу ТОВ ім. Мічуріна за 9 місяців 2022 р.

Джерело: розроблено авторами на основі даних управлінської звітності підприємства.

recovery of agricultural exports and what the next year's harvest might be", available at: <https://mind.ua/openmind/20247026-pole-diyalnosti-yak-logistichni-problemi-strimuyut-vidnovlennya-agroeksporu> (Accessed 20 November 2022).

4. Pugachov, M. (2022), "3/4 of Ukrainian agricultural exports are concentrated in eight European countries", available at: <https://agrotimes.ua/agromarket/3-4-ukrayinskogo-agroeksporu-zoseredzheno-na-vosmy-krajinah-yevropy/> (Accessed 20 November 2022).

5. Kasyanov, S., (2022), "4 priorities of successful agribusiness in war conditions are named", available at: <http://milkua.info/uk/post/nazvano-4-prioriteti-uspisnogo-agrobiznesu-v-umovah-vijn> (Accessed 20 November 2022).

6. Kushnir, O. I. (2022), "Formation of an inclusive model for the development of agribusiness entrepreneurial structures: theory, methodology, practice", Ekonomika, finansy i menedzhment: obzor, vol. 3, pp. 27—36.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2022 р.

УДК 331.005.95

М. І. Бублик,

д. е. н., професор кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва,
Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2403-0784>

Р. М. Стрільчук,

к. е. н., доцент кафедри економіки та управління бізнесом,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9287-5351>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.24.16

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗАДЛЯ ПІДТРИМКИ МОЛОДИХ ФАХІВЦІВ У ЧАС ЗМІН

M. Bublyk,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Management
and International Entrepreneurship, Lviv Polytechnic National University

R. Strilchuk,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics
and Business Management, Rivne State Humanitarian University

IMPROVING MANAGEMENT COMPETENCES TO SUPPORT YOUNG SPECIALISTS IN A TIME OF CHANGE

У статті представлено управлінські компетентності, як один із необхідних інструментів щодо роботи з персоналом в аграрних компаніях. Метою наукового дослідження є аналіз управлінських компетентностей, як одного із необхідних інструментів для підтримки молодих фахівців, а також поглиблення розуміння і дослідження сучасних методів процесу управління персоналом аграрних компаній у час воєнного стану та активних змін на ринку праці. Запропоновано послідовність процесу вибору та реалізації нових методів управління персоналом. Адже, в сучасних умовах постійних і динамічних змін важливим для менеджерів постає питання роботи із персоналом, який переживає складні часи. Окрім виконання професійних завдань та обов'язків, фахівці першочергово мають дбати про свою безпеку та емоційний стан. Важливим для компаній та менеджерів є питання не лише підвищення фінансових показників чи ефективності команди, а й її збереження. Виявлено та обгрунтовано основні напрямки і форми мотивації та підтримки молодих фахівців. Зроблено висновки, що на сучасному етапі застосування управлінських компетентностей є запорукою в ухваленні відповідальних та професійних рішень, у фокусі яких є персонал, його безпека та фахове виконання завдань.

The article presents managerial competencies as one of the necessary tools for working with personnel in agricultural companies. The purpose of the scientific research is the analysis of management competencies as one of the necessary tools for supporting young professionals, as well as deepening the understanding and research of modern methods of

personnel management of agrarian companies during martial law and active changes in the labor market. The following methods have been applied to solve the issues: analysis, induction and synthesis, systematization and generalization to single out the main directions and forms of motivation and support of young specialists; to deepen the understanding and research of modern methods of personnel management of agrarian companies during martial law and active changes in the labor market; tables for the visual display of the results of research and analytical data. The sequence of the process of selection and implementation of new personnel management methods has been proposed. After all, in modern conditions of constant and dynamic changes, the question of working with personnel who are going through difficult times becomes important for managers. In addition to the performance of professional tasks and duties, specialists should first of all take care of their safety and emotional state. HR specialists and managers of agricultural companies act as guarantors of safety and security. Important for companies and managers is not only the issue of increasing financial indicators or the efficiency of the team, but also its preservation. The main directions and forms of motivation and support of young specialists have been identified and substantiated. This includes the following directions and forms of motivation and support of young professionals: security, flexible employment, relocation, communication and interaction, support, opportunities, corporate culture and values, volunteering. All directions and forms of motivation and support of young specialists are important. It was concluded that at the current stage, the application of management competencies is a key to making responsible and professional decisions, the focus of which is the personnel, their safety and professional performance of tasks.

Ключові слова: управлінські компетентності, навички, ринок праці, управління персоналом, методи управління, молоді фахівці, зміни.

Key words: management competencies, skills, labor market, personnel management, management methods, young specialists, changes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Тема компетентностей, взаємодії у команді, мотивації та ефективної роботи, що демонструє якісний результат є досить важлива, а особливо у час активних змін та викликів. Наша країна перебуває зараз у стані повномасштабної війни, а це, на жаль, ще більше загострює зазначені питання і формує жорсткіші умови та очікувані результати. Взаємодія у команді, командна робота — це одна із основних складових успіху аграрної компанії, а фахово застосовані управлінські компетентності свідчать про професіоналізм менеджера чи HR фахівця.

Управлінським компетентностям, інноваціям, професіоналізму та іншим факторам, що забезпечують ефективність і продуктивність аграрної компанії на сьогоднішній день протистоять чимало критичних та небезпечних чинників, що загрожують найціннішому — людському життю. Тому, сучасним управлінцям та менеджерам доводиться дбати і моніторити питання не лише щодо якості виконання поставлених завдань, КРІ чи фінансових показників, а в першу чергу варто пильнувати емоційний стан команди, рівень відчуття безпеки

та працездатності молодих фахівців. І застосування інноваційних інструментів управління молодими фахівцями, практичне використання управлінських компетентностей, які будуть підтримувати та мотивувати колектив можуть стати правильним рішенням на шляху збереження аграрної компанії і подолання кризових ситуацій.

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Над дослідженням питань щодо інноваційних методів управління персоналом, зокрема молодими фахівцями, а також аналізом управлінських компетентностей працюють такі науковці, як Третяк О.П. [1], Лизунова О. М. [2], Волянська-Савчук Л. В. [3], Резник Н.П. [5]. Науковці у своїх публікаціях аналізують ефективність діяльності компаній і рівень продуктивності праці персоналу, а також розглядають сучасні інструменти і методи для покращення роботи молодих працівників. Щодо управлінських компетентностей та їх практичного використання у своїх статтях описують Юринець З. В. [6], Сновидович І. Г. [6], Білянін Г. І. [7] та інші. Загалом згадана тематика дослідження досить

актуальна, адже на сучасному етапі практичні рекомендації, аналіз інструментів і методик щодо роботи з персоналом у час війни є критично важливим, а управлінські компетентності дають можливість їх практично застосовувати.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою наукового дослідження є аналіз управлінських компетентностей, як одного із необхідних інструментів для роботи з молодими фахівцями, а також поглиблення розуміння і дослідження сучасних методів процесу управління персоналом аграрних компаній у час воєнного стану та активних змін на ринку праці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Представники управлінської ланки, менеджери аграрних компаній та сучасне суспільство загалом вже має досвід роботи з персоналом у кризовий час і в час невизначеності. Такий досвід, певні знання та вміння взаємодіяти ми отримали починаючи з 2019 року і активно проживаючи 2020 рік. Пандемія COVID 2019, карантинні обмеження, налагодження форматів дистанційного та змішаного типу роботи, скорочення штату працівників, навчання молодих фахівців новим цифровим навичкам взаємодії і комунікації, вихід на новий рівень роботи аграрних компаній та оновлення їхніх цінностей і цілей — це виклики, які зуміли подолати не усі аграрні компанії та менеджери. Але це був безцінний досвід. Загалом, аналізуючи сучасну практику роботи з людськими ресурсами, все більше чільне місце посідають інноваційні методи, які показують високий ступінь ефективності використання на практиці. Інновації, цифрові технології запустили нову стадію розвитку світової економіки, а інтелектуальний ресурс стає пріоритетом. Сучасні аграрні компанії, що борються за виживання в умовах жорсткої конкуренції, шукають нові шляхи удосконалення методів управління в своїй діяльності, щоб грамотно використовувати ресурси, від чого і буде залежати успіх розвитку аграрних компаній. Сам процес створення інноваційних підходів не менш важливий, ніж технологічні інновації, так, як підвищити продуктивність вже неможливо лише збільшенням кількісних показників [1].

Процес вибору та реалізації нових методів управління персоналом може відбуватись за такою послідовністю:

— ретельне вивчення проблем, які необхідно вирішити завдяки новим рішенням з урахуванням можливостей використання методів, які

діють на цей момент часу, і додаткових методів,

— ретельна перевірка навичок, знань, здібностей молодих фахівців, які будуть брати участь у процесі впровадження нового рішення,

— точне розпізнавання сутності, вимог, умов нової інформації з урахуванням специфіки компанії,

— ретельний аналіз минулого позитивного та негативного досвіду впровадження нових рішень в компанії,

— розробка концепції, пов'язаної з новою інформацією, та адаптація її до поточного стану в компанії,

— створення необхідної документації для нового рішення, врахування інших вимог і умов, пов'язаних зі специфікою компанії.

Проте, представники сучасних вітчизняних компаній, менеджери та управлінці на сьогоднішній день борються не так із жорсткою конкуренцією на ринку, а скоріше за можливість вижити, забезпечити безпечні умови праці та фінансову спроможність аграрної компанії, щоб вчасно виплачувати заробітну плату працівникам і сплачувати податки, і, тим самим, підтримувати економічний фронт нашої держави. Менеджери повинні ухвалювати правильні управлінські рішення, коли ситуація у державі "досить непроста", а саме у час воєнного стану. Адже, окрім військових, які знаходяться на передовій і боронять нашу землю, є ще й економічний тил — це працюючі компанії, які забезпечують роботою і заробітною платнею громадян, а також сплачені податки, волонтерство та соціальна допомога і підтримка військовим, та постраждалим. У таких ситуаціях менеджери мають подбати про безпеку своїх молодих працівників та промоніторити питання щодо форми діяльності команди. На сьогоднішній день багато компаній ухвалило рішення перемістити своїх працівників у безпечні регіони держави або за її межі. А це у свою чергу впливає на психологічний стан команди, ефективність роботи працівників та збереження прибутку для компанії. Постійна комунікація, координація, співпраця та зв'язок — це також важливий момент і правильне рішення менеджера [8].

Щодо аналізу сьогоднішнього ринку праці, то варто зазначити, що від початку війни частина українських аграрних компаній припинила чи скоротила комерційну діяльність, відбулася внутрішня міграція українців та релокація підприємств. Компанії намагаються економити, що дуже часто відбивається на зниженні заробітних плат та бонусів. Українці активно

шукають роботу чи підробіток, проте на всіх роботи не вистачає. В деяких професійних сферах досі критично низька кількість вакансій. Люди, стикаючись з проблемами працевлаштування, готові змінювати професію, знижувати свої зарплатні побажання, проявляють більшу активність у пошуку роботи. З іншого боку, компанії мають більший вибір кандидатів на свої вакансії, стають більш вимогливими до фахівців. Найвні всі ознаки стану ринку праці роботодавця [9].

Проте, роботодавець має дбати про безпеку та емоційний стан працівників. Адже безпечне середовище, базові потреби, постійна комунікація та взаємодія із колективом, а також дотримання корпоративних цінностей — це і є частиною сучасних методів роботи із персоналом, зокрема молодими фахівцями. Що стосується управлінських компетентностей, які на сьогоднішній день дуже необхідні менеджерам, то варто наголосити, що важливою складовою управлінської компетентності є лідерські навички, а також вміння моніторити та моделювати ситуації і процеси. Надзвичайно цінно у час постійних змін та невизначеності для менеджера якісно сформувати команду та підтримувати її працездатність.

Сучасні інноваційні технології в управлінні персоналом, молодими фахівцями можна розглядати із двох позицій: як нові, що підвищують ефективність діяльності організації, прийоми управління людськими ресурсами (власне інноваційні технології кадрового менеджменту), і як традиційні технології впровадження в кадрову роботу організації нововведень (традиційні управлінські технології впровадження інновацій) [2]. На сучасному етапі можна виділити такі основні напрямки і форми мотивації та підтримки молодих фахівців, що зазначені у таблиці 1.

Таблиця 1. Напрями та форми мотивації та підтримки молодих фахівців

Види напрямів і форм	Опис і характеристика
Безпека	У першу чергу варто подбати про безпечне робоче місце для персоналу; підготувати детальний опис та план укриттів, забезпечити їх медикаментами першої допомоги і необхідними засобами; продумати план евакуації, розробити дії при надзвичайних ситуаціях; розглянути можливість відвідування робочого місця разом із дітьми. Якщо працівник буде відчувати себе у безпеці на робочому місці, то ефективність та результат його праці буде набагато кращим.
Гнучка зайнятість	Якщо компанія не може забезпечити безпечне робоче місце або ж шлях до роботи досить небезпечний, то варто запропонувати працівникам працювати віддалено (за можливості) і, водночас, надати йому усі необхідні технічні засоби.
Релокація	Частина компаній, що мали можливість, запропонували своїм менеджерам перенести місце розташування компанії у більш безпечні регіони чи за межі країни. Також, відбувається і релокація виробничих потужностей та майна компаній. Це дає можливість зменшити втрати компанії, а держава декларує, що надає програму урядової підтримки.
Комунікація та взаємодія	HR фахівці та керівники компаній мають демонструвати свою підтримку та присутність. Варто постійно підтримувати комунікацію із персоналом, ділитися хорошими досягненнями та планами, спільно пропрацьовувати нові проекти та завдання. Комунікацію можна проводити, як в онлайн, так і в офлайн форматі. Хороші емоції об'єднують команду та додають сили.
Підтримка	Важлива матеріальна та нематеріальна підтримка колективу. Це, як вчасна виплата заробітної плати, так і мотивація персоналу, спільні зустрічі, невеликі робочі зустрічі, на яких варто хвалити працівників за досягнення, успіхи та хороші результати.
Можливості	Кожен учасник команди у цей важкий час має відчувати, що долучений до спільної важливої роботи. У разі закриття певних напрямків діяльності компанії варто запропонувати молодим фахівцям перекваліфікацію або додаткове навчання для того, щоб не втратити можливість працювати.
Корпоративна культура та цінності	Корпоративні цінності на сьогоднішній день – це рушійна сила, що створює особливу індивідуальну атмосферу всередині колективу. Важливо, щоб увесь персонал відчував атмосферу підтримки, допомоги, розуміння, поступок та емпатії. Саме така атмосфера утворює доброзичливі дружні стосунки між співробітниками і мотивує до роботи.
Волонтерство	Якщо компанія має можливість і фінансово спроможна, то рекомендується долучатися до різноманітної волонтерської підтримки. Також можна залучати персонал до волонтерських проектів спільної допомоги. Це об'єднує, додає віри у нашу спільну силу та перемогу.

Джерело: розроблено авторами на основі [4; 5; 7; 8].

У час кризових ситуацій, пандемії чи у період війни компанія-роботодавець завжди залишається тим форпостом підтримки, довіри та мотивації для персоналу. Тому, важливо врахувати комунікаційну стратегію компанії, аналіз і поширення офіційної інформації, яка доноситься до молодих працівників та усього персоналу загалом. Інформація має бути достовірною та правдивою, щоб запобігти дезінформуванню та не підставляти на ризик колектив. Емоційна і фізична безпека, постійна взаємодія із молодим персоналом дуже важлива і необхідна, адже це впливає на якість та виконання професійних завдань. Загалом, фахові

управлінські компетентності менеджерів стають тим необхідним чинником, що ґрунтуючись на досвіді та хорошій командній роботі, допоможе молодому персоналу і аграрної компанії пережити складні часи та зберегти колектив.

ВИСНОВКИ

Одним із основних критеріїв успіху аграрної компанії є злагоджена командна робота, мотивований персонал, який підтримує цінності та стратегічні напрями розвитку компанії. Проте, жорстока реальність ставить інші пріоритети: збереження людського життя, безпека, фінансова стабільність, підтримка, гнучкість та оперативність, фаховість, турбота і допомога іншим. Сучасний менеджер і керівник аграрної компанії на повну має застосовувати свої управлінські компетентності, щоб підтримувати насамперед молодих фахівців, увесь персонал і самого себе зокрема. Передусім, має відчуватися емпатія лідера та його професіоналізм. Управлінські компетентності постають як засіб ефективного застосування професійних вмінь, знань і досвіду, щоб ухвалювати дієві та зважені рішення для збереження і підтримки персоналу.

Література:

1. Третяк О.П. Сучасні персонал-технології у системі управління персоналом на підприємстві. Науковий вісник НЛТУ України. 2014. № 24 (4). С. 389—396.
2. Лизунова О.М. Використання інноваційних методів управління персоналом підприємства. Економіка та суспільство. 2018. № 14. С. 448—456.
3. Волянська-Савчук Л.В., Мацишина М.В. Використання інноваційних персонал-технологій в управлінні персоналом на підприємствах. Економіка і організація управління. 2019. № 1 (33). С. 33—42.
4. Денисенко М.П., Юринець З.В. Формування команд фахівців та їх роль в економічному розвитку й стратегічному управлінні бізнесом. Журнал стратегічних економічних досліджень. 2022. № 1. С. 67—75.
5. Резник Н.П. Інноваційні методи управління підприємствами з огляду на оцінку їхньої ефективності. Економічний вісник. 2019. № 4 (68). С. 138—147.
6. Юринець З. В., Сновидович І. Г. Компетентісний підхід у сфері вищої освіти. Стратегія економічного розвитку України. 2020. № 46. С. 201—212.
7. Білянін Г.І. Управлінська компетентність менеджера в системі безперервної освіти. Народна освіта. 2013. № 3 (21). URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=1508

8. Сновидович І. Г. Управлінські компетентності як фактор якісних змін у сучасному менеджменті. Матеріали XIX Міжнародної науково-практичної конференції "Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації". Тернопіль: "Університетська думка". 2021. С. 50—52. URL: <http://surl.li/dnpln>

9. ЕВА. Стан українського ринку праці на початку "бізнес-сезону воєнного часу". 2022. URL: <https://eba.com.ua/stan-ukrayinskogo-ryнку-pratsi-na-pochatku-biznes-sezonu-voyennogo-chasu/>

References:

1. Tretyak, O. P. (2014), "Modern staff technologies in the personnel management system at the enterprise", Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine, vol. 24, no. 4, pp. 389—396.
 2. Lyzunova, O. M. (2018), "The use of innovative methods of enterprise personnel management", Economy and society, vol. 14, pp. 448—456.
 3. Volyanska-Savchuk, L. V., and Matsyshina, M. V. (2019), "Using innovative personnel technologies in personnel management at enterprises", Economics and management organization, vol. 1, no. 33, pp. 33—42.
 4. Denysenko, M. P. and Yurynets, Z. V. (2022), "Formation of teams of specialists and their role in economic development and strategic business management", Journal of strategic economic research, vol. 1, pp. 67—75.
 5. Rezyk, N. P. (2019), "Innovative methods of enterprise management in view of the evaluation of their efficiency", Economic Bulletin, vol. 4, no. 68, pp. 138—147.
 6. Yurynets, Z. V., and Snovydyvych, I. G. (2020), "Competency approach in the field of higher education", Strategy of economic development of Ukraine, vol. 46, pp. 201—212.
 7. Bilyanin, G. I. (2013), "Management competence of a manager in the system of continuous education", Public education, vol. 3, no. 21, available at: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=1508 (Accessed 28 Nov 2022).
 8. Snovydyvych, I. G. (2021), "Managerial competences as a factor of qualitative changes in modern management", Materials of the XIX international scientific and practical conference "Economic and social development of Ukraine in the XXI century: national vision and challenges of globalization", Ternopil: "University Opinion", pp. 50—52, available at: <http://surl.li/dnpln> (Accessed 28 Nov 2022).
 9. EBA (2022), "The state of the Ukrainian labor market at the beginning of the "wartime business season", available at: <https://eba.com.ua/stan-ukrayinskogo-ryнку-pratsi-na-pochatku-biznes-sezonu-voyennogo-chasu/> (Accessed 28 Nov 2022).
- Стаття надійшла до редакції 11.12.2022 р.*

УДК 33.336.027

А. П. Макаренко,

д. е. н., професор, професор кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Інженерний навчально-науковий інститут Запорізького національного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9576-928X>

Є. В. Артемчук,

магістрант кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту,
Інженерний навчально-науковий інститут Запорізького національного університету
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5677-0210>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.24.21

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ, ОПОДАТКУВАННЯ ТА АНАЛІЗУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

A. Makarenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Accounting, Analysis, Taxation and Audit,
Zaporizhzhya National University of Engineering Educational and Scientific Institute

Y. Artemchuk,

Master's student, Zaporizhzhya National University of Engineering Educational and Scientific Institute

IMPROVEMENT OF ACCOUNTING, TAXATION AND ANALYSIS OF FIXED ASSETS

Стаття присвячена дослідженню і пошуку шляхів удосконалення бухгалтерського, податкового обліку, а також аналізу наявності та ефективності основних засобів на підприємствах. Згідно проведених досліджень, деякі підприємства ігнорують можливості покращення процесу ведення бухгалтерського обліку, можливості зниження податкового тягара на підприємство та можливості покращення методів аналізу основних засобів, що унеможливає потенційний розвиток підприємства в цілому. Розуміння важливості необхідності в удосконаленні процесів на підприємстві є необхідною умовою для його існування, оскільки людство постійно розвивається, розвивається й конкуренція. Конкуренція на ринку є двигуном прогресу, завдяки якому методи організації діяльності не стоять на місці. Кожен підприємець шукає способи, завдяки яким він зможе довести споживачеві чому саме він повинен обрати його продукцію. В статті розглянуто роль основних засобів, визначення різниць у бухгалтерському та податковому обліку, роль аналізу основних засобів. У статті нами були запропоновані можливі шляхи покращення організації обліку, оподаткування та аналізу основних засобів на підприємстві. Наші пропозиції є універсальними для підприємств будь-якого типу виробництва, незалежно від організаційної структури, розміру або роду діяльності.

The article is devoted to research and finding ways to improve accounting and tax accounting, as well as analysis of the availability and efficiency of fixed assets at enterprises. According to the conducted studies, some enterprises ignore the possibilities of improving the accounting process, the possibilities of reducing the tax burden on the enterprise and the possibilities of improving the methods of analysis of fixed assets, which makes the potential development of the enterprise as a whole impossible. Understanding the importance of the need to improve processes at the enterprise is a necessary condition for its existence, since humanity is constantly developing, and so is competition. Competition in the market is the engine of progress, thanks to which methods of organizing activities do not stand still. Every entrepreneur is looking for ways to prove to the consumer why he should choose his products. The article considers the role of fixed assets, the definition of differences in accounting and tax accounting, the role of analysis of fixed assets. In the article, we proposed possible ways to improve the organization of accounting, taxation and analysis of fixed assets at the enterprise. Our offers are universal for enterprises of any type of production, regardless of organizational structure, size or type of activity. The article is devoted to research and finding ways to improve accounting and tax accounting, as well as analysis

of the availability and efficiency of fixed assets at enterprises. According to the conducted studies, some enterprises ignore the possibilities of improving the accounting process, the possibilities of reducing the tax burden on the enterprise and the possibilities of improving the methods of analysis of fixed assets, which makes the potential development of the enterprise as a whole impossible. Understanding the importance of the need to improve processes at the enterprise is a necessary condition for its existence, since humanity is constantly developing, and so is competition. Competition in the market is the engine of progress, thanks to which methods of organizing activities do not stand still. Every entrepreneur is looking for ways to prove to the consumer why he should choose his products. The article considers the role of fixed assets, the definition of differences in accounting and tax accounting, the role of analysis of fixed assets. In the article, we proposed possible ways to improve the organization of accounting, taxation and analysis of fixed assets at the enterprise. Our offers are universal for enterprises of any type of production, regardless of organizational structure, size or type of activity.

Ключові слова: облік, оподаткування, аналіз, удосконалення, організація, управління.
Key words: accounting, taxation, analysis, improvement, organization, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Забезпечення підприємства основними засобами є одним з найважливіших факторів його функціонування. Завдяки ним можна проаналізувати стан підприємства, оцінити його забезпеченість матеріальними активами, та при правильному обліку ефективно спрогнозувати його подальшу діяльність. Правильне ведення обліку та обрана політика оподаткування надають підприємству змогу заощадити грошові кошти та збільшити продуктивність виробництва, направивши їх на розвиток підприємства. А оцінка правильності обраної політики досягається завдяки аналізу показників діяльності підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання обліку, оподаткування та аналізу є досить популярною темою серед науковців-дослідників, оскільки ці три складові є одними з основних показників рівня організації діяльності підприємства.

До науковців, які досліджували ці теми, належать: Бутинець Т.А., Соколов Я. В. [1], Шумпетер Й., Савчук В.П. [2], Гуцаленко А. В., Савицька Г. В., Мних Є. В. [5], О. В. Шкарупа [8].

Однак, питання вдосконалення організації обліку, оподаткування та аналізу основних засобів й надалі буде актуальним, оскільки до Національного положення (стандартів) бухгалтерського обліку (далі — НП(С)БО) та Податкового кодексу України (далі — ПКУ) постійно вносяться зміни. Міністерство фінансів України постійно змінює трактування законів, редагує їх та створює нові правила ведення обліку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Враховуючи актуальність теми дослідження нами були визначені наступні завдання:

— Визначити шляхи покращення організації обліку та зниження податкового тягара на підприємства;

— Описати вплив аналізу на організацію діяльності підприємства та шляхи удосконалення аналізу основних засобів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Поняття "основні засоби" у НП(С)БО та ПКУ відрізняються один від одного. Роздивимось ці відмінності більш детально:

За стандартами бухгалтерського обліку основні засоби — це матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, виконання робіт і надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік) [3].

За стандартами ПКУ основні засоби — це матеріальні активи, які призначені для використання у господарській діяльності з корисним строком використання з моменту вводу в експлуатації більше одного року і вартість яких перевищує 20000 грн [4].

Не дивлячись на те, що пояснення зазначеного терміну основних засобів відрізняється у НП(С)БО та ПКУ, в них є одна спільна риса — основні засоби — матеріальні активи.

Організація ведення обліку на підприємстві є надважливим процесом, від якого залежить

Таблиця 1. Регістр аналітичного обліку основних засобів

ИНВЕНТАРНА КАРТКА
обліку основних засобів

повне найменування та призначення об'єкта														
найменування заводу-виготовлювача														
модель, тип, марка														
Цех, відділ, ділянка, лінія	Рахунок, субрахунок	Код аналітичного обліку	Первісна (балансова) вартість	Код			Норма амортизаційних відрахувань		Поправочний коефіцієнт	Устаткування			Акт про введення в експлуатацію	
				рахунка і об'єкта аналітичного обліку (для віднесення амортизаційних відрахувань)	норма амортизаційних відрахувань на		на повну відбудову	на капітальний ремонт		вид	Особливості ОЗ	код	дата	номер
					повне	капітальний ремонт								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15

Продовження таблиці 1

Цех, відділ, ділянка, лінія	Дата початку списати за основні засоби (місяць, рік)	Номер			Сума зносу за даними переоцінки на 199_р. або за документами придбання	Рік випуску (побудови)	Дорогоцінні метали			Вибуло (передано)		
		інвентарний	заводський	паспорта			найменування	вид	маса	бухгалтерський запис (акт, накладна)		причина вибуття (переміщення)
										дата	номер	
1	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27

Джерело: доопрацьовано авторами.

швидкість та ефективність досягнення поставленої мети. Як показують дослідження таких економістів-науковців, як: Гуцаленко А. В., Савицька Г. В., Мних Є. В., на сьогоднішній день лише мала доля підприємств орієнтується на розвиток методів формування облікової політики, які починаються не з організаційного рівня, а — управлінського [5]. До негативних факторів такої структури належить неповне забезпечення отримання облікової інформації, оскільки до неї не входить розгляд методів ведення облікової політики, первинних документів та ін., не враховуючи найголовнішого — потреб управлінських систем. Ці системи включають бюджетування та суворий контроль за обігом ресурсів.

Ця структура пояснюється основним завданням облікової політики — формування об-

ліку задля потреб управлінської системи. Відповідно до цього, управлінський рівень у структурі наказу про облікову політику має посідати перше місце.

Під час пошуку шляхів удосконалення обліку та аналізу, нашу увагу привернув процес заміни основних засобів на підприємстві. Оскільки кожен об'єкт основного засобу має властивість морально зношуватись, то при їх заміні фахівці підприємства витрачають досить багато часу та ресурсів на пошук нових або аналогічних об'єктів ОЗ.

Цей процес, який є не тільки дуже важливим, але також і трудомістким, на наш погляд, можна оптимізувати та об'єднати. Задля оптимізації процесу заміни основних засобів, ми пропонуємо оновити регістр аналітичного обліку основних засобів, а саме впровадити до неї

Таблиця 2. План податкових відрахувань

№ п/п	Дата виплати	Тип податку	Рахунок, субрахунок	Номер акту про введення в експлуатацію	Дата введення ОЗ в експлуатацію	Очікувана ліквідаційна дата	Метод надходження ОЗ	Первісна вартість	Метод амортизаційного нарахування	Амортизаційне нарахування	Дата проведення останнього ремонту, модернізації ОЗ	Замінені деталі (за наявністю)	Нова очікувана ліквідаційна дата	Очікуване податкове відрахування	Фактичне податкове відрахування
1	2	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17

Джерело: розроблено авторами.

нову графу — "Особливості ОЗ", додавши його окремим стовпцем у розділ "Устаткування". Розглянемо більш детально оновлений вид інвентарної картки у таблиці 1.

В цій графі необхідно описати особливості об'єкту ОЗ, які притаманні тільки йому. На нашу думку, при короткому описі особливостей ОЗ, які знаходяться на обліку у підприємства, полегшиться процес вибору нових основних засобів. В першу чергу, це позитивно вплине на процес управління, оскільки суб'єкти управління одразу матимуть змогу у стислому обсязі побачити особливості ОЗ. Відповідно до цього вони зможуть обирати які об'єкти ОЗ їм необхідні для досягнення цілей підприємства.

Поряд з бухгалтерським обліком не менш важливим є податковий облік. Збільшуючи обсяги основних засобів, підприємство збільшує витрати, до яких відноситься сплата податку.

Багато підприємств не звертає увагу на податкові витрати, що в результаті призводить до зменшення прибутку підприємства. Для того, щоб зменшити витрати на податки, підприємству необхідно розробити та ввести систему дій для зниження податкового тягаря, а саме — впровадити податкове планування. Мінімізацію збитків можна досягнути за допомогою оптимізації або мінімізації податків.

Податкова оптимізація — зменшення розміру податкового зобов'язання шляхом ціле-направлених правомірних дій платника податку, що включають в себе повне використання всіх наданих законодавством пільг, податкових звільнень та інших законних переваг [6].

Основною метою податкової оптимізації є зниження податкових витрат за допомогою своєчасної сплати податків та коректного їхнього нарахування.

Мінімізація податків є системою організаційних заходів платника податків, спрямованих на збільшення грошових потоків суб'єкта господарювання, підвищення фінансових результатів за умов економії податкових витрат, що припускає мінімізацію податкових виплат не лише в короткостроковому, але й у довгостроковому періоді [7]. Тобто мінімізація податків зорієнтована не на зменшення нарахувань податків, а на збільшення отримання прибутку.

Ми згодні з думкою О. В. Шкарупи, який зазначає, що у сучасних умовах система оподаткування фізичних та юридичних осіб в Україні має ряд суттєвих недоліків: слабка соціальна спрямованість податку на доходи громадян, існуюча спрощена система оподаткування доходів юридичних та фізичних осіб, надмірність податкового тягаря тощо. Крім цього, постійні зміни податкового законодавства перешкоджають стабільному функціонуванню податкової системи [8]. Саме через це наша увага була сконцентрована не на пошуку збільшення грошових потоків, використовуючи різні дозволені законодавством способи, а на більш надійному способі збереження грошових коштів у довгостроковому періоді — плануванню витрат на податки.

На нашу думку, надання правильної структурованої інформації дозволить оптимізувати процес обліку при надходженні основних засобів, даючи змогу не тільки знизити ризики допущення помилки персоналом підприємства, а й розрахувати майбутні податкові відрахування.

Базуючись на вищесказаному, ми пропонуємо введення плану податкових відрахувань (наведено в таблиці 2).

Згідно запропонованого нами плану, підприємство в першу чергу зможуть спостерігати

ти за майбутніми витратами, пов'язаними з податками. Базуючись на цій інформації, підприємство має розпочати пошук зменшення податкових виплат.

Аналіз ефективності використання основних засобів на підприємстві є не менш важливим, ніж розробка нових методів ведення облікової політики.

Кожне підприємство час від часу стикається з процесом інвентаризації. Цей процес відзначається не тільки необхідністю працівників підприємств бути вкрай уважними та максимально сконцентрованими, але й відволіканням певної кількості персоналу від свого прямого функціоналу та технологічних процесів. На нашу думку, процес інвентаризації можна оптимізувати, а саме — ввести класову систему оцінки основних засобів. Ми пропонуємо згрупувати основні засоби, в залежності від швидкості зносу. В таблиці 3 наведені класи, в залежності від швидкості зносу основних засобів та надані відповідні терміни експлуатації основних засобів.

Для спрощення визначення класу, ми пропонуємо ввести усього три групи, які діятимуть для визначення як фізичного, так і морального зносу:

1) До групи А відноситимуться усі основні засоби з терміном повного зносу більше 10 років;

2) До групи В — від 5 до 10 років;

3) До останньої групи С — швидкозношувані основні засоби з терміном експлуатації не більше 5 років.

Відповідно до цього на підставі таблиці 3, нами була побудована таблиця 4, яка класифікує основні засоби за ступенем зношеності основних засобів при проведенні інвентаризації.

Запропонована нами схема дозволить аналітичному відділу побачити і оцінити величину зносу та залишкову вартість ОЗ, в залеж-

Таблиця 3. Оцінка ступеня фізичного і морального зносу та термін експлуатації

Клас зносу	Термін експлуатації
А	>10 років
В	5-10 років
С	<5 років

Джерело: розроблено авторами.

ності від строку їх експлуатації. Оскільки за допомогою ремонту та модернізації основних засобів підприємство має можливість подовжити строк використання основного засобу, ми додали графу з датою проведення останнього ремонту та модернізації основних засобів, що дасть змогу встановити майбутню дату ліквідації ОЗ, відповідно до якої подальша експлуатація основних засобів неможлива без зовнішнього впливу (ремонту). Завдяки графі "Коефіцієнт зносу" аналітикам підприємства легше буде спрогнозувати подальший термін експлуатації ОЗ, що, в свою чергу, полегшить процес планування подальших дій відносно ОЗ.

Введення більш суворого контролю за зносом основних засобів та управління ними дозволить позбутися проблем, внаслідок яких виробництво підприємств не тільки сповільнюється, а й знижується якість виробленої продукції. Запропонований нами документ класифікацій зносу ОЗ також дозволить структурувати процес інвентаризації, що, на нашу думку, полегшить та прискорить його. Завдяки цьому аналітичний підрозділ, поряд з керівництвом, матиме змогу одразу побачити потенціал виробництва. Це означає, що належне відношення керівництва до ступеня зношеності основних засобів та їх оновлення, дозволить зберегти якість виробленої продукції та покращити процес виробництва в цілому. Додавання нового стовпця в інвентарну картку полегшить процес вибору ОЗ не тільки керівництву, але й аналітичному підроз-

Таблиця 4. Класифікація основних засобів за ступенем зношеності при проведенні інвентаризації

№ п/п	Рахунок, субрахунок	Клас зносу ОЗ		Коефіцієнт зносу	Характер використання ОЗ	Номер акту про введення в експлуатацію	Дата введення ОЗ в експлуатацію	Очікувана ліквідаційна дата	Амортизаційне нарахування	Метод амортизаційного нарахування	Дата проведення останнього ремонту, модернізації ОЗ	Нова очікувана ліквідаційна дата
		Фізичний знос	Моральний знос									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 5. Анкета щодо зручності використання ОЗ, наявних вад та пропозицій щодо їх вдосконалення

№ п/п	Найменування об'єкту ОЗ	Персональний номер устаткування, зазначений виробником	Характеристика ОЗ		Пропозиції покращення	Дотримання прописаних умов догляду персоналом (так/ні)	Рівень зручності праці з об'єктом ОЗ (A,B,C)	ФІО працівника	Дата запису	Примітка
			Переваги	Недоліки						
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Джерело: запропоновано авторами.

Таблиця 6. Оцінка рівня зручності експлуатації працівником об'єктів ОЗ

Оцінка комфортності	Рівень зручності при взаємодії з ОЗ	Характеристика
1	2	3
A	Високий рівень зручності	При цьому рівні працівнику підприємства комфортно працювати з об'єктами ОЗ, вони в доброму стані та не потребують ніяких дій.
B	Середній рівень зручності	Цей рівень відзначається середнім рівнем зручності. Це означає, що є недоліки, на які працівник звертає увагу, але вони не сильно заважають процесу виробництва.
C	Низький рівень зручності	При низькому рівні подальше використання об'єктів ОЗ стає вкрай незручною та у деяких випадках навіть неможливою для подальшої взаємодії

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 7. Результати аналізу анкет ефективності використання основних засобів для персоналу підприємства

№ п/п	Персональний номер устаткування, зазначений виробником	Дата опитування	Примітки	Висновок
1	2	3	4	5

Джерело: розроблено авторами.

ділу. Такі записи дозволять аналітичному відділу одразу побачити відмінності замінованих основних засобів від нових.

Окрім аналізу стандартних показників стану та ефективності використання ОЗ, важливим є і соціальний напрямок. Завдяки працівникам підприємства можна отримати інформацію, яка може надати керівництву нові ідеї модернізації ОЗ, допоможе з'ясувати рівень зручності експлуатації ОЗ персоналом та отримати глибшу інформацію про об'єкти ОЗ, у порівнянні із тим, що зазначено в описі.

З цією метою нами була створена анкета, яка дасть змогу побачити та оцінити думку персоналу стосовно зручності користування ОЗ, наявних вад та пропозицій щодо їх усунення (таблиця 5).

Нами була запропонована анкета, яка надала б інформацію щодо зручності експлуатації основних засобів з точки зору працівників підприємства. Анкета є інтуїтивно зрозумілою, що спрощує процес опитування. Єдиного пояснення потребує графа "Оцінка рівня зручності при взаємодії з об'єктами ОЗ". Для цього в таблиці 6 нами наведена характеристика рівнів розподілу.

Після процедури опитування нами запропоновано заповнення таблиці з результата-

Таблиця 8. Характеристика категорій надійності

Рівень надійності	Пояснення
1	2
Високий	Об'єкти ОЗ, які у результаті аналізу отримали найкращі результати. Такі об'єкти отримали позитивні відгуки від працівників, які взаємодіють з ними, позитивні результати при розрахунку показників ефективності ОЗ та моральний знос відповідає нормам виробництва, тобто об'єкти ОЗ ще не рахуються застарілими. Основні засоби з таким рейтингом можуть надалі використовуватись без прискіпливого догляду за ними за умовою дотримання правил догляду за ними до наступної інвентаризації.
Середній	Це ті об'єкти ОЗ, які отримали неоднозначні результати за підсумками аналізу. За такими об'єктами необхідний догляд та в залежності від причин, від яких вони отримали такі результати планувати подальші дії.
Низький	Об'єкти ОЗ таким рейтингом отримали незадовільні результати як від аналізу показників стану та ефективності використання ОЗ, а й від персоналу підприємства. Такі основні засоби потребують залучення фахівців інженерної служби, які спланують подальші дії.
Об'єкти ОЗ на списання	Ті об'єкти ОЗ, які підлягають списанню

Джерело: розроблено авторами.

Таблиця 9. Рейтинг ОЗ після проведення аналізу стану та ефективності використання

№ п/п	Номер акту про введення в експлуатацію	Найменування об'єкту ОЗ	Дата введення об'єкту ОЗ в експлуатацію	Запланована дата ліквідації об'єкту ОЗ	Результати аналізу показників стану та ефективності	Результати опитування працівників	Примітка	Дата перевірки	Підпис
а) Високий рівень надійності									
б) Середній рівень надійності									
в) Низький рівень надійності									
г) Об'єкти ОЗ на списання									

Джерело: розроблено авторами.

ми аналізу ефективності використання основних засобів для персоналу підприємства.

Таблиця з результатами аналізу анкет ефективності використання основних засобів необхідна для того, аби скласти рейтинг стану основних засобів. Ми пропонуємо розділити основні засоби на чотири категорії:

- 1) Надійні об'єкти ОЗ;
- 2) Об'єкти ОЗ з середнім рівнем надійності;
- 3) Об'єкти ОЗ з низьким рівнем надійності;
- 4) Об'єкти ОЗ на списання.

У таблиці 8 наведена характеристика кожної з категорій.

На основі запропонованої нами системи рейтингу надійності ОЗ, ми склали таблицю 9, яка дозволить в узагальненому виді побачити приналежність об'єктів ОЗ до рейтингу.

На нашу думку, така система оцінки стану та ефективності використання ОЗ допоможе побачити та оцінити реальні можливості підприємства, не перенавантажуючи аналітиків та керівників інформацією.

ВИСНОВКИ

Через постійну зміну законів та правил обліку, тема оптимізації організації обліку та оподаткування завжди буде актуальною. У статті нами було запропоновано методи вдосконалення організації обліку, оподаткування та аналізу, які, на нашу думку, дозволять покращити виробничий потенціал підприємств та значно збільшити обсяги виробництва.

В першу чергу, на наш погляд, потребує вдосконалення система управління основними засобами, оскільки саме на ній і базується ефективність ведення господарської діяльності. Вдосконалення контролю з боку керівництва дозволить покращити ефективність аналізу, що у свою чергу призведе до більш ефективного управління ресурсами підприємства.

Збільшення повноти інформації щодо особливостей наявних ОЗ дасть змогу полегшити прийняття рішення щодо заміни або модернізації ОЗ. Класифікація основних засобів за швидкістю зносу прискорить процес інвентаризації та структурує його, тим самим полегшуючи перевірку наявності ОЗ, а запропонована система рейтингу дозволить аналітичному відділу побачити та оцінити величину зносу та залишкову вартість ОЗ, в залежності від строку експлуатації.

Покращення контролю та оптимізація витрат — це запорука до досягнення найголовнішої цілі підприємства — отримання та збільшення прибутку. Запропонований нами план податкових відрахувань дозволить підприємству побачити та проконтролювати усі податкові відрахування та можливо розробити систему дій, згідно якій йому вдасться знизити витрати на податки.

Література:

1. Мокієнко Т. В., Прийдак Т. Б., Ємець М. О. Сутність та оцінка основних засобів. Полтавська державна аграрна академія, 2021. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/251/1/Мокієнко%20Прийдак.pdf>
2. Леонова Ю. О. Особливості обліку основних засобів в умовах дії податкового кодексу України. Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, 2017. Випуск 16 URL: <http://global-national.in.ua/archive/16-2017/173.pdf>
3. Основні засоби: визнання та класифікація. Інтерактивна бухгалтерія, 2017. Випуск 94 URL: <https://interbuh.com.ua/ua/documents/ib/7576/596>
4. Основні засоби на підприємстві. Електронний журнал: Дебет-Кредит, 2012. №02-03/2012 URL: <https://online.dtkr.ua/2012/02-03/41818>

5. Ярош Ю. В. Організація і методика бухгалтерського обліку та контролю основних засобів. Навчально-науковий інститут бізнес — технологій "УАБС", 2018. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/71486/1/Yarosh_accounting_2018.pdf

6. Податкова оптимізація. Вільна енциклопедія, 2021. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Податкова_оптимізація

7. Ткаченко С. О., Дядін А. С. Мінімізація податкових платежів як елемент економічної безпеки суб'єкта господарювання. Харківський Національний університет внутрішніх справ, 2017. URL: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/1888>;

8. Шкарупа О.В., Романченко А.В. Аналіз проблем та напрямків удосконалення системи оподаткування в Україні. Механізм регулювання економіки, 2010. № 1. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/3541/1/Shkarupa.pdf>

References:

1. Mokienko, T., Pryidak, T. and Yemets, M. (2021), "Sustainability and assessment of the main benefits", Poltava State Agrarian Academy, available at: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/251/1/Мокієнко%2C%-20Прийдак.pdf> (Accessed 05 Dec 2022).

2. Leonova, J. (2017), "Features of the appearance of the main assets in the minds of the tax code of Ukraine", Mykolaiv National University named after V. O. Sukhomlinsky, Vol. 16, available at: <http://global-national.in.ua/archive/16-2017/173.pdf> (Accessed 05 Dec 2022).

3. Interactive accounting (2017), "Basic research: knowledge and classification", Interactive accounting, vol. 94, available at: <https://interbuh.com.ua/ua/documents/ib/7576/596> (Accessed 05 Dec 2022).

4. Debit-Credit (2012), "Main business income", Debit-Credit, Vol. 02-03/2012, available at: <https://online.dtki.ua/2012/02-03/41818> (Accessed 05 Dec 2022).

5. Yarosh, J. (2018), "Organization and methodology of accounting form and control of the main assets", Scientific Institute of Business Technology "UABS", available at: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/71486/1/Yarosh_accounting_2018.pdf (Accessed 05 Dec 2022).

6. wikipedia (2021), "Tax optimization", available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Податкова_оптимізація (Accessed 05 Dec 2022).

7. Tkachenko, S. and Dyadin, A. (2017), "Minimization of tax payments as an element of economic security of the state government", Kharkiv National University of Internal Affairs, available at: <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/1888> (Accessed 05 Dec 2022).

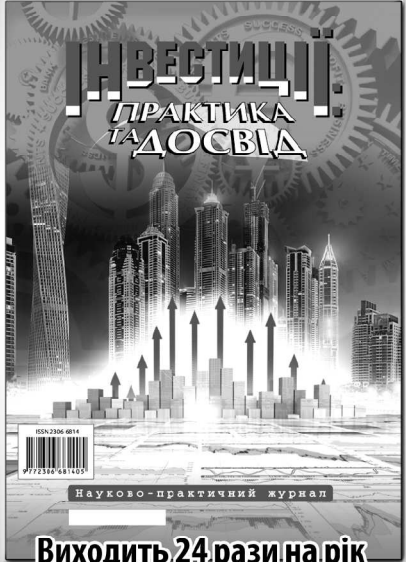
8. Shkarupa, O. and Romanchenko, A., (2010), "Analysis of problems and directions for improvement of the taxation system in Ukraine", Economy regulation mechanism, vol. 1, available at: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/3541/1/Shkarupa.pdf> (Accessed 05 Dec 2022).

Стаття надійшла до редакції 08.12.2022 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 005.216:338.439:636.034

В. А. Биба,

к. е. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9157-3191>

Д. М. Утеченко,

доктор філософії в галузі економіки, асистент,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1162-0083>

С. М. Шупик,

доктор філософії в галузі менеджменту, асистент,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2603-7229>

Н. І. Свиноус,

доктор філософії в галузі менеджменту, асистент,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3640-0519>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.24.29

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК ОСНОВА УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА В КОНТЕКСТІ ПРОДОВОЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРАЇНИ

V. Byba,

PhD in Economics, Associate Professor, Bila Tserkva National Agrarian University

D. Utechenko,

PhD in Economics, Bila Tserkva National Agrarian University

S. Shupyk,

PhD in Management, Bila Tserkva National Agrarian University

N. Svyous,

PhD in Management, Bila Tserkva National Agrarian University

STRATEGIC PLANNING AS A BASIS FOR MANAGING THE DEVELOPMENT OF DAIRY FARMING IN THE CONTEXT OF THE COUNTRY'S FOOD SUPPLY

Стратегічне планування являє собою процес обґрунтування та вибору стратегічних пріоритетів і напрямів стійкого й ефективного розвитку економічних систем на макро— та макrorівнях. Таке планування передбачає єдність соціальних, економічних, науково-технічних, екологічних та інституціональних чинників та умов, розроблення на цій основі управлінських рішень та визначення механізмів їх реалізації, що забезпечать підвищення конкурентоспроможності молочного скотарства та її адаптацію до мінливих умов зовнішнього середовища.

Систему стратегічного планування розвитку молочного скотарства необхідно формувати з урахуванням таких важливих принципів: єдності та цілісності; внутрішньої збалансованості; результативності та ефективності функціонування; самостійності вибору шляхів вирішення завдань; відповідальності учасників процесу стратегічного планування; прозорості; достовірності й реалістичності; фінансового забезпечення.

Проведеними дослідженнями підтверджено можливість вирішення цієї проблеми через залучення зазначених видів інструментарію у ведення управлінської та планово-економічної роботи на рівні сільськогосподарського підприємства з виробництва молока. Нами проаналізовано технологічний процес за кількісними та якісними показниками, чинниками, що впливають на величину затрат живої та уречевленої праці.

Встановлено, що однією з ефективних форм міжгалузевої інтеграції є вертикально інтегровані структури, які об'єднують виробництво, переробку, а також оптову й роздрібну реалізацію продуктів харчування та сільськогосподарської продукції. Досягнення основної мети цих структур можливо, на нашу думку, через саморозвиток їхніх учасників, що пояснюється наступним. Так, основною метою вертикальної інтеграції є отримання максимального прибутку, підвищення порогу рентабельності, прискорення оборотності, а також вирішення таких економічних завдань.

Отже, система стратегічного розвитку молочного скотарства буде базуватися як на загальних, так і специфічних принципах, за індикативного характеру планових рішень, які розробляються органами державної та регіональної влади; з орієнтацією державної підтримки на сільськогосподарських підприємств, які мають можливість інвестувати в подальший розвиток виробництва та перевести його на інноваційну основу.

Strategic planning is a process of justification and selection of strategic priorities and directions for sustainable and effective development of economic systems at the micro and macro levels. Such planning involves the unity of social, economic, scientific and technical, environmental, and institutional factors and conditions, the development of management decisions on this basis, and the determination of mechanisms for their implementation, which will ensure increased competitiveness of dairy cattle breeding and its adaptation to the changing conditions of the external environment.

The system of strategic planning for the development of dairy farming must be formed taking into account the following important principles: unity and integrity; internal balance; effectiveness and efficiency of functioning; independence in choosing ways to solve tasks; responsibilities of strategic planning process participants; transparency; reliability and realism; financial support.

The conducted studies confirmed the possibility of solving this problem through the involvement of the specified types of tools in management and planning and economic work at the level of an agricultural enterprise for milk production. We have analyzed the technological process according to quantitative and qualitative indicators, factors affecting the costs of living, and embodied labor.

It has been established that one of the effective forms of cross-industry integration is vertically integrated structures that combine production, processing, as well as wholesale and retail sale of food and agricultural products. Achieving the main goal of these structures is possible, in our opinion, through the self-development of their participants, which is explained as follows. Thus, the main goal of vertical integration is to obtain maximum profit, increase the profitability threshold, accelerate turnover, as well as solve such economic problems.

Therefore, the system of strategic development of dairy farming will be based on both general and specific principles, with the indicative nature of planning decisions developed by state and regional authorities; with the orientation of state support to agricultural enterprises that have the opportunity to invest in the further development of production and transfer it to an innovative basis.

Ключові слова: молочне скотарство, сільськогосподарське підприємство, стратегічне планування, розвиток, кооперація.

Key words: dairy farming, agricultural enterprise, strategic planning, development, cooperation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стратегічне планування являє собою процес обґрунтування та вибору стратегічних пріоритетів і напрямів стійкого й ефективного розвитку економічних систем на макро— та макрорівнях. Таке планування передбачає єдність соціальних, економічних, науково-технічних, екологічних та інституціональних чинників та умов, розроблення на цій основі управлінських рішень та визначення механізмів їх реалізації, що забезпечать підвищення конкурентоспроможності молочного скотарства та її адаптацію до мінливих умов зовнішнього середовища.

Систему стратегічного планування розвитку молочного скотарства необхідно формувати з урахуванням таких важливих принципів: єдності та цілісності; внутрішньої збалансованості; результативності та ефективності функціонування; самостійності вибору шляхів ви-

рішення завдань; відповідальності учасників процесу стратегічного планування; прозорості; достовірності й реалістичності; фінансового забезпечення.

Стратегічне планування розвитку галузі молочного скотарства має спиратися на результати аналізу галузі з метою виявлення загроз і можливостей, наявних виробничих ресурсів, освоєних технологій. Результати проведеного аналізу розвитку молочного скотарства підтверджують, що на сьогодні можливості для збільшення обсягів виробництва молока в сільськогосподарських підприємств вкрай обмежені. Основними проблемами є: низький рівень технічного і технологічного оснащення, нераціональне використання кормів, низька продуктивність корів, а також недостатня мотивація сільгосптоваровиробників.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Грунтовно питання ефективного функціонування підприємств з виробництва молока висвітлено у наукових працях вітчизняних учених-аграріїв: І. Баланюка, П. Березівського, М. Ільчука, М. Пархомця, І. Свиноуса, В. Радька та інших. Однак певні теоретичні та науково-практичні проблеми формування організаційно-економічних аспектів підвищення ефективності діяльності підприємств із виробництва молока залишаються недостатньо розробленими.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розробка практичних рекомендацій по запровадженні системи стратегічного управління виробництвом молока в Україні в контексті продовольчого забезпечення населення України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Спостерігаються тенденції до зниження поголів'я тварин. Більшість сільськогосподарських товаровиробників не відшкодовують витрати на виробництво молока, адже й досі чітко не налагоджено механізм його державної підтримки. Система субсидування молочної галузі постійно зазнає змін, що не сприяє планомірному розвитку виробників молока, формуванню зрозумілої, стабільної та прозорої політики держави, підвищення ефективності, якості й обсягів виробництва молока. При цьому рівень споживання молока населенням залишається нижче від рекомендованих медичних норм [1].

Відповідно постає завдання щодо розробки економічних стимулів розвитку молочного скотарства в господарствах корпоративного сектору аграрної економіки у найближчій перспективі з метою забезпечення населення та підприємств харчової промисловості молоком.

Особливостями сучасного розвитку молочного скотарства повинні стати: використання порід тварин як вітчизняної, так і іноземної селекції, висока продуктивність тварин, новітні способи і прийоми вирощування та відгодівлі, з раціональним використанням наявного тваринного ресурсу для досягнення високої стабільності виробництва; зміцнення та оновлення матеріально-технічної бази селекційних центрів з вирощування племінного поголів'я великої рогатої худоби; зміцнення та оновлення матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств, що займаються вирощуванням великої рогатої худоби шляхом залу-

чення інвестицій для технічного оснащення сучасною сільськогосподарською технікою і обладнанням; ведення належного контролю якості шляхом впровадження сертифікації всіх ланок технологій вирощування великої рогатої худоби та виробництва молока, перероблення і логістики за стандартами НАССР та ISO, дасть змогу експортувати молочну продукцію [2].

З метою обґрунтування стратегічних інструментів та впровадження заходів розвитку молочного скотарства, розробки напрямів державної та регіональної підтримки виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах, проведемо розрахунок прогнозних значень поголів'я корів в ОСГ та господарствах корпоративного сектору з урахуванням існуючих тенденцій.

Отже, у молочному скотарстві країни стратегічним напрямом повинен стати розвиток великих інвестиційно привабливих промислових підприємств, які можуть забезпечити умови для досягнення високої продуктивності тварин і конкурентоспроможність виробництва з одночасним державним стимулюванням кооперативної форми виробництва фермерськими і особистими селянськими господарствами. За такого підходу створюється можливість вирішення таких актуальних проблем, як підвищення ефективності виробництва та якості продукції в дрібнотоварному секторі, зайнятості сільського населення та вирішення соціальних питань.

Вважаємо, що розвиток кооперації в молочному скотарстві вбачається як найбільш прийнятний на перспективу до 2030 року і можливий на основі реалізації концептуальних засад зонального розвитку підгалузей тваринництва із використанням основних принципів агрологістики, стабільної державної підтримки у розв'язанні пріоритетних завдань за прикладом західних країн, обґрунтування необхідності однакових економічних умов для всіх учасників аграрного ринку.

З метою розробки ефективних заходів адресної державної та регіональної підтримки запропоновано нами два варіанти можливих подій розвитку молочного скотарства корпоративного сектору аграрної економіки — песимістичний, що передбачає збільшення поголів'я корів тільки у високотоварних сільськогосподарських підприємствах (понад 1000 голів) та оптимістичний — нарощення валового виробництва шляхом підвищення продуктивності сільськогосподарських тварин.

За результатами проведених досліджень, позитивна тенденція нарощення поголів'я у

Таблиця 1. Прогноз поголів'я корів (на початок року) у підприємств по групах за кількістю корів, тис. голів (песимістичний варіант)

Кількість корів	Рік							2031 р., % до	
	2022	2025	2026	2027	2029	2030	2031	2022 р.	2030 р.
до 50 голів	9,1	7,0	6,4	5,8	4,9	4,5	4,1	45,1	91,1
50 – 99	15,8	12,2	11,2	10,3	8,7	8,0	7,3	46,2	91,3
100 – 499	170,1	142,6	134,4	126,8	112,7	106,3	100,2	58,9	94,3
500 – 999	112,5	104,1	101,5	98,9	93,9	91,6	89,2	79,3	97,4
більше 1000	111,2	117,6	119,6	121,4	125,0	126,6	128,2	115,3	101,3
Усього	418,6	383,5	373,1	363,2	345,2	336,9	329,1	78,6	97,7

Джерело: розрахунки автора.

Таблиця 2. Динаміка прогнозного поголів'я корів в основних групах сільськогосподарських підприємств — виробників молока, тис. голів

Кількість корів	Рік						2031 р., % до	
	2022	2025	2026	2027	2030	2031	2022 р.	2030 р.
до 50 голів	9,1	7,0	6,4	5,8	4,5	4,1	45,1	91,1
50 – 99	15,8	12,2	11,2	10,3	8,0	7,3	46,2	91,3
100 – 499	170,1	142,6	134,4	126,8	106,3	100,2	58,9	94,3
500 – 999	120,8	118,2	117,4	116,7	114,8	114,3	94,6	99,6
більше 1000	123,2	144,7	152,6	161,0	189,0	199,4	161,9	105,5
Усього	439,0	424,6	422,1	420,6	422,6	425,3	96,9	96,9

Джерело: розрахунки автора.

високотоварних сільськогосподарських підприємствах не компенсує зниження в інших групах сільськогосподарських підприємств — виробників молока, що в кінцевому результаті призведе до загального зниження корів у корпоративному секторі аграрної економіки (табл. 1).

Розвиток подібного сценарію може негативно вплинути й на екологічний стан сільських територій, на яких розташовані комплекси з товарного виробництва молока. Крім того, використання методу "турбо-корова" може суперечити законодавству ЄС щодо гуманного поводження з тваринами, що суттєво обмежить доступ вітчизняної молокопродукції на європейські ринки.

Як свідчать результати досліджень, за песимістичним сценарієм в Україні буде проявлятися негативна тенденція щодо зниження поголів'я корів в основних категоріях сільськогосподарських товаровиробників — сільськогосподарських підприємствах і господарствах населення.

На основі проведених розрахунків можна зробити висновок про те, що за період прогнозування зростатиме продуктивність корів з використанням інноваційних технологій у виробництві. Проте навіть вищезазначені позитивні зміни не вплинули на зміну негативної динаміки валового виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах та особистих селянських господарствах.

Незважаючи на суттєве зниження чисельності населення України, протягом прогнозно-

го періоду буде спостерігатися дефіцит молока на внутрішньому ринку, що спричинить до наявності додаткової кількості корів. Так, за нашими розрахунками, щоб задовольнити потребу населення в молоці та молокопродуктах, вітчизняним сільськогосподарським товаровиробникам потрібно наростити майже вдвічі поголів'я корів у всіх категоріях сільськогосподарських товаровиробників (табл. 2).

Як свідчать розраховані дані в табл. 2, буде спостерігатися зниження поголів'я корів у всіх основних групах господарств корпоративного сектору аграрної економіки, за винятком суб'єктів господарювання з поголів'ям понад 1000 корів, які за рахунок реалізації інвестиційних проєктів змогли створити потужні промислові комплекси з виробництва молока. Вважаємо, що буде вірогідним прояв позитивної тенденції до їх нарощення шляхом залучення фінансових ресурсів приватних інвесторів, які працюють в основному у сфері молокопереробки.

Соціально-демографічні процеси негативно впливають на чисельність постійного населення, яке проживає в Україні, що призводить до суттєвого його скорочення. Проте ця обставина істотно не впливає на вирішення проблеми дефіциту молока, який, за нашими розрахунками, в 2030 р. буде становити 6,1 млн т. Так, з урахуванням розрахункової продуктивності сільськогосподарських тварин обчислено величину додаткової потреби корів у розмірі 877 тис. голів станом на кінець 2030 року.

Досвід пострадянських країн свідчить, що основним джерелом відтворення поголів'я

Таблиця 3. Динаміка імпорту племінної великої рогатої худоби в Україну

Показник	Рік					2020 р., % до	
	2010	2015	2018	2019	2020	2010 р.	2019 р.
ВРХ: чистопородні племінні тварини, голів	1456	555	2120	3087	5286	363,0	171,2
Вартість, тис. дол. США	3364	1834	4940	6762	10121	300,9	149,7
Вартість 1 голови, дол. США	2310	3305	2330	2191	1915	82,9	87,4
чистопородні нетелі до першого отелення	1446	484	2106	3085	3535	244,5	114,6
Вартість, тис. дол. США	3311	1679	4817	6758	7507	226,7	111,1
Вартість 1 голови, дол. США	2290	3468	2287	2191	2124	92,8	96,9

Джерело: розрахунки автора.

сільськогосподарських тварин був імпорт племінних ресурсів. При цьому значна частка їх вартості фінансувалося за рахунок коштів державного бюджету.

В Україні придбання імпортних сільськогосподарських тварин господарствами корпоративного сектору аграрної економіки здійснюється за власні кошти, що негативно позначається на обсягах імпорту (табл. 3).

Наведені розрахунки в табл. 3 свідчать, що обсяг імпорту чистопородної великої рогатої худоби протягом 2010—2020 рр. зріс у 3,6 рази, в тому числі чистопородних нетелей у 2,4 рази. Проте цей обсяг імпорту не покриває потребу в коровах в основних категоріях сільськогосподарських товаровиробників.

У зв'язку із цим важливо проаналізувати та впровадити кращі практики щодо управління молочним виробництвом, а також поглиблення кооперації та інтеграції. Невипадково кооперативи є домінуючими суб'єктами в ланцюжку "виробництво — переробка — реалізація" в Європі й активно розвиваються в Китаї. Їх кількість за останні десятиліття зросла в геометричній прогресії [3].

У своїх дослідженнях вчені наводять беззаперечні докази того, що основними перевагами кооперації є спільна стійкість, зміцнення ринкової позиції малих виробників молока, скоординована діяльність і прийняття узгоджених рішень, скорочення негативних наслідків ринкових і природних ризиків, поліпшення інформаційних комунікацій, справедливий розподіл вигід між членами молочного кооперативу [4]. Водночас кооперативи, охоплюючи всю або значну частину ланцюжка створення доданої вартості, забезпечують зниження сукупних витрат і підвищення прибутковості всіх членів кооперативу. Так, компанія YingxiangWeiye прове-

ла стратегічне планування власного ланцюжка поставок на основі стратегії "Створіть повний цикл від ферми до обіднього столу, виробіть здорову їжу для людства" й інвестувала значні кошти в реалізації своєї практики. Результатом стало одержання високої доданої вартості, а загальна рентабельність становила 35% [5].

З метою виявлення специфічних особливостей розвитку кооперативів і проблем, що перешкоджають їх розвитку, а також визначення можливих напрямків державної їх підтримки, було проведено нами анкетування 538 членів кооперативних підприємств Київської, Вінницької, Хмельницької та Львівської областей. Як показало дослідження, на думку 93% респондентів, розширенню масштабів діяльності кооперативів перешкоджає відсутність достатніх фінансових ресурсів, 62% респондентів наголосили на двох суттєвих проблемах: низький рівень забезпеченості пально-мастильними матеріалами, насінням і кормами, а також високі ставки по кредитах, 30% респондентів вказали на диспаритет цін на промислові ресурси і продукцію сільського господарства.

У цілому система розвитку кооперації повинна бути багаторівнева і сформована за схемою "область — район — об'єднана територіальна громада". Управління розвитком кооперованих форм господарювання на рівні об'єднаних територіальних громад повинні здійснювати відповідні координаційні центри. Основними завданнями таких центрів повинні стати: консультаційна допомога кооперованим підприємствам у підготовці їхніх бізнес-планів та інвестиційних проєктів; допомога в отриманні кредитів, методичний супровід учасників проєктів; моніторинг виконання планових показників проєктів і бізнес-планів підприємств кооперованих форм господарювання.

Такі координаційні центри розвитку кооперації мають бути створені в кожному районі, які очолюватимуть заступники голів районної ради. У сільських ОТГ повинні бути визначені відповідальні координатори по роботі з населенням, пошуку ініціативних людей, здатних створити кооператив і забезпечити його розвиток. Очевидно, що методичну основу консультаційної допомоги кооперативам та фінансову їх підтримку забезпечують створені в області відповідні інституції. Основна мета Центру розвитку кооперативів (ЦРК) — надання допомоги створюваним і чинним кооперативам, координаційним центрам районів, головам сільських поселень, а також навчання молоді основам кооперації та профорієнтація учнів.

Очевидно, що виробництво молока є базовою складовою молочного підкомплексу з низкою специфічних рис. Так, молоко і продукти його переробки мають невеликий термін зберігання, отже, реалізація їх повинна здійснюватися в стислі терміни. Тому настає необхідність налагодження стійких зв'язків між сільгоспвиробниками, молокопереробними та торговими підприємствами для їх пропорційного розвитку. У разі самостійної реалізації молока суб'єкти господарювання стикаються з потребою наявності спеціалізованого транспорту, організації власних торгових точок, залучення продавців, що вимагає значних фінансових вкладень. З іншого боку, обмежені терміни збуту молока і молокопродуктів сприяють збільшенню обіговості фінансових ресурсів у підприємствах, що вигідно відрізняє дану сферу діяльності від інших [6].

Специфіка молочної кооперації виявляє себе і в економії за рахунок ефекту масштабу. При цьому індивідуальні виробники молока не втрачають свою самостійність, діють як окремі виробничі одиниці, зберігаючи за собою всі управлінські функції. У висококонцентрованих сільськогосподарських підприємствах при збільшенні обсягів виробництва молока знижується ефективність управління та рівень контролю. Пояснюється це тим, що на відміну від європейських країн в Україні концентрація сільгоспвиробництва не супроводжується процесами розвитку технологій виробництва та управління. Такий стан справ зумовлений відсутністю системи інформаційного забезпечення, об'єктивних даних про порівняльну ефективність різних форм управління стосовно до конкретних умов виробництва; низьким рівнем забезпеченості кваліфікованими управлінськими кадрами підприємств корпоративного сектору аграрної економіки. Кооперація

може стати ланкою, яка виконуватиме перелічені вище функції.

Переробні підприємства також можуть бути включені до кооперативної структури як члени кооперативів або ж як партнери. Сезонний характер виробництва молока-сировини визначає нерівномірність його надходження на молоко-переробні підприємства [7]. Окрім того, переважання серед постачальників сировини мікро— і малих сільськогосподарських підприємств змушує окремих переробників авансувати їх для закупівлі пально-мастильних матеріалів та кормів у рахунок одержаної в майбутньому продукції, відкривати пункти прийому сировини і самостійно організовувати її транспортування. Як наслідок таких дій значно збільшується собівартість готової продукції. Крім того, переробні підприємства повинні постійно мати оперативні дані про постачальників, обсяги виробленої сировини й готової продукції; відстежувати терміни зберігання сировини та продукції; своєчасно забезпечувати молоком і молочною продукцією роздрібні торгові мережі. Переробники постійно контролюють наявність обігових коштів для своєчасної закупівлі молока-сировини. Тому співпраця переробних підприємств з кооперативами представляється необхідним і повинна формуватися на принципі взаємовигідності.

Подальша інтеграція молочарських кооперативів за принципом створення структур мережевого типу, без суттєвої державної підтримки та підвищення ефективності та стійкості їх функціонування, в умовах глобальних викликів і загроз неможлива. Як свідчить зарубіжний та вітчизняний досвід формування інтегрованих холдингових структур у молочному скотарстві, досить ефективною формою організації виробництва є вертикально інтегровані структури. Ці структури забезпечують найбільший приріст виробництва молока-сировини високої якості, фінансово стійкі, забезпечують капіталізацію прибутку. При цьому метою інвестора є забезпечення замкнутого циклу: виробництво первинної сільськогосподарської продукції (молока); виробництво продуктів харчування з власної сировини (молочної продукції); продаж її через оптову та роздрібну торговельну мережу; виробництво первинної сільськогосподарської продукції за рахунок обігових коштів, отриманих в результаті реалізації збуту продукції.

Реалізація зазначених вище бізнес-процесів можлива тільки за умови впровадження прогресивної технології, наявності високопродуктивних сільськогосподарських машин і устат-

кування з одночасним розширенням каналів реалізації продукції. Поширеним прецедентом формування та розвитку вертикально інтегрованих структур є придбання переробними підприємствами сільськогосподарських підприємств, які, як правило, знаходяться в кризовому фінансовому стані. Економічний інтерес підприємства-інтегратора при цьому очевидний. Основними причинами розвитку вертикальної інтеграції в молочному скотарстві можна назвати такі: інвестування промислового і торгового капіталу з метою диверсифікації бізнесу з метою ефективної капіталізації прибутку, авансованого в аграрний сектор; розвиток прогресивних форм агробізнесу сільськогосподарськими підприємствами, вибудовування ланцюжка корпоративної ефективності; заходи щодо підвищення конкурентоспроможності підприємства-інтегратора за рахунок досягнення ефекту масштабу; переділ власності через отримання контролю над сировинними базами виробництва молока і молочної продукції [8].

Отже, однією з ефективних форм міжгалузеві інтеграції є вертикально інтегровані структури, які об'єднують виробництво, переробку, а також оптову й роздрібну реалізацію продуктів харчування та сільськогосподарської продукції. Досягнення основної мети цих структур можливо, на нашу думку, через саморозвиток їхніх учасників, що пояснюється наступним. Так, основною метою вертикальної інтеграції є отримання максимального прибутку, підвищення порогу рентабельності, прискорення оборотності, а також вирішення таких економічних завдань.

Розвиток вертикально інтегрованих структур зумовлює управлінські, фінансово-економічні та соціальні зміни, оскільки змінюються власники майнового комплексу, контрагенти, форма власності, канали реалізації продукції, тобто весь організаційно-економічний механізм вертикально інтегрованої структури. Це визначає необхідність пошуку прогресивних бізнес-ідей та розробку більш ефективних заходів, а головне — інструментів стратегічного управління вертикально інтегрованою структурою. У зв'язку з цим основними напрямками ефективного розвитку вертикальної інтеграції є такі: визначення стратегії розвитку (рівень інтеграції, продуктовий ряд, кількість переділів сільськогосподарської продукції, оптимальне поєднання господарської діяльності бізнес-одиниць агрохолдингу); формування складу основного і обігового капіталу, а також джерел фінансування; вдосконалення технології,

агротехніки, автоматизація не тільки управлінської, а й усієї господарської діяльності [9]. Стратегічний план розвитку передбачає розробку місії, мети, завдань, загальних для всієї вертикально інтегрованої структури, а також завдань, характерних для агрохолдингів, а саме: придбання у власність активів, у тому числі земельних ресурсів; досягнення високого рівня мотивації господарюючих суб'єктів-учасників вертикальної інтеграції; встановлення комунікаційної взаємодії із зовнішнім середовищем; оптимізація логістичних функцій агрохолдингу; отримання державної підтримки за всіма можливими напрямками державного і регіонального фінансування відповідно до законодавства України.

Вирішення означених завдань, з нашого погляду, можливо через структурування господарської діяльності агрохолдингу на бізнес-процеси. Таке управлінське рішення не виключає традиційного поділу на структурні підрозділи вертикально інтегрованої структури. При цьому бізнес-процеси охоплюють як зовнішнє, так і внутрішнє середовище агрохолдингу: кормовиробництво, годівля тварин, виробництво і реалізація молока і молочної продукції, а також планування, облік, контроль і аналіз господарської діяльності. Вертикально інтегрована структура за рахунок ефекту масштабу, в тому числі зниження трансакційних витрат, є спроможною підвищити конкурентоспроможність. Однак лінійна модель управління може стати суттєвою перешкодою у досягненні оперативної реакції на динаміку зовнішніх і внутрішніх факторів за рахунок "відставання" управлінських рішень від реальної зміни бізнес-процесів.

Вважаємо, що в молочному скотарстві мають бути реалізовані тільки дві конкурентні стратегії — стратегія низьких витрат (лідерство в області витрат), метою якої є прагнення до отримання конкурентних переваг за рахунок ефекту масштабу і в кінцевому підсумку домінування на ринку, а також стратегія диференціації (стратегія відмінності), метою якої — отримання переваг за допомогою виробництва і реалізації молока і молочних продуктів з більш високим прибутком. При цьому агрохолдинги, які використовують обидві стратегії, виявляються більш конкурентоспроможними на ринку молока на відміну від конкурентів, які використовують тільки одну стратегію.

При формуванні системи державної підтримки виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах важливо враховувати її регулювальний вплив не тільки на підвищення

продуктивності дійного стада і валового виробництва молока з метою продовольчого забезпечення населення, а й на досягнення ефективного рівня виробництва, який буде забезпечувати окупність всіх витрат на утримання корів. Нами розроблено концептуальний підхід до удосконалення державної підтримки виробництва молока в сільськогосподарських підприємств, положення якого спрямовані на створення сприятливих умов для підвищення конкурентоспроможності та стійкості молочного скотарства: субсидування виробництва молока з урахуванням інфляції; органи влади в умовах нестабільної фінансової ситуації мають надавати субсидії в повному обсязі на початку року, що дозволить сільськогосподарським товаровиробникам отримати необхідне джерело поповнення обігових коштів або інвестицій для ведення поточної господарської діяльності та інвестиційного процесу; субсидування додаткових витрат на підвищення продуктивності корів: державі для виконання запланованих завдань щодо збільшення обсягів виробництва молока і підвищення його якості необхідно відшкодовувати господарствам корпоративного сектору аграрної економіки додаткові витрати, пов'язані з приростом продуктивності корів молочного напрямку; диференціація субсидій за рівнем окупності витрат на виробництво; врахування приросту рівня продуктивності при наданні державної підтримки; виділення субсидій під розроблений менеджментом сільськогосподарських підприємств бізнес-план і контроль за їх цільовим використанням: виплата державою субсидії повинна мати цільовий характер, надаватися під конкретні заходи з розвитку виробництва молока, а їх витрачання підлягатиме контролю державних органів.

Нами запропонована наступні види субсидій залежно від рівня забезпечення окупності витрат на виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах з урахуванням рівня інфляції: компенсаційна субсидія — дозволяє здійснювати поточну діяльність сільськогосподарськими підприємствами і своєчасно поповнювати обігові кошти, забезпечуючи окупність витрат на виробництво молока на рівні 100% із урахуванням поточного рівня інфляції. Метою надання такої субсидії є збереження існуючого рівня виробництва молока й зайнятості населення; субсидія розвитку — забезпечує розширене відтворення за рівня окупності витрат на виробництво молока до 130—140% із урахуванням інфляції, що дасть змогу забезпечити високу продуктивність молочного стада та

впроваджувати інноваційні технології виробництва; інноваційна субсидія — дозволить сільськогосподарським підприємствам вийти на якісно новий рівень виробництва молока, забезпечити його переробку, побудувати нові виробничі потужності, запровадити новітні технології, оновити породний склад стада, отримати довгостроковий інвестиційний кредит. Розрахунок цієї субсидії має здійснюватися на основі нормативного рівня окупності витрат від 140% із урахуванням рівня інфляції.

ВИСНОВКИ

Реалізація запропонованого концептуального підходу до розвитку державної підтримки виробництва молока дозволить підвищити ефективність функціонування господарств корпоративного сектору аграрної економіки і забезпечити сталий розвиток галузі в цілому.

Вважаємо, що на рівні ОТГ має діяти механізм грантової підтримки. На конкурсній основі доцільно проводити відбір програм розвитку молочного скотарства з метою надання державної підтримки господарюючим суб'єктам. При проведенні такого конкурсного відбору пропонується обрати такі критерії: відношення суми заявленої субсидії до обсягу приросту виробництва молока; виробництво молока на 1 грн інвестиційних витрат при виході на проєктну потужність; інвестиційні витрати на створення 1 скотомісця; термін виходу на проєктну потужність; собівартість виробництва 1 ц молока при виході на проєктну потужність; рентабельність реалізації молока; трудомісткість виробництва 1 ц молока.

Отже, система стратегічного розвитку молочного скотарства буде базуватися як на загальних, так і специфічних принципах, за індикативного характеру планових рішень, які розробляються органами державної та регіональної влади; з орієнтацією державної підтримки на сільськогосподарських підприємств, які мають можливість інвестувати в подальший розвиток виробництва та перевести його на інноваційну основу.

Література:

1. Капась О. М. Актуальні проблеми розвитку молокопродуктового підкомплексу України. Економіка АПК. 2013. № 9. С. 92—97.
2. Пшенична Т. М. Сучасний стан та перспективи розвитку ринку молока та молокопродуктів в Україні. Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1: Економіка. 2018. Вип. 1. С. 222—227.

3. Шахрайук-Онофрей С. І. Кооперація як організаційна форма сільськогосподарського виробництва в системі сталого розвитку сільських територій. Науковий вісник [Буковинського державного фінансово-економічного університету]. Економічні науки. 2013. Вип. 2. С. 190—201.

4. Довгаль О. В. Кооперація як перспективний напрям розвитку підприємництва на селі. Формування ринкових відносин в Україні. 2013. № 9. С. 132—135.

5. Ревуцька А. О. Кооперація як перспективний напрям розвитку агропромислових підприємств. Економічний простір. 2014. № 84. С. 190—199.

6. Слатвінська Л. А. Становлення системи інвестиційного забезпечення розвитку молокопродуктового підкомплексу України. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2014. Вип. 149. — С. 276—281.

7. Безус Р.М., Буртак С.Г., Крючко Л.С., Дуброва Н.П. Передумови і перспективи організації та розвитку сільськогосподарських кооперативів другого і третього рівнів в Україні: приклад молочних обслуговуючих кооперативів. Економіка АПК. 2020. № 11 С. 90—98.

8. Чеботарьов В. А. Державне регулювання створення й функціонування формувань холдингового типу продовольчого комплексу: проблеми і перспективи. Економіка промисловості. 2011. № 1. С. 28—33.

9. Данкевич А. Є. Особливості функціонування холдингів в аграрному секторі економіки. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 2 (5). С. 82—91.

References:

1. Kapas', O.M. (2013), "Actual problems of the development of the dairy sub-complex of Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 9, pp. 92—97.

2. Pshenychna, T.M. (2018), "The current state and prospects for the development of the market of milk and milk products in Ukraine", *Naukovyj visnyk Chernihivs'koho derzhavnogo instytutu ekonomiky i upravlinnia. Seriya 1: Ekonomika*, vol. 1, pp. 222—227.

3. Shakhraiuk-Onofrej, S.I. (2013), "Cooperation as an organizational form of agricultural production in the system of sustainable development of rural areas", *Naukovyj visnyk Bukovyns'koho derzhavnogo finansovo-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 2, pp. 190—201.

4. Dovhal', O.V. (2013), "Cooperation as a promising direction for the development of entrepre-

neurship in the countryside", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 9, pp. 132—135.

5. Revuts'ka, A.O. (2014), "Cooperation as a promising direction for the development of agro-industrial enterprises", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 84, pp. 190—199.

6. Slatvins'ka, L.A. (2014), "Formation of a system of investment support for the development of the dairy sub-complex of Ukraine", *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka*, vol. 149, pp. 276—281.

7. Bezus, R.M. Burtak, S.H. Kriuchko, L.S. and Dubrova, N.P. (2020), "Prerequisites and prospects for the organization and development of agricultural cooperatives of the second and third levels in Ukraine: the example of dairy service cooperatives", *Ekonomika APK*, vol. 11, pp. 90—98.

8. Chebotar'ov, V.A. (2011), "State regulation of the creation and functioning of holding-type formations of the food complex: problems and prospects", *Ekonomika promyslovosti*, vol. 1, pp. 28—33.

9. Dankevych, A.Ye. (2013), "Features of the functioning of holdings in the agricultural sector of the economy", *Zbirnyk naukovykh prats' Tavrijs'koho derzhavnogo ahrotekhnologichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, vol. 2 (5), pp. 82—91.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2022 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

УДК 338.48(075-8)

О. В. Круковська,

к. е. н., доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу й іноземних мов, Херсонський державний аграрно-економічний університет, м. Херсон

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1531-8057>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.24.38

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ СИСТЕМНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

O. Krukovska,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Hotel and Restaurant and Tourism Business and Foreign Languages, Kherson State Agrarian and Economic University, Kherson

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF SYSTEM MANAGEMENT OF TOURIST ACTIVITIES

Предметом дослідження є методологічні аспекти визначення переваг системного менеджменту та його інструментів як найбільш ефективного для управління туристичною діяльністю. У результаті досліджень було здійснено порівняння процесного, ситуаційного і системного менеджменту; визначено переваги, чинники формування та переваги й вузькі місця кожного з них. Виявлено структуру системного менеджменту у туристичних підприємствах та сформульовано принципи його побудови у форматі горизонтальних та вертикальних зв'язків та в залежності від спеціалізації і напрямів діяльності туристичних підприємств, рівня їх конкурентоспроможності, етапу життєвого циклу, ринкової ніші, форми організації та інших важливих чинників і складників внутрішнього і зовнішнього середовища. Обґрунтовано, що в умовах подальшого розвитку туристичної діяльності пріоритетного значення будуть все більше набувати такі його складники, як менеджмент персоналу, інноваційний менеджмент, маркетинг та електронна комерція у туризмі. Про переваги їх застосування свідчить високий рейтинг та масштаби діяльності провідних туристичних підприємств України.

The subject of the study is the methodological aspects of determining the advantages of system management and its tools as the most effective for managing tourist activities. As a result of research, a comparison of process, situational and system management was made; advantages, formation factors and advantages and bottlenecks of each of them are determined. The structure of system management in tourist enterprises is identified and the principles of its construction are formulated in the format of horizontal and vertical connections and depending on the specialization and directions of activity of tourist enterprises, the level of their competitiveness, the stage of the life cycle, the market niche, the form of organization and other important factors and components internal and external environment. It is substantiated that in the conditions of further development of tourism activity, its components such as personnel management, innovation management, marketing and e-commerce in tourism will become more and more important. The advantages of their application are evidenced by the high rating and scale of activity of the leading tourism enterprises of Ukraine. Developed recommendations for the development and improvement of functional components of system management with the help of digital tools and relying, in addition to traditional ones, on new theories and concepts of consumer behavior (behavioral economics, behavioral finance, etc.) and the functioning of tourist enterprises (social responsibility, environmental friendliness, inclusion) can to be used in the scientific and educational process by institutions of higher education, management of tourist enterprises. Management of tourism activities in modern business conditions at the level of enterprises and organizations is carried out using methods and tools of process, situational and system management. They have both common and distinctive features in the methodology of substantiation and in the practice of

implementation, one or another competitive advantage. But system management is perceived as the most universal and effective, since it most fully covers the structure and system connections of tourist activity, and its, in turn, system components, influencing its entire system, and not individual elements, ensure the achievement of the synergy effect from the implementation system management decisions. In the conditions of further digitization of public life in general and tourism economy in particular, system management will retain its importance, functioning on the new basis of using digital technologies and virtual opportunities. HR management, innovation, as well as marketing and advertising activities, primarily on the Internet as electronic commerce, should be of priority in his strategies for the development of tourist enterprises.

Ключові слова: туристична діяльність, підприємства, системний менеджмент, місія, персонал, послуги, споживчий попит, туристичний ринок, управлінські стратегії, креативні рішення, цифровізація.

Key words: tourist activity, enterprises, system management, mission, staff, services, consumer demand, tourist market, management strategies, creative solutions, digitalization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Якісний менеджмент, його інструменти й технології є важливими чинниками ефективності туристичної діяльності та конкурентоспроможності туристичних підприємств. Складність його формування та функціонування пов'язана із специфікою туристичного бізнесу, а саме: орієнтацією на споживачів та необхідністю створювати туристичні продукти, потоки й управляти ними; підвищеними вимогами до культури обслуговування й поведінки персоналу; забезпечення безпеки туристів; різноманітністю пропонованих послуг; здійсненням стратегії і тактики власне підприємницької діяльності в умовах надзвичайно динамічного й конкурентного ринку туристичних послуг, багатьох видів туризму та різних організаційно-правових форм і функцій туристичних підприємств. Тому важливе теоретичне й практичне значення має обґрунтування методології формування та здійснення менеджменту як системного явища та процесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Важливі аспекти управління та менеджменту туристичної діяльності були і залишаються предметом досліджень провідних вітчизняних та зарубіжних науковців: І. Андренко, М. Ігнатенка, О. Кравець, Л. Мармоль, О. Марченко, І. Писаревський, І. Романюк, В. Ярового. Вони стосуються управління туристичними ресурсами та персоналом; менеджменту операційної діяльності; стратегій використання кон-

курентних переваг та підвищення конкурентоспроможності на туристичних ринках. У теорію менеджменту та маркетингу вагомий внесок внесли зарубіжні фахівці: І. Ансофф, П. Друкер, Ф. Котлер, М. Портер. Проте методологічні засади формування та здійснення управління розвитком туристичної діяльності з позицій системного менеджменту, розробки останнього з урахуванням можливостей новітніх інструментів і механізмів цифровізації та віртуальних технологій з однієї сторони, а також необхідності застосування креативних управлінських рішень у конкурентній боротьбі в умовах її загострення вимагають поглиблених досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування переваг системного підходу в управлінні туризмом та концепції побудови й використання системного менеджменту як найбільш універсального методу його забезпечення на рівні підприємств і організацій

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасній парадигмі управління розвитком підприємницької діяльності загалом та в туризмі зокрема склалися три основні концепції менеджменту: системний, процесний, ситуаційний. Системний менеджмент виходить із розуміння підприємства як системи, його діяльності як системи та управління як системи. Вони характеризуються певними структурами

та тісними взаємозв'язками між складовими елементами, які забезпечують внутрішню стійкість систем. Розуміння цих взаємовпливів та інтеграцій забезпечує ефективність управлінських рішень [1, с. 248]. При цьому основною методологічною ідеєю системного підходу є забезпечення ефективності функціонування всієї системи, а не лише її окремих частин.

Методологія процесного менеджменту ґрунтується на розумінні управління як процесу, який має певні функціональні ланки або процеси меншого порядку як частини загального: планування — організація — здійснення чи виконання — контроль — мотивація та ін. Вони циклічно повторюються та змінюються в залежності від завдань та етапів розвитку туристичного підприємства, досягнутих ключових показників. Використання процесного менеджменту забезпечує також своєчасний обмін інформаційними потоками. Цим забезпечується гнучкість управління, своєчасність та результативність управлінських рішень, отже, переваги й користь для клієнтів і споживачів.

Ситуаційний менеджмент є логічним продовженням системного, оскільки його методологія ґрунтується на виділенні гострих проблем або конкурентних переваг, складників і чинників, які виникають у процесі діяльності туристичних підприємств як системних утворень і вимагають спеціального реагування із застосуванням тих або інших підходів та інструментів. Його найбільш поширеними видами можна вважати креативний та антикризовий менеджмент [2, с. 338]. Наразі, важко говорити про повну автономність або відокремленість вказаних видів менеджменту. Часто вони діють в синергії, проникають один в одного певними елементами або операціями, використовуються одночасно і т.п. Але системний підхід є найбільш всеохоплюючим у менеджменті для досягнення цілей підприємств у туризмі як системних утворень.

Системний підхід також дозволяє виокремити у власне менеджменті туристичних підприємств окремі функціонально-змістовні складники або підсистеми, найбільш значимі для них: інноваційний менеджмент, управління проектами, менеджмент персоналу, стратегічний менеджмент, екологічний менеджмент, маркетинг та інформаційний менеджмент. Необхідно вказати також, що системний менеджмент у туризмі покликаний забезпечити виконання наступних завдань: досягнення цілей суб'єктів господарювання, орієнтованих на забезпечення прибутковості, продуктивності й конкурентоспроможності, задоволення потреб

споживачів з однієї сторони та раціональну організацію діяльності, структурованість підприємств і стійкий розвиток — з іншої.

Як й інші види менеджменту, системний менеджмент здійснюється в умовах певної структури та постійних змін внутрішнього та зовнішнього середовища туристичної діяльності. Його методологія також дозволяє трактувати їх як складноорганізовані системи із певною структурою та стійкими й тісними взаємозв'язками і управляти ними [3, с. 60]. У туризмі вони характеризуються певною специфікою. Так, внутрішнє середовище представлене капіталом, матеріальними й нематеріальними ресурсами, персоналом, інформацією туристичних підприємств. Воно містить управляючу підсистему для забезпечення своєї цілісності, виконання місії й досягнення мети та завдань найбільш ефективними способами з найвищим рівнем продуктивності.

Зовнішнє середовище представлене довкіллям, у т.ч. природними явищами й об'єктами, складовими елементами матеріальної культури. Надзвичайно вагоме значення мають умови й чинники зовнішнього середовища, які сприяють туристичній діяльності або звужують її можливості. Насамперед, це соціально-економічна, геополітична та військова стабільність; валютна й митна політика, гарантії безпеки, розвиток сучасної інфраструктури загального користування, рівень поширення мов міжнародного спілкування.

Для управління туристичним бізнесом та його безпосереднього здійснення структура туристичних підприємств будується як система із певною структурою, яка враховує наявні загальні та специфічні чинники і складники зовнішнього середовища. Також вона залежить від спеціалізації туризму або його провідного виду (сільський зелений, екскурсійно-пізнавальний, відпочинково-оздоровчий, екологічний, медичний, релігійний, спортивний тощо). Важливе значення мають і туристичні дестинації, регіони та країни розміщення туристичного бізнесу, особливо традиції, звичаї й менталітет місцевого населення; наявні інститути та інституції по відношенню до туристів.

Системний менеджмент здійснюється на основі створення горизонтальних рівноправних підрозділів у відповідності до горизонтального поділу праці. Горизонтальні структури діяльності й управління ними реалізуються в межах функціонального принципу, тобто стосовно одного підприємства як самостійної, стійкої та відкритої системи і характеризується утворенням таких підрозділів: операційної

діяльності та її менеджментом; реклами і маркетингу; кадрів і персоналу та управління ними; безпеки тощо [4-6]. Згідно галузевого принципу, реалізується співпраця з підрозділами інших галузей. Кваліфікаційний принцип означає задіяння фахівців та менеджерів відповідно до їх освіти, умінь і компетенцій.

Вертикальний принцип функціонування системного менеджменту передбачає відокремлення керівництва від функціонально-технологічних підрозділів та його ієрархію. Він представлений керівництвом вищої ланки (топ-менеджмент, директорат); середньої ланки (керівництво управлінського рівня за напрямками); нижчої ланки (керівництво функціонально-технологічними підрозділами). У туристичному підприємстві ними є: господарська або операційна діяльність, тобто безпосереднє надання послуг; трудові ресурси і персонал; капітал, фінанси, обліково-фінансова звітність; маркетинг, реклама і реалізація; інформація та інновації тощо.

Безумовно, структура ланок підприємства, діяльності та системного менеджменту залежить і від форми організації та виду туристичного підприємства. Вони представлені туроператорами, турагентами, власне туристичними підприємствами або їх стратегічними альянсами та мережами. Часто в такі альянси інтегровані навіть власні транспортні компанії, навіть авіаційні; готелі; заклади громадського харчування, з виробництва сувенірної продукції; навчальні й тренінгові центри для підготовки й підвищення кваліфікації персоналу та ін. Прикладами таких інтегрованих на засадах системного підходу туристичних підприємств є Join Up, ANEX Tour, TEZ TOUR, Coral Travel, TUI Ukraine.

Формування та розвиток таких системних утворень дозволяє значно підвищити ефективність туристичного бізнесу не лише за рахунок масштабів діяльності, скорочення транзакційних витрат, зменшення залежності від транспортних компаній та готельних мереж, але й системному менеджменту та його інструментам. Так, найбільш молода з вказаних компаній — Join Up — за короткий термін у 20 років свого існування змогла зайняти провідне становище на вітчизняному ринку туристичних послуг, надаючи їх за досить помірними цінами без втрати належної якості. Так, на засадах системного підходу тут впроваджуються єдині стандарти обслуговування, розміщення, цифрові інструменти оплати та ін. Це дозволило розвивати масовий туризм, у т.ч. міжнародний, забезпечити його інклюзивність.

Для підвищення конкурентоспроможності туристичної діяльності й туристичних підприємств на перспективу велике значення має розвиток управління персоналом або ейчар-менеджменту; менеджменту інновацій туристичних продуктів і цифрових технологій по забезпеченню операційної діяльності; маркетингових технологій продажів та реклами [7, с. 74]. Менеджмент персоналу завжди займає провідне місце у туристичному бізнесі. Адже від культури, тактовності, обізнаності та фаховості працівників, умінню вгадати, прогнозувати і задовольняти вподобання споживачів залежить ринковий успіх туристичних підприємств. Вони повинні мати привабливий вигляд, знати мови й психологію та поведінкові фінанси, вміти креативно мислити, викликати симпатії і бажання у клієнтів повернутися ще раз, переконувати й мотивувати.

Для цього менеджмент персоналу повинен ретельно відбирати працівників не тільки за ознакою фаховості, але й ефективних комунікаторів. Для підвищення рівня їх умінь і компетенцій важливе значення має проведення на системній основі постійних тренінгів, навчань, моделювання тих або інших ситуацій та їх вирішення. Також вагому роль відіграє впровадження передових форм оплати праці, застосування комплексу моральних і матеріальних стимулів, залучення інших засобів та інструментів мотивації підвищення продуктивності праці.

Важливою частиною системного менеджменту є інноваційний. Найбільшого розвитку інновації здобули в організації операційної діяльності на основі програмування та віртуальних і цифрових технологій (формування тур продуктів, пакетів послуг, розрахунок їх вартості та ціни; клієнтських баз та ін.; здійснення оплат); обслуговування бізнесу (цифровізація обліку і звітності; нормативно-правового забезпечення; ліцензування діяльності і сертифікації послуг та ін.). Але особливі можливості інновації надають у сфері власне відпочинку та його організації, його інклюзії для різних соціальних груп споживачів з різною платоспроможністю та достатком і запитами [8, с. 9].

В перелік останніх нововведень входить забезпечення відпочинку в апарт-отелях з можливістю тривалого проживання в курортних місцях, туристичних дестинаціях і навіть викупу апартаментів у приватну власність; поширення клубного відпочинку з гарантіями комфорту й наявності місць у високі сезони, причому не тільки в одному місці й готелі, але в різних місцях і країнах на основі відповідних угод між ними; забезпечення зручності переміщень і

транспортної мобільності; удосконалення харчування й розвиток гастрономії як мистецтва й особливої культури та ін.; нових видів відпочинку та розваг.

Інновації значним чином торкнулися забезпечення чистоти, санітарно-гігієнічної безпеки. Йдеться про застосування сучасних засобів і обладнання для прибирання приміщень і території; особистої гігієни відпочивальників; приготування їжі та її технологій. Це дозволило здійснювати туристичний бізнес навіть у період жорстких пандемійних обмежень. Більше того, значна кількість готелів та інших закладів розміщення використовувалась навіть як карантинні заклади. Це сприяло значному покращенню вірусної обстановки та ефективності протиепідеміологічних заходів.

Значна група інновацій стосується сфери маркетингу, продажів та реклами. Це й поглиблені дослідження ринків, особливо попиту й пропозиції туристичних послуг, їх обсягів і динаміки, конкурентів, ринкових ніш і сегментів, конкурентних переваг тощо. Йдеться про використання нових методів, обробки даних, застосування нових концепцій і теорій для здійснення прогнозування та стратегічного планування туристичної діяльності на перспективу [9, с. 76]. У сфері продажів використовуються несподівані (ексклюзивні, креативні) бренди й торгові марки; нові технології та політика просування туристичних продуктів і послуг, у т.ч. із застосуванням передових концепцій і теорій поведінкової економіки та поведінкових фінансів; психології споживання, моди та ін. Значну роль при цьому відіграє реклама. Для її створення та поширення використовуються інтернет-технології [10, с. 76].

Взагалі інтернет, його мережі та інструменти набувають все більшого значення у створенні попиту й пропозиції туристичних послуг, формуванні та розумінні споживчого ринку через використання інформації з особистих аккаунтів користувачів, обробки даних про їх запити та частоти запитів; непрямі і навіть прямі дані про фінансовий стан клієнтів і їх споживчі переваги. Бізнесова частина туризму, таким чином, все більше переміщується із офлайн в онлайн середовище. Це відповідає загальному тренду прискореного розвитку цифрової економіки та електронної комерції (е-комерції).

ВИСНОВКИ

Управління туристичною діяльністю в сучасних умовах господарювання на рівні підприємств і організацій здійснюється з допомогою методів та інструментів процесного, си-

туаційного та системного менеджменту. Вони мають як спільні, так і відмінні риси у методології обґрунтування і в практиці здійснення, ті або інші конкурентні переваги. Але системний менеджмент уявляється як найбільш універсальний та результативний, оскільки найбільш повно охоплює структуру й системні зв'язки туристичної діяльності, а його, в свою чергу, системні складники, впливаючи на всю її систему, а не окремі елементи, забезпечують досягнення ефекту синергії від впровадження системних управлінських рішень.

В умовах подальшої цифровізації суспільної життєдіяльності загалом та економіки туризму зокрема системний менеджмент збереже своє значення, функціонуючи на нових засадах використання цифрових технологій та віртуальних можливостей. Пріоритетного значення в його стратегіях щодо розвитку туристичних підприємств мають бути ейчар менеджмент, інноваційний, а також маркетинг і рекламної діяльності, насамперед, в інтернеті як електронної комерції.

Література:

1. Андренко І.Б., Кравець О.М, Писаревський І.М. Менеджмент туризму: навч. посіб. Харківський національний ун-т міського господарства ім. О. М. Бекетова. Х.: ХНУМГ, 2014. 402 с.
2. Ihnatenko M., Sarapina O., Sakun A., Marmul L. and Pylypenko K. Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency. *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(12), 2019, pp. 337—340.
3. Мармуль А.О., Яровий В.Ф. Методологічні засади управління брендами підприємств і організацій у галузі туризму. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія: Економіка та менеджмент. 2017. Вип. 12. С. 57—63.
4. Мельниченко О.А., Шведун В.О. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні: монографія. Х.: Вид-во НУЦЗУ, 2017. 153 с.
5. Романюк І.А. Стратегічне управління розвитком галузі туризму на засадах формування корпоративної культури туристичних підприємств. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2016. № 2 (34). С. 24—27.
6. Гаврилов В. П. Інформаційні системи і технології в туризмі: навч. посіб. Х.: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. 168 с.
7. Яровий В. Ф. Соціально-економічна ефективність функціонування підприємств сільсько-го зеленого туризму та галузі туризму загалом.

Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2017. № 4 (40). С. 72—75.

8. Ihnatenko M.M., Romaniuk I.A., Yatsenko Ya.I. Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. Економічний вісник університету. Вип. 51. 2021. С. 7—13.

9. Галасюк С.С., Нездоймінов С.Г. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2013. 178 с.

10. Мармунь Л.О., Радєва М.М. Механізм формування диверсифікаційної політики підприємства в умовах трансформаційної економіки: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2006. 198 с.

References:

1. Andrenko, I.B. Kravets', O.M. and Pysarev's'kyu I.M. (2014), Menedzhment turizmu [Tourism management], Kharkiv's'kyu natsional'nyy un-t mis'koho hospodarstva im. O. M. Beketova, KHNUMH, Kharkiv, Ukraine

2. Ihnatenko, M. Sarapina, O. Sakun, A. Marmul L. and Pylypenko K. (2019), "Models of implementation of enterprises in agricultural green tourism in European countries and assessment of their efficiency". International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering, vol. 8 (12), pp. 337—340.

3. Marmul', L.O. and Yarovyy, V.F. (2017), "Methodological principles of brand management of enterprises and organizations in the field of tourism", Problemy innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku. Seriya: Ekonomika ta menedzhment, vol. 12, pp. 57—63.

4. Mel'nychenko, O.A. and Shvedun, V.O. (2017), Osoblyvosti rozvytku industriyi turizmu v Ukrayini [Features of the development of the tourism industry in Ukraine], NUTZU Publishing House, Kharkiv, Ukraine.

5. Romaniuk, I.A. (2016), "Strategic management of the development of the tourism industry on the basis of the formation of the corporate culture of tourism enterprises", Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 2 (34), pp. 24—27.

6. Havrylov, V.P. (2016), Informatsiyni systemy i tekhnolohiyi v turyzmi [Information systems and technologies in tourism], KHNEU im. S. Kuznetsya, Kharkiv, Ukraine.

7. Yarovyy, V.F. (2017), "Socio-economic efficiency of the functioning of enterprises of rural green tourism and the field of tourism in general", Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 4 (40), pp. 72—75.

8. Ihnatenko, M.M. Romaniuk, I.A. and

Yatsenko, Ya.I. (2021), "Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state", Ekonomichnyy visnyk universytetu, vol. 51, pp. 7—13.

9. Halasyuk, S.S. and Nezdoymynov, S.H. (2013), Orhanizatsiya turystychnykh podorozhey ta ekskursiynoyi diyal'nosti [Organization of tourist trips and excursion activities], Tsentr uchbovoyi literatury, Kyiv, Ukraine.

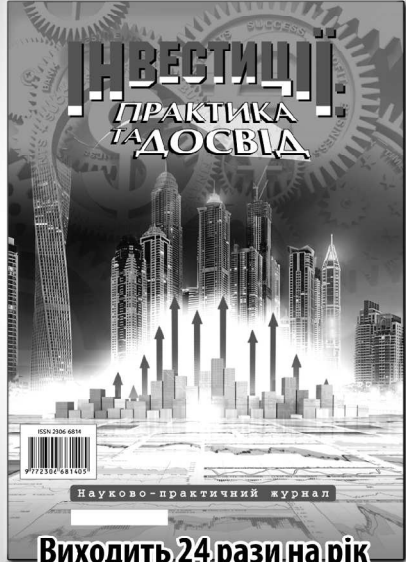
10. Marmul', L.O. and Radyeva, M.M. (2006), Mekhanizm formuvannya dyversyfikatsiynoyi polityky pidpryyemstva v umovakh transformatsiynoyi ekonomiky [The mechanism of formation of the company's diversification policy in the conditions of the transformational economy], NNTS IAE, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2022 р.

ІНВЕСТИЦІЇ.

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

www.investplan.com.ua

Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 338.439.4:631.151.2:636

В. П. Колоша,
к. е. н., директор, ПСП "Піськівське", Чернігівська обл.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3946-6775>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.24.44

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СКОТАРСТВА — МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД

V. Kolosha,
PhD in Economics, Director, "Piskivske" LLC, Chernihiv region

INTENSIFICATION OF THE LIVESTOCK PRODUCTS PRODUCTION IS A METHODOICAL APPROACH

Скотарство посідає одне з провідних місць серед галузей аграрного сектору економіки, не лише завдяки високій частці у виробництві валової продукції, але й вагомому впливу на економіку сільського господарства та рівень забезпечення населення продуктами харчування. Аграрні перетворення не сприяли стійкому розвитку скотарства, внаслідок чого скоротилося поголів'я великої рогатої худоби, відновлення якого вимагає багатьох років.

Галузь виявилася невідповідною до різкої зміни економічних умов, оскільки характеризувалася низьким потенціалом та високою залежністю від переробних підприємств. Трансформація економічних відносин, послаблення державного регулювання і фінансової підтримки розвитку скотарства, посилення диспаритету цін на промислову та сільськогосподарську продукцію призвели до зниження темпів не тільки економічного зростання галузі, а й зниження економічної ефективності виробництва продукції скотарства. Отже, зміни економічних умов господарювання, необхідність забезпечення конкурентоспроможного розвитку галузі в Україні вимагають обґрунтування напрямів активізації процесів інтенсифікації виробництва його виробництва.

Встановлено, що інтенсифікація сільського господарства здійснюється разом із розвитком продуктивних сил галузі, в основу якого покладено удосконалення технічних засобів і, в першу чергу, машинних систем, широке застосування промислових методів праці та виробництва, засобів хімізації, принципово нових механізованих технологій у рільництві і тваринництві, підвищення кваліфікації та професійної майстерності кадрів і т.д.

Позитивний вплив науково-технічного прогресу в сільському господарстві виявляється у галузі тваринництва через: соціальні фактори виробництва (покращення умов праці працівників, підвищення рівня освіти та професійної підготовки); демографічні аспекти (закріпленість працівників у певній сфері виробництва, тривалість життя, відтворення робочої сили та ін.), екологічну ситуацію (збереження біологічної рівноваги, усунення забруднення довкілля шкідливими відходами).

Отже, основним напрямом подальшого розвитку скотарства й підвищення економічної ефективності є інтенсифікація виробництва молока на основі зміцнення кормової бази і поліпшення раціону годівлі тварин, впровадження комплексної механізації та автоматизації виробничих процесів та переведення галузі на новітні технології, використання високопродуктивних, спеціалізованих порід тварин, підвищення якості тваринницької продукції, удосконалення організації й оплати праці.

Cattle breeding occupies one of the leading places among the branches of the economy agrarian sector, not only due to a high share in the production of gross products, but also a significant impact on the agricultural economy and the level of providing the population with food products. Agrarian transformations did not contribute to the sustainable development of cattle breeding, as a result of which the cattle population decreased, the restoration of which requires many years.

The industry was unprepared for a sharp change in economic conditions, as it was characterized by low potential and high dependence on processing enterprises. The transformation of economic relations, the weakening of state regulation and financial support for the development of cattle breeding, the strengthening of the price disparity for industrial and agricultural products led to a decrease in the rate of not only the economic growth of the industry, but also a decrease in the economic efficiency of the production of cattle breeding products. Therefore, changes in the economic conditions of management, the need to ensure the competitive development of the industry in Ukraine require substantiation of directions for intensifying the processes of production intensification of its production.

It was established that the intensification of agriculture is carried out together with the development of the productive forces of the industry, which is based on the improvement of technical means and, first of all, machine systems, the wide application of industrial methods of work and production, chemical means, fundamentally new mechanized technologies in agriculture and animal husbandry, improvement of qualifications and professional skills of personnel, etc.

The positive impact of scientific and technical progress in agriculture is manifested in the field of animal husbandry through: social factors of production (improvement of working conditions of employees, increase in the level of education and professional training); demographic aspects (fixation of workers in a certain field of production, life expectancy, reproduction of the labor force, etc.), ecological situation (preserving biological balance, eliminating environmental pollution with harmful waste).

Therefore, the main direction of the further development of cattle breeding and the improvement of economic efficiency is the intensification of milk production on the basis of strengthening the fodder base and improving the animal feeding ration, the introduction of complex mechanization and automation of production processes and the transfer of the industry to the latest technologies, the use of highly productive, specialized breeds of animals, the improvement of the quality of livestock production, improvement of organization and remuneration.

Ключові слова: скотарство, інтенсифікація, науково-технічний прогрес, показник, фактор.
Key words: animal husbandry, intensification, scientific and technical progress, indicator, factor.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Скотарство посідає одне з провідних місць серед галузей аграрного сектору економіки, не лише завдяки високій частці у виробництві валової продукції, але й вагомому впливу на економіку сільського господарства та рівень забезпечення населення продуктами харчування. Аграрні перетворення не сприяли стійкому розвитку скотарства, внаслідок чого скоротилося поголів'я великої рогатої худоби, відновлення якого вимагає багатьох років.

Галузь виявилася невідповідною до різкої зміни економічних умов, оскільки характеризувалася низьким потенціалом та високою залежністю від переробних підприємств. Трансформація економічних відносин, послаблення державного регулювання і фінансової підтримки розвитку скотарства, посилення диспаритету цін на промислову та сільськогосподарську продукцію призвели до зниження темпів не тільки економічного зростання галузі, а й зниження економічної ефективності виробництва продукції скотарства. Отже, зміни економічних умов господарювання, необхідність забезпечення конкурентоспроможного розвитку галузі в Україні вимагають обґрунтування напрямів активізації процесів інтенсифікації виробництва його виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Розгляду багатоаспектних проблем розвитку молочного підкомплексу, питанням підвищення ефективності інтенсифікації виробництва молока присвячені праці вітчизняних учених-аграрників: П. Березівського, М. Ільчука, М. Пархомця, Д. Крисанова, Н. Оляднічук, В. Радька, Т. Божидарніка, І. Свиноуса, Т. Рудой та багатьох інших.

Водночас, незважаючи на широке висвітлення в економічній літературі напрямів розвитку інтенсифікації молочного скотарства, вони здебільшого розглядалися на макрорівні і є недостатньо вивченими на рівні сільськогосподарських підприємств.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є формування методологічного підґрунтя процесу інтенсифікації виробництва продукції скотарства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Класифікація факторів і показників інтенсифікації розглядається у працях багатьох авторів. Проте поняття "фактор" і "показник" мають різні тлумачення. Одні автори розмежовують ці поняття, інші, навпаки, застосовують їх як синоніми.

Зазначимо, що слово "фактор" у перекладі з латини означає "діючий", який характеризує конкретну рушійну силу інтенсивного розвитку [1]. Внутрішній зміст процесу розвитку виявляється через фактор, і через нього всебічно розкриваються рушійні сили інтенсифікації.

Фактор і показник інтенсифікації — терміни не рівнозначні. У показниках фіксуються кількісна та якісна сторони досягнутого рівня розвитку або динаміка зміни фактора. Один фактор можливо охарактеризувати кількома показниками, але може існувати й поєднання фактора і показника. Наприклад, фондоозброєність є фактором інтенсифікації та її показником. Водночас цей об'єднаний показник можна розглядати через розрахунок енергооснащеності, електроозброєності праці, озброєності силовими й робочими машинами. Кожний

окремий показник характеризує будь-яку кількісну або якісну сторону фактора.

Більшість економістів до факторів інтенсифікації сільського господарства відносять "платні" фактори, що пов'язані з додатковими вкладеннями [2]. У 1970-ті роки до них належали й "безкоштовні" фактори інтенсифікації (рівень агротехніки, організаційно-економічні й біологічні фактори, кваліфікація працівників тощо). Деякі автори вважають факторами інтенсифікації також виробничі відносини й методи господарювання, оскільки "безкоштовне" походження їх є спірним [3].

Адже досконаліша агротехніка, науково обгрунтована організація виробництва, раціональна спеціалізація й підвищення кваліфікації працівників вимагають додаткових витрат. Система виробничих відносин не є прямим чинником інтенсифікації, але сприяє або ж гальмує науково-технічний прогрес.

Головним рушійним фактором інтенсифікації є науково-технічний прогрес, який охоплює сферу організації виробництва й управління, виробничу й соціальну інфраструктуру [4]. Він реалізується через чотири головні групи факторів інтенсифікації. Перша група — це новітні засоби, що підвищують родючість ґрунтів і продуктивність тварин, забезпечують підвищення врожайності, виходу продукції з 1 га та продуктивності худоби. Друга група зменшує затрати праці або поліпшує умови роботи. Третя група слугує виконанню попередніх завдань. Четверта група забезпечує повне використання трьох груп факторів і всього накопиченого виробничого потенціалу.

Інтенсифікація сільського господарства здійснюється разом із розвитком продуктивних сил галузі, в основу якого покладено удосконалення технічних засобів і, в першу чергу, машинних систем, широке застосування промислових методів праці та виробництва, засобів хімізації, принципово нових механізованих технологій у рільництві і тваринництві, підвищення кваліфікації та професійної майстерності кадрів і т.д.

За словами І. І. Лукінова, суттєві зрушення в зростанні продуктивності сільськогосподарської праці й ефективності виробництва можливі тільки за умови забезпечення сільського господарства всіма необхідними компонентами (системами машин і обладнанням, добривами, комбікормами та іншими промисловими виробами) під потокову з автоматизованим управлінням машинну технологію виробництва сільськогосподарської продукції та на основі використання найбільш продуктивних

сортів і гібридів рослин, порід і гібридів тварин, найбільш досконалих форм організації, управління і стимулювання [5, с. 32].

Будь-яке поліпшення, зазначав К. Маркс, чи в землеробстві, чи в промисловості, полягає в тому, щоб виробляти більше за допомогою тієї самої кількості праці, в тому, щоб виробляти стільки ж і навіть більше за допомогою меншої кількості праці. Досягнення науки і техніки революційно впливають не тільки на підвищення родючості землі й подальше перетворення рослинного і тваринного світу, забезпечуючи вищу його продуктивність і пристосованість до машинного виробництва, але і на весь організаційно-технологічний процес у сільському господарстві, індустріалізуючи його за типом масового конвеєрного виробництва за мінімуму затрат живої праці та зменшення залежності від негативного впливу погодних факторів [5, с. 45].

Поділяємо думку В.П. Ситника, що у нинішніх умовах необхідно вивчити дію системи факторів інтенсифікації виробництва на інноваційній основі, а також теоретичні та практичні дослідження питань розробки наукових гіпотез щодо ведення галузі з урахуванням зональних особливостей, організаційно-технологічних аспектів, а також людського фактору [6].

Систему факторів інтенсифікації, які знаходять прояв у галузі скотарства, пропонуємо об'єднати у такі групи: 1) природно-біологічні; 2) техніко-технологічні; 3) організаційно-економічні; 4) соціально-побутові; 5) екологічні

На нашу думку, скотарство необхідно розглядати як галузь, якій властиві організаційно-економічні особливості, зумовлені впливом біо-економічних факторів [7]. Специфіка розвитку галузі на сучасному етапі полягає у наступному: її продукція виробляється і реалізується ритмічно протягом року, що забезпечує рівномірне надходження виручки від реалізації молока. Продукція скотарства належить до товарів першої необхідності і незалежно від соціально-економічної ситуації на неї завжди є споживчий попит. Економіка галузі специфічна за способом формування витрат: висока частка постійних витрат, рівень яких не змінюється залежно від обсягів виробленої продукції (утримання тваринницьких приміщень та інших основних фондів, страхові та орендні платежі та ін.), і змінні, тісно пов'язані із масштабами виробництва (витрати на корми, ветеринарні препарати, транспортування і реалізацію продукції).

Зазначимо, що порівняно з іншими галузями скотарство постає перед певними труднощами у відновленні поголів'я худоби, оскільки

на відтворення потрібні великі кошти і час. Продукція галузі надходить, обробляється, зберігається і реалізується щоденно, тому її втрати у разі порушення хоча б одного ланцюга знижують якість продукції. Скотарство є сферою трудової діяльності, впливає на соціальне облаштування, демографічну ситуацію і спосіб життя сільського населення, у зв'язку із цим доцільно забезпечити ефективне функціонування галузі з погляду його соціальної захищеності. За роки аграрних реформ валове виробництво молока в Україні знизилося з таких основних причин: недостатня підтримка держави; необ'єктивне ціноутворення; диспаритет цін; відсутність контролю за витрачанням ресурсів; порушення термінів агротехнічних і зооветеринарних заходів; низький рівень кваліфікації окремих керівників сільськогосподарських підприємств; відсутність на підприємствах нормування та контролю виробничих витрат. Так, у країні склалася стійка тенденція до спаду обсягів валового виробництва та зменшення кількості господарств, які займаються цим видом діяльності.

Процес інтенсифікації передбачає два послідовних етапи. На першому етапі створюється матеріально-технічна база інтенсифікації, зростають витрати на розширення основних та оборотних засобів, освоюються нові технології тощо. На другому етапі процес інтенсифікації вимагає дещо менших вкладень, а основним завданням є збільшення виходу продукції, зниження собівартості виробництва й підвищення якості продукції [8].

Важливим напрямом інтенсифікації скотарства є використання інтенсивних ресурсозберігаючих технологій виробництва продукції, удосконалення племінної роботи, використання перспективних високопродуктивних порід корів, поліпшення форм організації та мотивації праці, зниження втрат продукції, зміцнення кормової бази, своєчасне проведення зооветеринарних заходів.

Пріоритетними факторами цього напрямку, які значною мірою впливають на збільшення обсягів виробництва, фахівці вважають покращення селекційно-племінної роботи та інтенсифікацію відтворення стада корів, раціональну організацію кормової бази, збалансовану годівлю худоби, впровадження інноваційних технологій в скотарство [9].

Основою для нарощування обсягів виробництва продукції скотарства є відновлення й розширене відтворення продуктивного поголів'я за одночасного збільшення рівня продуктивності тварин на основі удосконалення біо-

логічних і виробничих технологій. Більшість технологій у тваринництві слід розглядати як комбінацію (взаємодію) відповідних знань, кваліфікаційних навичок і засобів виробництва, необхідних для виробництва продукції й бажаних перетворень у живих організмах.

Зазначимо, що починаючи із 1990 р. поголів'я великої рогатої худоби в Україні знижувалося в середньому на 8% у рік.

Як свідчить аналіз "тваринного шлейфу" в нашій країні буде спостерігатися подальше зниження поголів'я корів, що призведе до скорочення сировинної бази переробних підприємств. На нашу думку, одним з основних чинників посилення такої ситуації є відсутність достатньої кількості поголів'я молодняку великої рогатої худоби для відтворення стада.

Тварини, на відміну від інших основних виробничих засобів, формуються у процесі індивідуального розвитку (а не серійного виробництва), мають індивідуальні властивості та якості, що визначають ефективність їх використання. Крім того, у процесі росту та експлуатації (під час їх використання як засобу виробництва продукції) за допомогою підбору, відбору, що спрямований на вирощування молодняку, роздою корів можна впливати на тварин як на предмети праці, при цьому поліпшуючи їх продуктивні й відтворювальні якості, тобто ефективність використання.

Нині ще не створено навіть орієнтовних математичних моделей відтворювального процесу тварин через надзвичайну складність цього завдання. На процеси відтворення поголів'я, виробництва молока й приросту живої маси, які неможливо відокремити, може впливати понад сотня відомих нині науці факторів, але поки що неврахована кількість їхніх різноманітних багатofакторних взаємодій [10].

Відтворення біогенних основних засобів — інтегрованої матеріальної системи з різноманітними типами внутрішніх і зовнішніх зв'язків — це виробничий процес, що поєднує відновлення життя, ріст, розвиток і поліпшення якісних характеристик сільськогосподарських тварин (як засобів і предметів праці) у взаємодії із зовнішнім середовищем для відновлення основних фондів при організації виробництва продукції тваринництва.

Зазначимо, що найважливішим фактором, який визначає організацію й економічну ефективність відтворення поголів'я, є інтенсивність використання корів, що залежить від тривалості відтворювального циклу та терміну експлуатації тварин. У свою чергу, вони детерміновані генотипом і умовами життя тварин. На

промислових комплексах, де здійснюється повноцінна годівля тварин й умови утримання відповідають вимогам зоогігієнічних норм, корів використовують доти, доки вони здатні забезпечувати високу молочну продуктивність і відтворювальну здатність [11].

Тому основними виробничими критеріями, що визначають економічні показники процесу відтворення у скотарстві, є вихід телят і термін експлуатації корів. Процес відтворення продуктивної худоби у молочному скотарстві є циклічним і триває в оптимальному варіанті 28—30 міс. при нормальному функціонуванні всіх систем організму тварини в усі періоди онтогенезу.

Із позиції фінансового обігу, процес відтворення основних засобів (продуктивної худоби) пов'язаний із кругообігом капітальних вкладень: на першій стадії відбувається інвестування капіталу на вирощування або придбання корів; на другій — основні засоби амортизуються та переносять частину своєї вартості на собівартість продукції, що виробляється; на третій — у процесі реалізації продукції здійснюється нагромадження нарахованої амортизації; на четвертій — накопичена амортизація, як частина власних фінансових ресурсів організації, спрямовується на реінвестування, тобто на відновлення основних засобів.

У скотарстві це відбувається одночасно за рахунок різних стадій циклів, розподілених майже рівномірно. Повний цикл кругообігу капітальних вкладень має таку ж тривалість, як і виробничий цикл. Тільки кругообіг коштів відбувається у часі пізніше, ніж виробничий процес відтворення, на термін вкладень капіталу — близько трьох років [12].

Ефективність скотарства значною мірою залежить від інтенсивності використання маточного поголів'я, а вихід приплоду телят на 100 корів дає можливість зробити висновки щодо діяльності господарства у забезпеченні відтворення. У 2021 р. вихід приплоду телят на 100 корів у сільськогосподарських підприємствах становив лише 73 голови проти 88 голови в 1990 р., що свідчить про недостатній рівень організаційної роботи щодо відтворення поголів'я великої рогатої худоби. Тому прийняття відповідних заходів з ліквідації перегулів корів і телиць, та їх яловості є важливим джерелом збільшення обсягів виробництва молока, а також основою зниження собівартості продукції.

За розрахунками науковців Українського науково-дослідного інституту продуктивності агропромислового комплексу, при збільшенні виходу телят на 100 корів — від 80 до 90 голів,

виробництво молока на 100 га сільськогосподарських угідь зростає на 78 ц у зоні Степу, Полісся — 71 і Лісостепу — на 38 ц [13].

Організаційний вплив на процес управління відтворенням стада можливий шляхом проектування технологічних схем виробничого процесу; формування необхідних ресурсів відповідно до проектної технології; раціональної організації праці відповідно до прийнятої технології й наявності робочої сили; формування системи фінансування заходів (бюджетування) [14].

Найбільш прийнятними для вирішення економічних проблем є прийоми і способи організаційного впливу на процес відтворення за умови використання організаційного нормування. Загальновідомо, що управління певним виробничим процесом побудоване на основі принципів, що впливають з особливостей виробництва. Головними принципами управління процесом відтворення продуктивного стада є науковість і системний підхід.

Інформаційне забезпечення відіграє найважливішу роль в управлінні відтворювальними процесами основних фондів у скотарстві. Якість інформації є визначальним чинником обґрунтованості прийнятих рішень та ефективності функціонування галузі в сучасних умовах.

Зазначимо, що для вибору оптимального з погляду ефективності рішення щодо відтворення поголів'я із кількох можливих необхідно мати інформацію про витрати за кожним варіантом.

На практиці здебільшого їх розраховують на основі фактичних витрат минулих періодів. Оперативна інформація про витрати необхідна керівникам не тільки для розробки перспективних і поточних, а й для прийняття оперативних коригувальних рішень, що надто важливо в умовах невизначеності зовнішнього й внутрішнього середовища підприємства.

Основними напрямками вдосконалення управління відтворенням біогенних основних засобів у молочному скотарстві є широке залучення баз даних для оперативного використання інформації у підготовці управлінських рішень, організації формування джерел фінансування, планування, регламентації (на основі сучасних нормативів) і бюджетування відтворювального процесу.

На нашу думку, розробленню регламентованої системи організації й управління відтворенням стада мають передувати: аналіз сучасного стану та планів щодо розвитку скотарства в регіоні й організації роботи з відтворення худоби; оцінка економічної ефективності про-

цесу відтворення й пошук внутрішньогосподарських резервів її підвищення.

Організація інтенсивного відтворення стада спирається на організаційно-економічні та організаційно-технологічні механізми та фактори, що формують зовнішнє або внутрішнє середовище підприємства. Опосередковано впливають на процеси виробничо-економічного характеру також екологічна й соціальна складові.

Фактори внутрішнього середовища функціонування підприємства характеризують умови можливої його адаптації до зовнішньої кон'юнктури: організаційно-правова форма підприємства й система внутрішньогосподарських відносин, система управління виробництвом, кадрова політика, організація служби маркетингу, фінансовий менеджмент, організація бухгалтерського й управлінського обліку, система фінансового контролю та аудиту тощо.

Водночас організаційно-технологічний механізм пов'язаний з організацією необхідних виробничих процесів і технологій, який включає в себе: потенціал виробництва й показники наявності основних засобів, фондозабезпеченості й фондоозброєності, енергозабезпеченості та енергооснащеності. Також можна виділити витрати підприємства, які є ресурсами, що фактично залучені у виробничий процес для одержання певного виду продукції. Показниками їх є затрати праці, витрати кормів та іншої сировини, виробничі витрати в абсолютному відображенні у розрахунку на 1 голову худоби або гектар сільгоспугідь.

Перспективним напрямом подальшого розвитку скотарства є створення кормової бази й підвищення ефективності використання кормів. Результати дослідження свідчать, що з усіх факторів, які впливають на продуктивність корів, основна частка припадає на годівлю — 40—60% усіх вкладень. Тому виробництво кормів у достатньому обсязі, покращення підготовки їх до згодовування, забезпечення збалансованої годівлі корів значно підвищує молочну продуктивність [15].

За розрахунками науковців, лише підвищення якості кормів може на 25—30% збільшити виробництво молока. Через нестачу й низьку якість кормів, що згодовуються худобі, генетичний потенціал у скотарстві реалізується лише на 40—60% [16]. Тому для інтенсивного розвитку галузі зміцнення кормової бази, яка забезпечує повноцінне й гарантоване постачання поголів'я основних видів кормів упродовж року за обов'язкового створення страхового фонду, повноцінні раціони для кожного статеві-вікового виду худоби є необхідною умовою.

Зарубіжний досвід і вітчизняна практика переконують, що важливого значення для сільськогосподарських підприємств має налагодження виробництва власних дешевих кормів. На основі вищезазначеного можна виділити комплекс заходів щодо створення кормової бази: організація кормових сівозмін; удосконалення структури посівних площ із збільшенням площ посіву високобілкових культур; впровадження прогресивних методів заготівлі кормів, які забезпечують їх високу якість.

Наступним важливим фактором інтенсифікації скотарства є впровадження сучасних інноваційних технологій. За результатами обстежень, 89% корів утримують за застарілими затратними технологіями виробництва продукції скотарства та на прив'язному утриманні й лише 11% наявного обстеженого поголів'я сільськогосподарських підприємств утримують із застосуванням новітніх технологій [17].

Зазначимо, що першоосновою розвитку науково-технічного прогресу в галузі скотарства є чотири фактори: технологічний, технічний, біологічний і організаційно-економічний. Слід розуміти, що фактори характеризують зміну корисного кінцевого ефекту від застосування засобів і предметів праці. Перелічені фактори можна реалізувати за такими напрямками: реалізація технологічного фактора розвитку науково-технічного прогресу передбачає освоєння ресурсозберігаючих технологій ведення скотарства; організацію інтенсивного кормовиробництва; нові технології вирощування телят; створення сприятливого мікроклімату; напрям реалізації технічного фактора розвитку науково-технічного прогресу забезпечує: універсальність, комбінованість, ремонтпридатність, надійність і довговічність техніки та обладнання, призначеного для ведення скотарства; напрям реалізації біологічного фактора розвитку науково-технічного прогресу передбачає: удосконалення племінних і продуктивних якостей молочних порід, розмноження визнаних генотипів шляхом трансплантації ембріонів, подовження термінів використання корів; напрям реалізації організаційно-економічного фактора розвитку науково-технічного прогресу реалізується шляхом організації наукової діяльності; розробки та реалізації цільових інноваційних програм; удосконалення організації виробництва й управління; підвищення окупності витрат; посилення державної фінансово-кредитної підтримки; розробки системи підвищення економічної зацікавленості виробників. Зауважимо, що між усіма факторами існує тісний взаємозв'язок.

Одним з основних факторів НТП є технологічний, оскільки у скотарстві необхідно враховувати біологічний (породи і лінії худоби) і технічний (відповідні технічні засоби) фактори.

В останні роки при виробництві продукції скотарства не виявляють впливу організаційно-економічні фактори внаслідок складного фінансово-економічного стану сільськогосподарських виробників. Тому для прискорення темпів науково-технічного прогресу особливо значення набувають пріоритетні фактори, що гарантують швидку віддачу, — це технологічні, технічні та біологічні. При цьому слід забезпечити систематичне інформування виробників молока про результати наукових досліджень і нові розробки.

ВИСНОВКИ

Вплив сучасних прогресивних технологій на енергетичні, економічні та технологічні параметри виробництва, якість одержуваної продукції досягається шляхом: підвищення продуктивності тварин за рахунок дотримання заданих зоотехнічних режимів створення комфортних умов для утримання тварин; поліпшити якість кормів, що забезпечує підвищення продуктивності тварин і збільшення валового виробництва продукції; зменшення витрат робочого часу, засобів, енергії та матеріалів на здійснення технологічних процесів і виробництво продукції; покращення використання кормів за рахунок виключення їх втрат через нерівномірність видачі та неякісної підготовки; зниження сукупної енергоємності виробництва продукції та споживання енергоресурсів за рахунок удосконалення технології виконання робіт і робочих процесів; автоматизації режимів роботи машин і обладнання, світлового режиму в приміщеннях; поліпшення якості отриманої продукції й запобігання її втратам при зберіганні та, як наслідок, підвищення ціни реалізації; зниження абсолютної та питомої вартості машин, будівель і споруд за рахунок зменшення їх маси, удосконалення кінематичних схем і конструктивного оформлення, підвищення інтенсивності використання машин; збільшення термінів використання, особливо високопродуктивних тварин, зменшення падежу молодняку та ін.; зниження витрат на охорону навколишнього природного середовища; одержання додаткового прибутку за рахунок комплексної переробки основної та допоміжної продукції.

Позитивний вплив науково-технічного прогресу в сільському господарстві виявляється у галузі тваринництва через: соціальні фактори

виробництва (покращення умов праці працівників, підвищення рівня освіти та професійної підготовки); демографічні аспекти (закріпленість працівників у певній сфері виробництва, тривалість життя, відтворення робочої сили та ін.), екологічну ситуацію (збереження біологічної рівноваги, усунення забруднення довкілля шкідливими відходами).

Отже, основним напрямом подальшого розвитку скотарства й підвищення економічної ефективності є інтенсифікація виробництва молока на основі зміцнення кормової бази і поліпшення раціону годівлі тварин, впровадження комплексної механізації та автоматизації виробничих процесів та переведення галузі на новітні технології, використання високоефективних, спеціалізованих порід тварин, підвищення якості тваринницької продукції, удосконалення організації й оплати праці.

Література:

1. Панкратьєва Т. А. Інвестиційний процес та його інтенсифікація у сільському господарстві: теоретичний аспект. Молодий вчений. 2014. № 8 (2). С. 15—21.
2. Маренич Т. Г. Інтенсифікація сільського господарства як головний напрям забезпечення його сталого розвитку. Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2015. № 3. С. 138—145.
3. Шиян Н. І. Інтенсифікація виробництва як чинник підвищення показників ефективності скотарства. Економіка та управління АПК. 2021. № 1. С. 7—13.
4. Економічна теорія: Макро— та мікроекономіка: Навч. Посібник / За ред. З. Г. Вааманюка та С. М. Панчишина. — 2-ге вид., доп. — Львів: Інтереко, 1998. — 478 с.
5. Аграрные проблемы развитого социализма / И. И. Лукинов, А. А. Шепотько, В. Я. Дзикович и др.; отв. ред. И. И. Лукинов. К.: Наук. думка, 1979. 423 с.
6. Кузьменко І. В. Інтенсифікація зерновиробництва як основний напрям підвищення конкурентоспроможності. Економіка АПК. 2015. № 1. С. 121—126.
7. Анічин А. М., Гуторов О. І. Інтенсифікація як запорука підвищення економічної ефективності виробництва молока в сільськогосподарських підприємствах. Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2013. № 8. С. 79—84.
8. Тимченко А. О. Інтенсифікація спеціалізованого м'ясного скотарства в Україні. Вісник аграрної науки. 2015. № 4. С. 40—45.
9. Слюсар М. В., Ковальчук І. В. Молочне скотарство як сектор економіки України. Біологія тварин. 2019. Т. 21, № 3. С. 150—154.

10. Іванова Л. С. Молочне скотарство: сучасний стан та проблеми вирішення. Агросвіт. 2017. № 22. С. 23—27.

11. Лівінський А. І. Сучасні питання відтворення молочного стада. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва. 2014. Вип. 202. С. 339—344.

12. Рудик І. А., Олешко В. П. Рівень відтворної здатності корів як фактор формування високопродуктивних стад молочної худоби. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. 2011. Вип. 160. Ч. 1. С. 34—41.

13. Демчак І. М., Микитюк Д. М., Чижевський О. Л. Перспективи розвитку та підвищення ефективності галузі молочного скотарства України. Продуктивність агропромислового виробництва. № 21. 2012. С. 3—12.

14. Зубченко В. В. Інтенсифікація як напрям підвищення ефективності молочного скотарства. Вісник аграрної науки. 2012. № 4. С. 81—83.

15. Різничук І. Годівля корів при інтенсивній технології виробництва молока. Тваринництво України. 2015. № 11. С. 30—35.

16. Гноєвий І. В. Ефективність переведення корів на безприв'язне боксове утримання та їх годівля за інтенсивної технології виробництва молока. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Серія: Сільськогосподарські науки. 2018. Т. 20, № 89. С. 22—26.

17. Самсоненко Д. О. Молочне скотарство може бути прибутковим. Науковий вісник "Асканія-Нова". 2018. Вип. 11. С. 131—135.

References:

1. Pankrat'ieva, T.L. (2014), "Investment process and its intensification in agriculture: theoretical aspect", *Molodyj vchenyj*, vol. 8 (2), pp. 15—21.

2. Marenych, T.H. (2015), "Intensification of agriculture as the main direction of ensuring its sustainable development", *Visnyk KhNAU. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 3, pp. 138—145.

3. Shyian, N.I. (2021), "Intensification of production as a factor in increasing the efficiency of cattle breeding", *Ekonomika ta upravlinnia APK*, vol. 1, pp. 7—13.

4. Vaamaniuk, Z.H. and Panchyshyn, S.M. (1998), *Ekonomichna teoriia: Makro- ta mikro-ekonomika* [Economic theory: Macro- and microeconomics], Intereko, L'viv, Ukraine.

5. Lukynov, Y.Y. Shepot'ko, A.A. and Dzykovych, V.Ya. (1979), *Ahrarnye problemy razvytoho sotsyalyzma* [Agrarian problems of developed socialism], Nauk. dumka, Kyiv, Ukraine.

6. Kuz'menko, I.V. (2015), "Intensification of grain production as the main direction of increasing competitiveness", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 121—126.

7. Anichyn, L.M. and Hutorov, O.I. (2013), "Intensification as a key to increasing the economic efficiency of milk production in agricultural enterprises", *Visnyk KhNAU. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 8, pp. 79—84.

8. Tymchenko, L.O. (2015), "Intensification of specialized meat cattle breeding in Ukraine", *Visnyk ahrarnoi nauky*, vol. 4, pp. 40—45.

9. Sliusar, M.V. and Koval'chuk, I.V. (2019), "Dairy farming as a sector of the economy of Ukraine", *Biologiya tvaryn*, vol. 21, no. 3, pp. 150—154.

10. Ivanova, L. (2017), "Milk succession: current status and problems of solution", *Agrosvit*, vol. 22, pp. 23—27.

11. Livins'kyj, A.I. (2014), "Modern issues of dairy herd reproduction", *Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii: Tekhnologhiia vyrobnytstva i pererobky produktsii tvarynnytstva*, vol. 202, pp. 339—344.

12. Rudyk, I.A. and Oleshko, V.P. (2011), "The level of reproductive capacity of cows as a factor in the formation of highly productive herds of dairy cattle", *Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, vol. 160, no. 1, pp. 34—41.

13. Demchak, I.M. Mykytiuk, D.M. and Chyzhevs'kyj, O.L. (2012), "Prospects for the development and improvement of the efficiency of the dairy industry of Ukraine", *Produktyvnist' ahro-promyslovoho vyrobnytstva*, vol. 21, pp. 3—12.

14. Zubchenko, V.V. (2012), "Intensification as a direction to improve the efficiency of dairy farming", *Visnyk ahrarnoi nauky*, vol. 4, pp. 81—83.

15. Riznychuk, I. (2015), "Feeding cows with intensive milk production technology", *Tvarynnytstvo Ukrainy*, vol. 11, pp. 30—35.

16. Hnoievyj, I.V. (2018), "Effectiveness of transferring cows to untethered box housing and their feeding with intensive milk production technology", *Naukovyj visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnologij imeni S.Z. Gzhyts'koho. Serii: Sil's'ko-hospodars'ki nauky*, vol. 20, no. 89, pp. 22—26.

17. Camsonenko, D.O. (2018), "Dairy farming can be profitable", *Naukovyj visnyk "Askaniia-Nova"*, vol. 11, pp. 131—135.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2022 р.

УДК 339.5:658.8.012.2

О. Ю. Скоромна,

к. е. н., доцент

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1836-9936>

Г. С. Морозова,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Державний біотехнологічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5874-1747>

В. Я. Адамян,

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Державний біотехнологічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0576-2496>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.24.52

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЕКСПОРТУ ЗЕРНА З УКРАЇНИ

O. Skoromna,

PhD in Economics, Associate Professor

H. Morozova,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance,

Banking and Insurance, State Biotechnological University

V. Adamian,

Postgraduate student of the Department of Finance,

Banking and Insurance, State Biotechnological University

CONTEMPORARY PROBLEMS OF GRAIN EXPORT IN UKRAINE

Актуальність дослідження полягає у тому, що в зв'язку з воєнними діями експорт українського зерна нині суттєво ускладнений на значній території країни, а отже постав цілий ряд проблем із забезпечення експорту зерна, які залишаються донині недостатньо дослідженими і потребують подальшого наукового висвітлення. Мета. Дослідження сучасних проблем експорту вітчизняного зерна, зокрема пшениці та кукурудзи, в умовах, що склалися, та пошук можливих шляхів їх вирішення. Методика. Для досягнення поставленої мети використано широкий спектр загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання: графічний метод (при аналізі динаміки експорту зерна), порівняння (при висвітленні світових цін на зерно у основних експортерів), метод ранжування (при визначенні місця України серед світових виробників та експортерів зернової продукції). Результати. У результаті дослідження виявлено, що до повномасштабного російського вторгнення експорт зерна здійснювався на 95% через морські порти акваторії Чорного моря, а ще 5% припадало на Маріуполь та Бердянськ. Цей шлях експорту тривалий час було заблоковано і були розроблені нові логістичні маршрути безпечного вивезення вітчизняного зерна в країни Азії, Африки та Європи. Спираючись на сучасний науковий досвід та враховуючи вітчизняні реалії нами було виявлено низку проблем експорту зернових, які нині постають перед Україною і потребують найскорішого вирішення, зокрема: різна ширина колій залізничного транспорту, недостатність елеваторів в Західній Україні для зберігання зерна перед відправкою закордон, неготовність європейських торгових хабів до таких масштабів перевезень зерна, бюрократичні перепони (у т.ч. пов'язані з експертизою якості зерна), ракетні удари Росії по всій території країни. Наукова новизна полягає у всебічному дослідженні ситуації з експортом українського зерна в умовах, що склалися на сьогоднішній день, узагальненні пропозицій щодо вирішення найбільш гострих проблемних питань. Практична значимість отриманих результатів полягає у аналізі цін на світовому ринку пшениці та кукурудзи, прогнозних обсягів виробництва та експорту, а також узагальненні пропозицій щодо вирішення проблем експорту зерна з України.

The relevance of the study is that due to objective reasons, the export of Ukrainian grain is now significantly complicated by hostilities in large parts of the country, as well as by the blockade of Black Sea ports. Consequently, a number of problems have arisen to ensure the export of grain, which remain to this day insufficiently researched and require further scientific coverage. Goal. Coverage of the main problems of export of domestic grain, in particular wheat and corn, in the current conditions, and search for possible ways to solve them. Method. To achieve this goal used a wide range of general and special methods of scientific knowledge: dialectical method, graphic, trend, comparison, method of induction and deduction, analysis and synthesis, monographic. Results. As a result of the study, it was found that before the full-scale Russian invasion, grain was exported 95% through the seaports of the Black Sea, and another 5% accounted for Mariupol and Berdyansk. Currently, this export route is blocked and new logistics routes for the safe export of domestic grain to Asia, Africa and Europe are being developed. Based on modern scientific experience and taking into account the scientific achievements of scientists, we have tried to outline a number of problems of grain exports that currently face Ukraine and need to be addressed as soon as possible: different widths of railways, trade hubs to such a scale of grain transportation, bureaucratic obstacles (including those related to the examination of grain quality), missile strikes by Russia throughout the country. The scientific novelty lies in a comprehensive study of the situation with the export of Ukrainian grain in the current conditions, the generalization of proposals to address the most pressing issues. The practical significance of the obtained results lies in the analysis of prices on the world market of wheat and corn, projected volumes of production and exports, as well as the generalization of proposals for solving the problems of grain exports from Ukraine.

Ключові слова: експорт, зерно пшениці, зерно кукурудзи, ціна, контракти франко-борт (FOB), елеватори, альтернативні маршрути із вивезення зерна, прогноз виробництва та експорту.

Key words: export, wheat grain, corn grain, price, free on board contracts (FOB), elevators, alternative routes for grain export, production and export forecast.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За останнє десятиріччя Україна суттєво наросила обсяги експорту зернових. У 2019—2020 маркетинговому році за обсягом експорту всіх зернових культур Україна стала другим експортером в світі після США [17]. А за 2020—21 маркетинговий рік на зарубіжні ринки було вивезено 50,8 млн т вітчизняного збіжжя. Виручка від експорту українського зерна у 2021 році склала \$12,3 млрд. Так, кукурудзи було експортовано 24,7 млн т, що у 6 разів більше за результат 2010 р. Обсяги експорту пшениці становили 20,1 млн т, що на 11% більше, ніж у 2020 р., і в понад 4 рази перевищує показник 2010 р. [11]. І зростання зернового експорту продовжувалося й у 2021-22 маркетинговому році: станом на 23 лютого Україна експортувала 43 млн т зернових та зернобобових. З них найбільше було експортовано кукурудзи — майже 3,5 млн т та пшениці — 0,9 млн т. Основні обсяги експорту зернових в Україні до нападу Росії на нашу країну спрямовувались через порти Миколаєва та через порти Південної Одеси, Чорноморська. Сумарно це 95% зернових вантажів, що вивозили морськими шляхами. Ще 5% припадало на Маріуполь та Бердянськ. Здебільшого зерно в порти везли залізницею [9].

Проте тривалий час морські порти були або окуповані, або заміновані [7]. Зараз ефективно діє зернова угода, проте обсяг морських перевезень зерна є недостатнім. В силу об'єктивних причин експорт українського зерна суттєво ускладнений і постала низка проблем, які залишаються актуальними і потребують наукового обґрунтування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження експортного потенціалу зернової галузі України та аналіз ринку зерна було здійснено у працях О.В. Дорофєєва [4], О.Я. Лотин [5], О.П. Петренко [13], І.Ю. Чернявського [17] та багатьох інших. Спираючись на сучасний науковий досвід та враховуючи наукові досягнення вчених нами було здійснено аналіз сучасного ринку зерна та висвітлення основних проблем експорту, які нині постають перед Україною і потребують найскорішого вирішення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження сучасних проблем експорту вітчизняного зерна, зокрема пшениці та кукурудзи, в умовах, що склалися, та пошук можливих шляхів їх вирішення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Експорт зернових культур виконує надзвичайно важливу функцію збереження позитивного торговельного балансу країни та зменшення ризиків зовнішньоекономічної діяльності, тоді як традиційні експортні галузі (металургійна, хімічна) відчують негативний вплив з боку світового ринку. Україна займає чільне місце серед країн-експортерів зерна у світі, особливо це стосується пшениці та кукурудзи, а воєнні дії перешкоджають здійсненню зовнішньоекономічної торгівлі зерном і провокують глобальну продовольчу кризу [4, 13, 15].

Нині склалася непроста й безпрецедентна ситуація, що похитнула світовий економічний баланс і вагомих чиним відобразилася на міжнародному ринку зернових, та на продовольчій безпеці багатьох країн світу. Внаслідок російської агресії частина території держави опинилася в окупації, а порти в акваторії Чорного моря тривалий час були заблоковані. Це призвело до того, що основною проблемою експорту зернових з України стало налагодження нових екстрених каналів поставки зерна до покупців.

В цьому напрямку вже було зроблено низку заходів, які дали свій позитивний ефект, зокрема:

— змінено експортні маршрути. Налагоджено перевезення залізничним транспортом зерна через сухопутні кордони України. Наразі цей механізм відпрацьовується і ефективність таких каналів експорту зростає. Здійснюються та поступово удосконалюються також перевезення річковими портами. За серпень 2022 року сукупний обсяг експорту зерна становив 4,5 млн т сумарно за вказаними експортними маршрутами [7].

— спрощено процедури оформлення документів. Для експортерів українського зерна відпрацьовується механізм спрощеного проходження митного оформлення. Зокрема, Польща ухвалила рішення тимчасово не здійснювати ветеринарний контроль кормів рослинного походження (зокрема, фуражних зернових вантажів) під час транзиту її територією до третіх країн, що дасть змогу Україні експортувати зерно через прикордонний перехід Рава-Руська — Верхрата. Відповідний спрощений режим експорту зернових почав діяти 31 травня. Як заявив заступник директора департаменту комерційної роботи АТ "Укрзалізниця" Валерій Ткачов, це означає, що такі вантажі можуть ввозитися до Польщі через

будь-які пункти пропуску — як залізничні, так і наземні [14].

— розширено можливості зберігання зерна шляхом дообладнання елеваторних потужностей в сусідніх країнах. Оскільки попит на зерноосховища зріс, то на продаж виставляються об'єкти, які до повномасштабного вторгнення не використовувалися. Як свідчить комерційний директор BZK Grain Alliance, Таїр Мусаєв, стартова ціна на елеватори, яким по 10—15 років, становить від €130 до €250 за тону зберігання. Концерн Grain Alliance вже придбав елеватор у Словаччині, що обладнаний двома залізничними коліями. Роботу налагоджують силами українських працівників, елеватор вже почав прийом зерна на зберігання [9].

— будівництво/створення нових елеваторних потужностей для зберігання перехідних залишків зерна, а також нового урожаю [17]. Україна вже готує додаткові потужності для зберігання сільгоспкультур минулого й нинішнього урожаю.

Всі ці заходи приносять позитивні результати, що підтверджується зростаючим обсягом експорту зернових. У березні 2022 року було експортовано 200 тис. т зерна, а за квітень обсяг експорту збільшився, з яких близько 150 тис. т — залізницею. У квітні ця цифра зросла більш ніж у 2 рази, а у травні — у 3 рази. Таким чином, за період війни країна змогла експортувати понад 3 млн т аграрної продукції, в основному завдяки залізниці, але спостерігається стрімке зростання частки експорту річковими портами, — зазначає менеджер з розвитку бізнесу Maxigrain Олена Нероба [6]. За словами першого заступника Міністра агрополітики та продовольства України Тараса Висоцького, у травні вдалося досягти показника в 1,7 млн тонн шляхом переорієнтації на залізничний та річковий транспорти, але цього недостатньо. Оскільки до початку повномасштабної війни Україна експортувала через свої морські порти близько 5 млн тонн зернових щомісяця [3].

Тривалий час морський шлях експорту був неможливий через блокаду портів. Проте 22 липня у Стамбулі Україна, Туреччина та ООН підписали угоду, яка стосується розблокування портів та вивезення українського зерна. Дзеркальну угоду з Туреччиною та ООН також підписала Росія. За даними Мінагрополітики, з 1 серпня по 30 вересня через порти Великої Одеси (Південний, Чорноморськ та Одеса) експортували загалом 5,5 млн тонн агропродукції. Можливості цього каналу розширюються: якщо за серпень через морський зерновий коридор з України відправили 1,62 млн тонн

Таблиця 1. Динаміка світових цін на пшеницю на світових ринках

Товарна позиція	Одиниця виміру	Найближча угода (факт)	Прогнозні ціни станом на:					
			22.10. 2022	22.11. 2022	22.12. 2022	23.01. 2023	23.02. 2023	23.03. 2023
Пшениця CME (Чикаго)	USc/bu	892,25	-	-	892,25	-	-	908,5
Пшениця 12,5% FOB Black Sea CME (Чикаго)	USD/mt	328	328	333	334,75	335,75	335,75	336,75
Пшениця UA 11,5% FOB Black Sea CME (Чикаго)	USD/mt	308,25	308,25	317,75	320	321,25	322	323,25
Пшениця APW Австралія FOB CME (Чикаго)	USD/mt	371,75	371,75	370,25	369,5	369,75	369	370
Пшениця - HRW 11 CME (Чикаго)	USc/bu	982,25	-	-	982,25	-	-	980
Пшениця FOB Ванкувер CME (Чикаго)	USD/mt	401,5	-	-	401,5	-	-	408,25
Пшениця EuroNext (Париж)	євро/т	356,25	-	-	356,25	-	-	355,25
Пшениця 11,5% Аргентина FOB	USD/mt	390	390	-	360	365	-	-
Пшениця 12,5% Аргентина FOB	USD/mt	420	420	-	416	-	-	-
Пшениця 12,5% Франція FOB	євро/т	357	357	357	357	-	-	-
Пшениця - SRW США FOB	USc/bu (основа)	225	225	200	170	170	150	155
Пшениця - HRW 11 США FOB	USc/bu (основа)	225	225	225	205	195	195	195
Пшениця 12,5% Румунія FOB	євро/т	353	353	-	-	-	-	-
Пшениця 11,5% Україна FOB	USD/mt	313	313	-	-	-	-	-
Пшениця 12,5% Україна FOB	USD/mt	325	325	-	-	-	-	-
Пшениця 11,5% Росія FOB	USD/mt	315	315	-	-	-	-	-
Пшениця 12,5% Росія FOB	USD/mt	329	329	-	-	-	-	-

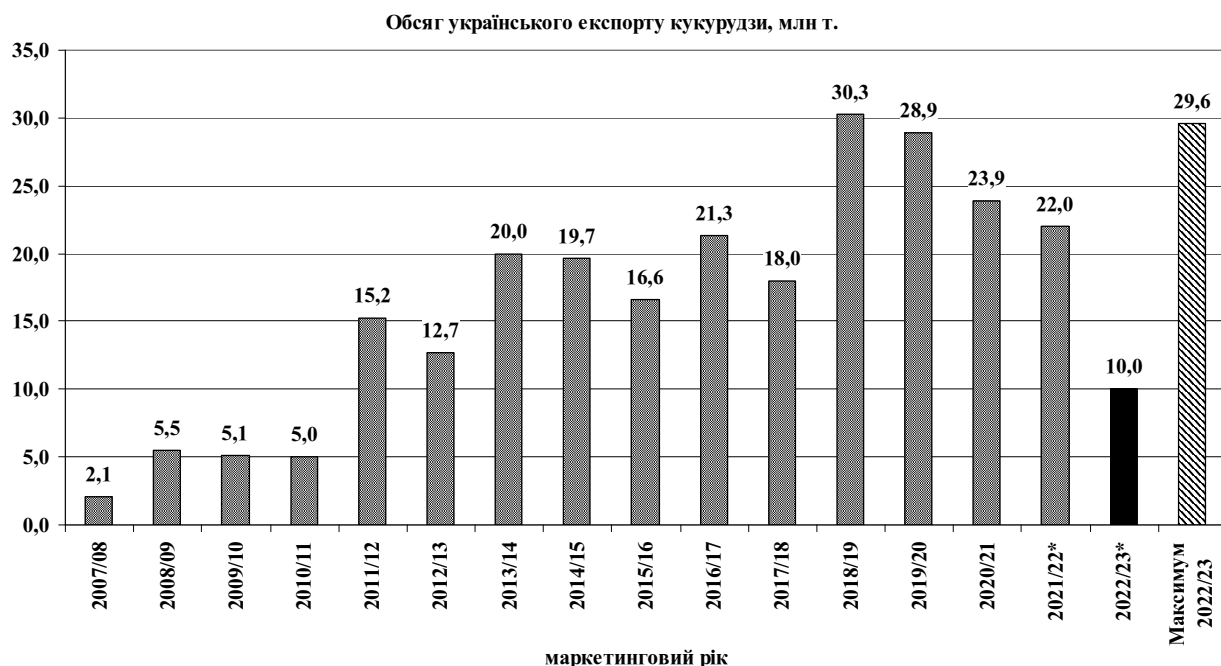
Джерело: [24].

зернових, то у вересні обсяг поставок вдалося наростити до 3,9 млн тонн [1]. На сьогоднішній день дію зернової угоди продовжено, проте загроза її зриву не зникла: Росія здійснює спроби доповнення зернової угоди новими пунктами і шантажує ООН припиненням виконання умов угоди. Крім того, загроза ракетних атак на об'єкти інфраструктури існує постійно, а отже ризики для експорту вітчизняного зерна не знизилися.

Через складнощі з експортом та під загрозою зриву "зернової угоди" відбувається зростання цін ф'ючерсів на вітчизняну пшеницю та кукурудзу. Хоча, поки що згідно з даними міжнародних ринків, українська пшениця є найдешевшою з-поміж головних експортерів (табл. 1). Прогнозні ціни свідчать, що вітчизняне зерно буде залишатися конкурентоспроможним у найближчі 6 місяців за умови, якщо ситуація з експортом буде залишатися стабільною і при умові продовження дії зернової угоди.

Порівняно з іншими країнами-експортерами, ціна української пшениці за контактами на умовах франко-борт (далі — FOB) становила 313—325 USD/т. На Чикагській біржі ціна пшениці з портів Чорного моря була в межах 308—328 USD/т. Ціна на пшеницю у Франції зросла у зв'язку з посухою на півдні країни і становила за поточними контрактами на умовах FOB 347 USD/т. Ціна на пшениця з порту Новоросійськ (Росія) FOB була більш близькою до української, проте все ж на кілька доларів вищою. Можна зробити висновок, що українська пшениця за цінами найдешевша, що є безумовною перевагою, тому країни-імпортери (особливо країни третього світу) нині дуже зацікавлені у тому, щоб зернова угода продовжувалася й надалі, а обсяги українського експорту дедалі збільшувалися.

Щомісяця через блокування морських портів Україна втрачала 1,5 млрд доларів. До того ж українські елеватори, які не постраж-

* — підрахунки компанії Agritel

Рис. 1. Динаміка експорту кукурудзи в Україні, млн т. та прогноз експорту на 2022—2023 маркетинговий рік

Джерело: [21].

дали від бойових дій, ще у травні-червні стояли переповнені. Фермерам ніде було зберігати наступний урожай. Зараз ситуація поступово стабілізується. Для розуміння масштабів можливої продовольчої кризи слід зазначити, що Україна входить до трійки світових лідерів із виробництва та експорту продовольства. У рік, крім себе, вона годувала ще 400 млн людей і будувала плани збільшити їх кількість протягом 10 років до 1 мільярда [3].

Україна вже не перший рік займає передові позиції з вирощування кукурудзи. Так, у 2021—2022 маркетинговому році вона була на п'ятому місці за обсягом виробництва (прогноз на 2022—2023 МР — 8-е місце) та на четвертому місці за величиною експорту зерна кукурудзи [19, 20]. Ціна на українську кукурудзу урожаю 2021 року є найнижчою і станом на 23 травня становила 288 \$/т. Наступною у порядку зростання ціни є Аргентина з пропозицією кукурудзи на рівні 308 \$/т. Ціна постачання на умовах франко-борт американської пшениці (Мексиканська затока) становить 347 \$/т, франко-борт Бордо, Франція — 387 \$/т.

За оцінками компанії Agritel, найбільш прогнозований (і найбільш песимістичний) сценарій експорту українського зерна кукурудзи — це обсяг 10 млн т. (рис. 1).

На думку експертів компанії Agritel, навіть ці 10 млн т Україні важко буде експортувати, але це в значній мірі залежить від

термінів завершення активної фази війни [21]. За оптимістичним прогнозом — у 2022—2023 маркетинговому році Україна буде здатна досягти максимуму експорту — 29,6 млрд т зерна кукурудзи. Все залежить від того, як швидко Україна переорієнтується на нові логістичні маршрути з експорту кукурудзи та чи зможе забезпечити тимчасове її зберігання на певний час, необхідний для проходження бюрократичних процедур при перетинанні кордону з ЄС.

Проте не лише бюрократичні перепони стоять на шляху переорієнтації експорту. На думку менеджера з розвитку бізнесу компанії Maxigrain Олени Нероби, нині гостро постають такі проблеми: 1) на кордонах немає, де зберігати партії 2) у країн-сусідів немає, чим їх розвозити. Щоб налагодити такі постачання, потрібен час [6].

Існують і об'єктивні обмеження, які суттєво впливають на можливості експорту українського зерна. Вони зумовлені, серед іншого, різною шириною колій в Україні та ЄС, що вимагає проведення процедур розвантаження-завантаження для можливості подальшого транспортування вантажів. З часом буде зроблено низку кроків з подолання цього стримуючого фактора, проте в найближчі місяці кардинально змінити ситуацію шляхом переходу на вужчу ширину колій (як в ЄС) навряд чи вдасться.

Таблиця 2. Виробництво та експорт основних видів аграрної продукції в Україні на 2022—2023 маркетинговий рік, млрд. т.

Вид продукції	Виробництво			Експорт		
	Обсяг, млн т.	Ранг серед світових виробників	% від обсягу світового виробництва	Обсяг, млн т.	Ранг серед світових експортерів	% від обсягу світового експорту
Пшениця	21,5	# 9	2,8 %	10,0	# 7	4,8 %
Кукурудза	19,5	# 8	1,7 %	9,0	# 4	4,9 %
Соняшник	11,0	# 2	21,7 %	0,75	# 1	20,1 %
Ячмінь	6,0	# 7	4,0 %	2,0	# 6	6,4 %
Соняшникова олія	4,193	# 2	21,9 %	3,8	# 1	36,3 %
Соняшникова макуха	4,027	# 3	19,4 %	2,9	# 1	41,5 %
Насіння ріпаку	3,2	# 6	4,0 %	2,75	# 3	16,6 %

Source: [22, 23] USDA WASDE and PSD Database, Updated May 12, 2022.

Ще одним об'єктивним обмеженням є те, що російські війська продовжують ракетні атаки в Україні на залізничні вузли, елеватори, склади добрив, сільськогосподарські угіддя та енергетичну інфраструктуру. Знеструмлення місць зберігання зерна — ще одна проблема, яка може критично вплинути на його якість. За словами міністра сільського господарства Федеративної республіки Німеччина Джема Оздеміра, за цими ударами скоріше за все криється спроба Росії усунути Україну як конкурента на зерновому ринку у довгостроковій перспективі [9].

На тлі всіх проблем та перепон з експорту зерна, проаналізуємо прогноз виробництва та експорту основних видів аграрної продукції в Україні, зроблений Сільськогосподарським департаментом США (USDA). За оцінками USDA на 2022—2023 маркетинговий рік в Україні виробництво та експорт основних видів аграрної продукції буде наступним (табл. 2).

За обсягами виробництва пшениці, згідно з прогнозними розрахунками USDA, Україна у 2022—2023 маркетинговому році займатиме 9 місце у світі, а також 7 місце серед країн-експортерів [23]. У відсотковому відношенні це 4,8 % від світового обсягу експорту. Чільне місце серед зернових належить кукурудзі на зерно, виробництво якої прогнозується 19,5 млн тон, що становить 1,7 % світового обсягу виробництва. При цьому, Україна посідає 4 місце серед експортерів кукурудзи, з обсягом 9,0 млн тон, що становить 4,9 % світового експорту. Щодо соняшнику, Україна матиме друге місце у світі з його виробництва та перше — з експорту. А виробництво соняшникової олії становитиме 21,9 % від світового обсягу виробництва і покриє 36,3 % світового експорту. Варто відзначити, що це не межа можливостей українського аграрного бізнесу. Україна спроможна і надалі підвищувати ці показники після перемоги. Наразі відбувається налагодження нових зв'язків та вирішен-

ня проблем експорту зернової продукції з урахуванням можливого погіршення ситуації.

У таких умовах виникає необхідність розробки комплексу екстрених заходів в умовах можливих надзвичайних ситуацій. На нашу думку, на сучасному етапі постала необхідність розробки протоколів дій в разі виникнення тих чи інших надзвичайних ситуацій. Для максимального збереження зібраного урожаю, підтримання його ефективного зберігання без втрати якості, забезпечення доставки зерна до порту (або до пункту пропуску) має бути розроблений чіткий порядок дій у разі тривалого відключення електроенергії. Також має бути закуплене і встановлене необхідне обладнання для підтримання умов зберігання, проведено інструктаж персоналу тощо.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Найбільшою сучасною проблемою експорту зерна з України є обмежені можливості морських шляхів експорту. Проблема, що з неї витікає, — недостатня розвиненість експорту через річкові порти, залізницею та автомобільним транспортом і нагальна необхідність швидкої переорієнтації. І третя проблема — ракетні атаки по інфраструктурним об'єктам, на яку вплинути жодним чином не має змоги.

Проте українське зерно продовжує свій шлях до споживача попри всі перепони та негаразди. І уряд України у цих процесах робить усе можливе для врегулювання проблем, що виникли. Наразі здійснюється активний пошук напрямів поліпшення ситуації з експорту українського зерна. Заслужують на увагу наступні пропозиції щодо вирішення проблем з експортом зернової продукції:

— створення не тимчасових, а постійних альтернативних маршрутів із вивезення зерна з української території;

— будівництво зерноскладів в Польщі на кордоні з Україною, щоб полегшити вивезення українського зерна до Європи залізницею. Доцільним є залучення до таких проектів європейських та американських інвесторів.

— дипломатичні зусилля з продовження дії "зернової угоди";

— розробка проектів та поступова їх реалізація з переходу залізничних вантажних перевезень на ширину колії ЄС. Це дасть змогу нарощувати експорт навіть у випадку повторної блокади морських шляхів;

— встановлення тимчасових зерноскладів — розбірних модульних конструкцій і великих поліетиленових бегів, що дозволить зберегти урожай і надалі забезпечити постачання зернових на світові ринки;

— розробка і затвердження протоколів дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій на усьому шляху зерна від виробника до споживача.

Український уряд намагається шукати шляхи вирішення проблем експорту. Міністерство інфраструктури повідомило, що на наступний рік запланували створити додаткові залізничні термінали на кордонах із Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією. Очікується, що в співпраці з європейськими партнерами перевезення вантажів залізницею зросте мінімально на 50% від довоєнного рівня [9].

Попри всі негаразди в фінансово-бюджетному регулюванні й незважаючи на активну фазу бойових дій — Україна була і залишається вагомим постачальником продовольства у світі і активно впливає на світові глобальні процеси. У такій складній безпрецедентній ситуації ми вкотре довели, що наша країна гідна бути членом Європейського Союзу та вже давно займає чільне місце серед країн-експортерів. Вітчизняний аграрний експорт випробування війною проходить успішно й гарантує як світову продовольчу безпеку, так і фінансову міцність України.

Література:

1. Бабенко М. Зерновий коридор працює: скільки зерна вивозять аграрії з України (дата публікації 05 жовтня 2022, 10:09). URL: <https://focus.ua/uk/economics/531773-zernoviy-koridor-rabotaet-skolko-zerna-vyvozyat-agrarii-iz-ukrainy>

2. В Україні скасували ліцензування експорту кукурудзи — УЗА. (дата публікації: 27 березня 2022, 10:00). URL: <https://superagronom.com/news/15088-v-ukrayini-skasuvailitsenzuvannya-eksportu-kukurudzi--uza> (дата звернення 29.11.2022).

3. Висоцький Т. Голодомор 21-го століття. Як блокування морських портів загрожує Україні та світу. (дата публікації: 14 червня 2022 12:00). URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/golodomor-21-go-veka-blokirovanie-morskih-1655117276.html> (дата звернення 19.11.2022).

4. Дорофєєв О. В. Напрями нарощення експортного потенціалу підприємств зернової галузі України. Український журнал прикладної економіки. 2020. Том 5. № 2. С. 197—205. ISSN 2415-8453.

5. Лотиш О. Я. Стратегічний аналіз зернової галузі України: стан та перспективи розвитку. Інтелект XXI. 2018. № 3. С. 74—79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/int_XXI_2018_3_17 (дата звернення: 30.11.2022).

6. Маковей Ю. Битва за зерно: замітки про сучасний експорт та зберігання українського збіжжя. (дата публікації: 20 червня 2022). URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/1328--bitva-za-zerno-zamitki-pro-suchasniy-eksport-ta-zberigannya-ukrayinskogo-zbijjya> (дата звернення: 27.11.2022).

7. Матеріали веб-порталу Інформаційного агентства "Інтерфакс-Україна". Стрічка новин за спецтемою "Зерно". URL: <https://ua.interfax.com.ua/> (дата звернення 12.11.2022).

8. Муха М., Воробйова І., Проблеми експорту зерна через ЄС та потужностей зберігання в Україні. Elevatorist.com (дата публікації: 22 березня 2022, 16:12). URL: <https://elevatorist.com/blog/read/761-eksport-cherez-suhoputni-shlyahi-do-yes-mojlivosti> (дата звернення 26.06.2022).

9. Муха М. Залізничний експорт у травні — диверсифікація зернових постачань росте. (дата публікації: 01.06.2022, 09:00). URL: <https://elevatorist.com/blog/read/790-zaliznichniy-eksport-u-travni--diversifikatsiya-zernovih-postachan-roste> (дата звернення 25.11.2022).

10. Названо ТОП-10 найбільших імпортерів українського зерна за минулий рік. URL: <https://latifundist.com/novosti/58224-nazvano-top-10-najbilshih-importeriv-ukrayinskogo-zerna-zaminulij-rik> (дата публікації: 3 лютого 2022, 11:00).

11. Oliynyk, O., Skoromna, O., Gorokh, O., Mishchenko, V. and Yevdokimova, M. (2021), New approach to risk assessment of certain agricultural products. Agricultural and Resource Economics, vol. 7, no. 1, pp. 44—57. URL: <https://are-journal.com/are/article/view/398/275> (дата звернення 26.12.2022).

12. Олійник, О., Макогон, В., Скоромна, О., Міщенко, В., & Брік, С. (2021). Ефективність короткострокового кредитування сільськогос-

подарських товаровиробників. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики, 3 (38), 304—314. URL: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3296/3258> (дата звернення 26.11.2022).

13. Петренко О. П. Фінансово-економічний аналіз ринку зерна як передумова продовольчої безпеки України. Електронне наукове фахове видання з економічних наук "Modern Economics", № 13 (2019), С. 207—212. ISSN 2521-6392 URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/13-2019/petrenko.pdf> (дата звернення 25.11.2022).

14. Польща відкрила додатковий прикордонний перехід для українського зерна — експерт. (дата публікації: 01.06.2022, 11:22). URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/836268.html> (дата звернення 30.11.2022).

15. Скоромна О.Ю. Сучасні тенденції світового ринку пшениці: попит і пропозиція. Review of transport economics and management. Український державний університет науки і технологій (Дніпровський національний університет залізничного транспорту ім. ак. В. Лазаряна). URL: <http://pte.diit.edu.ua/> (дата звернення 30.11.2022).

16. Україна стала другим у світі експортером зерна. (дата публікації: 22.01.2021 18:49). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3176429-ukraina-stala-drugim-u-sviti-eksporterom-zerna.html> (дата звернення 30.11.2022).

17. Чернявський І. Ю. Прогнозування експортного потенціалу підприємств зернової галузі України з урахуванням рівня розвитку вітчизняної селекції. Український журнал прикладної економіки. 2019. Том 4. № 4. С. 199—208. — ISSN 2415-8453

18. Як блокування морських портів загрожуватиме Україні та світу. Веб-сайт Української Зернової Асоціації. URL: <https://uga.ua/meanings/yak-blokuvannya-morskih-portiv-zagrozhuye-ukrayini-ta-svitu/> (дата звернення 30.11.2022)

19. Foreign agricultural service U.S. Department of agriculture/ Official data — URL: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/app/index.html#/app/downloads>

20. Grain: World Markets and Trade. United States Department of Agriculture Foreign Agricultural Service — May 2022 (available at: 29.05.2022). URL: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/app/index.html#/app/downloads>

21. Macroeconomics Is a global food crisis inevitable? Agritel Market Drivers. Argus Media group. Up-to-date analysis on agricultural commodities. — May 23th, 2022. (available at: 30.11.2022). URL: https://www.agritel.com/ua/product/amd_en

22. Ukraine Agricultural Production and Trade. May 2022. (available at: 30.11.2022). URL: <https://www.fas.usda.gov/sites/default/files/2022-05/Ukraine-Factsheet.pdf>

23. World Agricultural Supply and Demand Estimates WASDE-624 — May 12, 2022. (available at: 30.11.2022). URL: <https://www.usda.gov/oce/commodity/wasde/wasde0522.pdf>

24. World Agrochart Market Review — September 22, 2022. (available at: 30.11.2022). URL: <https://www.agrochart.com/en/market-review/all/?tab=9>

References:

1. Babenko, M. (2022), "The grain corridor is working: how much grain are exported by farmers from Ukraine", Focus [Online], available at: <https://focus.ua/uk/economics/531773-zernoviy-koridor-rabotaet-skolko-zerna-vyvozyat-agrarii-iz-ukrainy> (Accessed 5 November 2022).

2. Superagronom (2022), "In Ukraine, the licensing of corn export was canceled — UZA", available at: <https://superagronom.com/news/15088-v-ukrayini-skasuvani-litsenzuvannya-eksportu-kukurudzi-uz>, (Accessed 29 November 2022).

3. Vysotsky, T. (2022), "Holodomor of the 21st century. How the blocking of sea ports threatens Ukraine and the world", RBC-Ukraine [Online], available at: <https://www.rbc.ua/ukr/news/golodomor-21-go-veka-blokirovaniye-morskih-1655117276.html>, (Accessed 19 November 2022).

4. Dorofeev, O. V. (2020), "Directions of increasing the export potential of enterprises in the grain industry of Ukraine", Ukrainian Journal of Applied Economics, vol. 5, No. 2, 197—205 pp.

5. Lotysh, O. (2018), "Strategic analysis of the grain industry of Ukraine: state and development prospects", Intelligence XXI, [Online], vol. 3, pp. 74—79, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/int_XXI_2018_3_17 (Accessed 30 November 2022).

6. Makovey, Yu. (2022), "The Battle for Grain: Notes on Modern Export and Storage of Ukrainian Grain", Kurkul [Online], available at: <https://kurkul.com/spetsproekty/1328-bitva-za-zernozamitki-pro-suchasniy-eksport-ta-zberigannya-ukrayinskogo-zbijjya>, (Accessed 5 December 2022).

7. Interfax-Ukraine (2022), "News feed on the special topic — Grain", available at: <https://ua.interfax.com.ua/>, (Accessed 23 November 2022).

8. Mukha, M. and Vorobyova, I. (2022), "Problems of grain export through the EU and storage capacities in Ukraine", Elevatorist

[Online], available at: <https://elevatorist.com/blog/read/761-eksport-cherez-suhoputni-shlyahi-do-yes-mojlivosti>, (Accessed 5 December 2022).

9. Mukha, M. (2022), "Railway exports in May — diversification of grain supplies is growing", Elevatorist [Online], available at: <https://elevatorist.com/blog/read/790-zaliznichniy-eksport-u-travni--diversifikatsiya-zernovih-postachan-roste>, (Accessed 1 December 2022).

10. Latifundist (2022), "The TOP-10 largest importers of Ukrainian grain for the past year have been named", available at: <https://latifundist.com/novosti/58224-nazvano-top-10-najbilshih-importeriv-ukrayinskogo-zerna-za-minulij-rik>, (Accessed 30 November 2022).

11. Oliynyk, O. Skoromna, O. Gorokh, O. Mishchenko, V. and Yevdokimova, M. (2021), "New approach to risk assessment of certain agricultural products". Agricultural and Resource Economics", vol. 7, no. 1, pp. 44—57.

12. Oliynyk, O., Makogon, V., Skoromna, O., Mishchenko, V. and Brik, S. (2021), "Efficiency of short-term lending to agricultural producers", Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol 3 (38), pp. 304—314.

13. Petrenko, O. (2019), "Financial and Economic Analysis of the Grain Market as a Precondition for Ukraines Food Security", Modern Economics, [Online], vol. 13 (2019), pp. 207—212.

14. Interfax-Ukraine International Agency (2022), "Poland opened an additional border crossing for Ukrainian grain — expert", available at: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/836268.html> (Accessed 30 November 2022).

15. Skoromna, O. (2022), "Current trends in the world wheat market: supply and demand", Review of transport economics and management, [Online], available at: <http://pte.diit.edu.ua> (Accessed 30 November 2022).

16. Web-site Ukrinform (2021), "Ukraine became the world's second grain exporter", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3176429-ukraina-stala-drugim-u-sviti-eksporterom-zerna.html>, (Accessed 30 November 2022).

17. Chernyavskiy, I. Yu. (2019), "Forecasting the export potential of enterprises of the grain industry of Ukraine, taking into account the level of development of domestic breeding", Ukrainian Journal of Applied Economics, vol. 4. No. 4, pp. 199—208.

18. UZA (2022), "How blocking seaports threatens Ukraine and the world. Website of the Ukrainian Grain Association", available at: <https://uga.ua/meanings/yak-blokuvannya-morskih-portiv-zagrozhuye-ukrayini-ta-svitu>, (Accessed 30 November 2022).

19. Foreign agricultural service U.S. (2022), "Department of agriculture", available at: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/app/index.html#/app/downloads>, (Accessed 30 November 2022).

20. Department of Agriculture Foreign Agricultural Service (2022), "Grain: World Markets and Trade", available at: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/app/index.html#/app/downloads> (Accessed 30 November 2022).

21. Agritel Market Drivers. Argus Media group (2022), "Macroeconomics Is a global food crisis inevitable?", available at: https://www.agritel.com/ua/product/amd_en (Accessed 30 November 2022).

22. Department of Agriculture Foreign Agricultural Service (2022), "Ukraine Agricultural Production and Trade", available at: <https://www.fas.usda.gov/sites/default/files/2022-05/Ukraine-Factsheet.pdf> (Accessed 30 November 2022).

23. United States Department of Agriculture (2022), "World Agricultural Supply and Demand Estimates", available at: <https://www.usda.gov/oce/commodity/wasde/wasde0522.pdf> (Accessed 30 November 2022).

24. World Agrochart Market Review (2022), available at: <https://www.agrochart.com/en/market-review/all/?tab=9> (Accessed 30 November 2022).

Стаття надійшла до редакції 11.12.2022 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 330.341.1:005.41

Є. В. Ланченко,
аспірант, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1476-7133>

DOI: 10.32702/2306-6792.2022.24.61

ЕВОЛЮЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ "ІННОВАЦІЯ"

E. Lanchenko,
Postgraduate student, Bila Tserkva National Agrarian University

EVOLUTIONARY DEVELOPMENT OF THE CONCEPT OF "INNOVATION"

У сучасних умовах інновації та інноваційна діяльність набувають всебільного значення для успішної фінансово-господарської діяльності комерційних організацій, стають важливим інструментом конкурентної боротьби та однією з основних складових ефективної стратегії. Рівень розвитку інноваційної сфери — науки, нових технологій, наукоємних галузей, інноваційна активність компаній, участь у міжнародній науково-технічній кооперації — формують основу сталого економічного зростання, є необхідною умовою успішної участі країни у світовому поділі праці, визначають перспективи та впливають на темп розвитку економічної сфери.

На протязі тривалого періоду часу поняття "інновація" набуло ширшого змісту і належить тепер не лише до сфери виробництва, а й поширюється на організаційні, фінансові та будь-які інші методи, що сприяють функціонуванню підприємства. Інноваціями називають нововведення у сфері кадрової політики, торгової політики, маркетингу, стратегічного управління тощо.

При визначенні економічної сутності поняття "інновація" як процесу створення нововведень, що призводить до комерційного успіху на ринку, то з цієї позиції інновація не є тоді, коли вона впроваджена в технологічний процес та приносить певний позитивний економічний результат. Процес комерціалізації результату інтелектуальної праці називається інноваційною діяльністю, тобто. робота щодо доведення науково-технічних ідей, винаходів, розробок до результату, придатного для практичного використання. У повному обсязі інноваційна діяльність включає розробку, освоєння та виробництво, а також реалізацію нового продукту, тощо.

Отже, аналіз існуючих понять терміна "інновація" дозволяє сформулювати визначення цього терміну наступним чином: інновація — це практична реалізація нововведень, що дозволяють отримати економічну вигоду або новий соціальний ефект у будь-якій сфері людської діяльності.

Неодмінними властивостями інновації є його новизна, виробнича застосовність (економічна обґрунтованість та соціальна значимість). Інновація також має обов'язково відповідати запитам споживачів. Основною метою діяльності будь-якого комерційного підприємства є отримання максимально можливого обсягу прибутку. Розвиток конкурентного середовища практично у всіх сферах господарювання обмежує можливості екстенсивного шляху розвитку суб'єктів господарювання. Сьогодні інноваційна діяльність є необхідним елементом стратегії розвитку успішного підприємства. Таким чином, дослідження процесів впровадження інноваційної складової в діяльність суб'єктів господарювання у всіх її аспектах бачиться досить актуальним.

Under the modern conditions, innovations and innovative activities are becoming more and more important for the successful financial and economic activity of commercial organizations, they are becoming an important tool of competitive struggle and one of the main components of an effective strategy. The level of development of the innovation sphere — science, new technologies, knowledge-intensive industries, innovative activity of companies, participation in international scientific and technical cooperation — form the basis of sustainable economic growth, are a necessary condition for the country's successful participation in the global division of labor, determine prospects and influence the rate of development of the economic sphere.

During a long period of time, the concept of "innovation" has acquired a broader meaning and now belongs not only to the field of production, but also extends to organizational, financial and any other methods that contribute to the functioning of the enterprise. Innovations are innovations in the field of personnel policy, trade policy, marketing, strategic management, etc.

When defining the economic essence of the concept of "innovation" as a process of creating innovations that leads to commercial success on the market, from this point of view, innovation is not when it is introduced into a technological process and brings a certain positive economic result. The process of commercialization of the result of intellectual work is called innovative activity, i.e. work on bringing scientific and technical ideas, inventions, and developments to a result suitable for practical use. In its entirety, innovative activity includes development, development and production, as well as the implementation of a new product, etc.

Therefore, the analysis of the existing concepts of the term "innovation" allows us to formulate the definition of this term as following: innovation is the practical implementation of innovations that allow obtaining an economic benefit or a new social effect in any sphere of human activity.

Indispensable properties of innovation are its novelty, production applicability (economic validity and social significance). Innovation must also meet the needs of consumers. The main goal of any commercial enterprise is to obtain the maximum possible amount of profit. The development of a competitive environment in almost all spheres of business has limited the possibilities of extensive development of business entities. Today, innovative activity is a necessary element of the development strategy of a successful enterprise. Thus, the study of the processes of introducing an innovative component into the activities of economic entities in all its aspects is considered quite relevant.

Ключові слова: інновація, інноваційний розвиток, підприємство, впровадження. науково-технічний прогрес.

Key words: innovation, innovative development, enterprise, implementation. scientific and technological progress.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах інновації та інноваційна діяльність набувають все більшого значення для успішної фінансово-господарської діяльності комерційних організацій, стають важливим інструментом конкурентної боротьби та однією з основних складових ефективної стратегії. Рівень розвитку інноваційної сфери — науки, нових технологій, наукомістких галузей, інноваційна активність компаній, участь у міжнародній науково-технічній кооперації — формують основу сталого економічного зростання, є необхідною умовою успішної участі країни у світовому поділі праці, визначають перспективи та впливають на темп розвитку економічної сфери. Прискорений науково-технічний прогрес, диференціація ринків, вимогливість споживачів товарів та послуг, поява нових конкурентів, особливо в умовах глобалізації світової економіки, змушує фірми швидко реагувати і пристосовуватися до зовнішнього середовища, що змінюється, розробляти інноваційну стратегію. Інноваційна діяльність — складна динамічна система, що охоплює наукові дослідження, створення нових видів продукції, удосконалення обладнання та предметів праці, технологічних процесів та форм організації виробництва на основі новітніх досягнень науки, техніки та передового досвіду; планування та фінансування інноваційних проєктів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженням інновацій як фактора економічного зростання, рушійних сил розвитку інноваційної діяльності займалися вітчизняні вчені Ю. Бажал, О. Лапка, М. Крупка, Д. Черваньов, В. Александрова, М. Данько, а також закордонні автори — Й. Шумпетер М. Кондратьєв, А. Бляхман, С. Валдайцев, С. Глазьев, Д. Львов, П. Друкер, Г. Менш, Б. Санто, Б. Твісс, та інші. Незважаючи на очевидний прогрес, досягнутий в інноваційній теорії економічного розвитку в даній галузі залишається низка невирішених проблем. Вимагає уточнення сутність і роль інновацій як економічної категорії, оцінка інноваційної діяльності й її впливу на економічний розвиток.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є розробка теоретичних підходів до оцінки процесу трактування поняття "інновація".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як свідчать результати опитування, які здійснені в середовищі менеджменту сільськогосподарських підприємств Київської, Черкаської та Вінницької областях (129 респондентів), показало, що в 47% опитаних тлумачать цей термін по-різному, а 53% взагалі не розуміють його значення.

З англійської мови слово "innovation" перекладається українською мовою як інновація, нововведення, нововведення. Більшість вчених вважає дані поняття синонімами, але дехто намагається знайти смислові відмінності у цих термінах [1].

Певна група науковців вважає, що інновації — це прерогатива високотехнологічних компаній [2]. Насправді інновації можливі у будь-якій галузі людської діяльності. В американському місті Помпано Біч (штат Флорида) встановлено навіть пам'ятник, що символізує дух інновацій Spirit of Innovation.

Засновником теорії інновацій вважають австрійського економіста Й. Шумпетера. Він у роботі "Теорія економічного розвитку", виданої 1912 р., розглядав інновацію (нові комбінації) як засіб підприємництва для отримання прибутку. Пізніше, у 30-х роках XX ст., Й. Шумпетер виділив п'ять типових змін в економічному розвитку, що ґрунтуються на інноваціях: використання нової техніки, нових технологічних процесів або нового ринкового забезпечення виробництва (купівля-продаж); використання продукції з новими якостями; використання нової сировини; зміни в організації виробництва та його матеріально-технічного забезпечення; поява нових ринків збуту.

Інновацією Йозеф Шумпетер вважав новацію, яка застосована в галузі технології виробництва або управління певною господарською одиницею.

Таким чином, інновація не є інновацією до того моменту, поки вона успішно не впроваджена і не почала приносити користь.

Очевидність зацікавленості підприємців у реалізації нововведень Шумпетер пояснював підвищенням конкурентоспроможності, а відтак збільшенням обсягу прибутку підприємства. Шумпетер зазначав: "оскільки підприємець, вперше з'являючись над ринком з новими продуктами, немає конкурентів, ціни на ці продукти повністю чи частково визначаються принципами монопольного ціноутворення. Отже, в умовах капіталістичного господарства у підприємницькому прибутку міститься елемент монопольного прибутку" [3].

На протязі тривалого періоду часу поняття "інновація" набуло ширшого змісту і належить тепер не лише до сфери виробництва, а й поширюється на організаційні, фінансові та будь-які інші методи, що сприяють функціонуванню підприємства. Інноваціями називають нововведення у сфері кадрової політики, торгової політики, маркетингу, стратегічного управління тощо.

Підхід Й.А. Шумпетера перестав бути єдиним, так, Б. Твісспод інновацією розуміє процес придбання інтелектуальним товаром (винаходом, інформацією, ноу-хау) економічного змісту, у вигляді досягнення позитивного результату під час реалізації над ринком. Таким чином, в основі інноваційних змін обов'язково лежить результат наукових досліджень чи науково-технічної діяльності, що використовується у будь-якій сфері діяльності для вдосконалення процесів виробництва, економічних та соціальних відносин, діяльності у галузі науки, освіти та інших сфер суспільства [4].

У дослідженнях вітчизняних економістів термін "інновація" став широко застосовуватися з переходом економіки до ринкових відносин. Раніше у економічній літературі питання нововведень широко висвітлювалися у рамках досліджень науково-технічного прогресу, розвитку науки та техніки.

У вітчизняній науці вагомий внесок у вивчення понять, що розглядаються, вніс М.Д. Кондратьєв. Він довів існування "великих циклів", або "довгих хвиль", що утворюються від впровадження базового нововведення і є безліччю вторинних, удосконалювальних нововведень.

Дослідження наукових праць різних авторів показало, що всі різноманітні варіанти тлумачення терміна "інновація" можна розділити на декілька частин: інновація як процес; інновація як наслідок [5].

Обидва підходи мають значну кількість прихильників в середовищі науковців.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових досліджень свідчить, що на практиці термін "інновація" використовується стосовно не тільки нової

техніки, але й будь-яких інших сфер людської діяльності (управління, освіти, науки, медицини, військової справи, тощо). У зв'язку з цим нині є такі трактування терміна "інновація":

- процес реалізації нової ідеї у будь-якій сфері життєдіяльності людини, що сприяє задоволенню існуючої потреби на ринку та приносить економічний ефект;

- залучення до економічного обігу результатів інтелектуальної діяльності, що містять нові, у тому числі наукові, знання з метою задоволення суспільних потреб або отримання прибутку;

- кінцевий результат впровадження нововведення з метою зміни об'єкта управління та отримання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного чи іншого виду ефектів;

- нововведення у будь-якій сфері людської діяльності, спрямовані на необхідне та достатнє виконання наступних умов:

- використання частково чи повністю охороноздатних, тобто захищених патентним, авторським та інформаційним правом, предметів праці чи ноу-хау;

- забезпечення випуску охороноздатних товарів чи послуг;

- використання таких предметів праці та ноу-хау або випуск таких товарів та послуг, які відповідно до встановлених норм визнаються порівнянними зі світовим рівнем;

- забезпечення значного споживчого ефекту.

Відповідно до міжнародного законодавства, інновація визначається як кінцевий результат діяльності, який отримав втілення у вигляді нового чи удосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового чи удосконаленого технологічного процесу, що використовується у практичній діяльності, нового підходу у соціальній, управлінській та інших сферах.

Більш ємне визначення слова "інновація" дав у своїй науково-популярній книзі Елейн Дандон: "Інновація — це прибуткова реалізація творчої стратегії" [6]. За його визначенням, інновація повинна включати чотири ключові компоненти:

- креативність (містить нову ідею);

- реалістичність (перспективність втілення ідеї у вигляді конкретних товарів та послуг);

- стратегічність (з'ясування того, наскільки реалізація ідеї буде корисною та успішною у довгостроковій корпоративній діяльності);

- прибутковість (визначення економічної ефективності виробництва та реалізації нової та корисної ідеї).

"Інновація" походить від термінів визначення технічних виробів принципово нового, немає аналога, типу. Проте це поняття почали використовувати у техніці, а й впровадження нововведень у діяльність соціуму. У зв'язку з цим нині використовуються два основні розуміння інновацій, що різняться функціонально:

— технологічні інновації — виробництво нового чи ефективного продукту, виробу, техніки, розробка нових чи удосконалення існуючих технологічних процесів;

— соціальні інновації — процес оновлення соціальних сфер життя людини (педагогіка, система управління, благодійність, обслуговування, організація процесу).

Девіз інновації — "нове та інше" — характеризує багатofункціональність цього поняття. Так, інновація у сфері обслуговування — це нововведення у виробництві, наданні та споживанні послуг або в їх організації та управлінні. Нововведення далеко не завжди базуються на винаходах та відкриттях. Є нововведення, що ґрунтуються на ідеях. Так, навіть деякі технічні інновації не можуть змагатися з такою ідеєю, як, продаж товарів на виплат, використання якої буквально перетворило економіку багатьох країн.

При визначенні економічної сутності поняття "інновація" як процесу створення нововведень, що призводить до комерційного успіху на ринку, то з цієї позиції інновація не є тоді, коли вона введена в технологічний процес та приносить певний позитивний економічний результат. Процес комерціалізації результату інтелектуальної праці називається інноваційною діяльністю, тобто. робота щодо доведення науково-технічних ідей, винаходів, розробок до результату, придатного для практичного використання. У повному обсязі інноваційна діяльність включає розробку, освоєння та виробництво, а також реалізацію нового продукту, тощо.

Отже, інновація, з погляду авторів, — це продукт, отриманий в результаті інвестування людського, фінансового та інших видів капіталу у створення та реалізацію нововведень у галузі техніки, технології, організації праці та управління, заснованих на використанні досягнень науки та передового досвіду.

Причому продукт, на нашу думку, обов'язково має бути абсолютно новим або радикально покращеним, ми пропонуємо вважати навіть добре відомий продукт, отриманий внаслідок більш ефективної комбінації засобів виробництва інновацією. Це не суперечить положенням "Керівництва Осло", які вказують на те, що мінімальною ознакою інновації є вимога, щоб продукт, процес, метод маркетингу чи організації був новим (або значно покращеним) для практики цієї фірми. Це включає в категорію інновацій продукти, процеси та методи, які фірми створили першими та/або продукти, процеси та методи, запозичені від інших фірм чи організацій.

З урахуванням вищесказаного можна виділити три основні властивості інновацій:

- новизна;
- реалізація на практиці;

— здатність забезпечити задоволення певних потреб.

Метою впровадження інновацій є підвищення рівня конкурентоспроможності суб'єкта господарювання.

Для глибшого розуміння сутності інновацій їх необхідно класифікувати. У науковій літературі можна знайти значну кількість варіантів класифікації інновацій за різними ознаками. Безумовно, можна виділити ще безліч класифікаційних ознак, однак, вважаємо класифікацію, наведену в "Керівництві Осло", що найбільш правильно відображає принципові відмінності між різними видами інновацій.

Відповідно до "Керівництва Осло" розрізняють чотири типи інновацій: продуктові, процесні, маркетингові та організаційні [7].

Під продуктовою інновацією розуміється впровадження товару чи послуги, є новими чи значно поліпшеними щодо їх властивостей чи способів використання.

Під процесною інновацією розуміється впровадження нового чи значно поліпшеного способу виробництва чи доставки продукту.

Під маркетинговою інновацією розуміється впровадження нового методу маркетингу, включаючи значні зміни у дизайні чи упаковці продукту його складуванні, просуванні ринку чи призначенні продажної ціни.

Під організаційною інновацією розуміється використання нового організаційного методу у діловій практиці фірми, у створенні робочих місць чи зовнішніх зв'язках.

Сутність інновації проявляється у її функціях. Функції інновації відображають її призначення в економічній системі країни та її роль у господарському процесі.

Інновація, на думку Д. І. Скворцов, що збігається з думкою авторів, виконує три основні функції [8]:

відтворювальна функція означає, що інновація є важливим джерелом фінансування розширеного відтворення. Сенс цієї функції полягає у отриманні прибутку від інновації та використання її як джерело фінансових ресурсів. Інвестиційна функція означає, що прибуток від інновації може бути використана для інвестування з різних напрямків, у тому числі і як капітал. Цей капітал може спрямовуватись на фінансування нових видів інновацій.

стимулююча функція проявляється у стимулюванні підприємницької діяльності. Отримання підприємцем прибутку з допомогою реалізації інновації прямо відповідає основній меті суб'єкта підприємницької діяльності. Прибуток є стимулом для підприємця запровадження нових інновацій; спонукає його вивчати попит, удосконалювати організацію маркетингової діяльності, застосовувати сучасні методи управління фінансами тощо.

Необхідно зазначити, що у вузькому розумінні інновація — нове технічне рішення, здійснене на практиці. Тобто тут враховується лише науково-технічний аспект, що стосується створення, нововведень у технології та нових видів продукції. Так, Ю. В. Коновал зазначає: "інновація — форма прояву науково-технічного прогресу, результат творчої інтелектуальної праці людини, пов'язаної з оновленням усіх сфер діяльності людини". Отже, інновація означає радикальне нововведення, яке принципово змінює життя. Так, П. Друкер у роботі "Ефективне управління. Економічні завдання та оптимальні рішення" наводить наступне визначення інновації: "інновація — це розробка та впровадження нового, раніше не існуючого, за допомогою якого старі, відомі елементи надають обрисів економіки даного бізнесу..." [10, С. 321].

Огляд визначень багатьох учених показує, що це термін може мати різні значення залежно від контексту, а вибір підходу до визначення поняття залежить від конкретних цілей виміру чи аналізу.

На думку вчених інновація (нововведення) визначається як кінцевий результат творчої діяльності, який отримав втілення у вигляді нового чи вдосконаленого продукту, впроваджене на ринку, нового чи вдосконаленого технологічного процесу, що використовується у практичній діяльності, або у новому підході до соціальних послуг [11].

Сукупність науково-технічних, технологічних та організаційних змін, що відбуваються у процесі реалізації нововведень, можна визначити як інноваційний процес.

Вважають, що поняття "нововведення" є українським варіантом англійського слова "innovation". Детальний переклад з англійської означає "введення новацій" або, в нашому розумінні цього слова, — "введення новацій". Під новацією розуміється нова ідея, нове знання, новий звичай, новий метод, винахід. Українське словосполучення "нововведення" (у буквальному значенні "введення нового") означає процес виконання нововведення. Нововведення означає, що новація використовується. З моменту прийняття до поширення нововведення набуває нової якості і стає інновацією. Будь-які винаходи, нові явища, види послуг або методи лише тоді отримують суспільне визнання, коли прийняті до поширення (комерціалізації) і вже у новій якості вони виступають як нововведення (інновації) [12].

Існують і відмінності в трактуванні цього поняття у низці зарубіжних та вітчизняних джерел, де визначення терміна "інновація" має різний зміст. Значним внеском вітчизняних економістів у розвиток інноваційної теорії є розробка концепції технологічних укладів. Категорія технологічного укладу (у сучасному його розумінні)

введена в науковий обіг економістом В. С. Тимчаком [13]. Ця категорія має трохи спільного з поняттям "технологічна система", але відрізняється тим, що досліджена стосовно української дійсності.

В економічній літературі останніх років набув свого розвитку поняття "інноваційна стратегія". Докладніше типологію інноваційних стратегій розглянув у книзі Б. Санто [14]. Він виділяє центральні стратегії (макроекономічні) та стратегії підприємств. Автор особливо часто аналізує у своїй роботі мікростратегії, детально розглядає найбільш важливі стратегії, які характеризують нововведення у взаємозв'язку зі становищем на ринку (традиційну, імітаційну, оборонну, залежну, наструпувальну). Б. Санто розкриває умови застосування кожної конкретної стратегії.

Економіст Б. Твісс у своїх роботах значне місце відводив аналізу стратегій підприємств [15]. Він виділяє ліцензійну стратегію, проміжну, стратегію створення нового ринку, наступальну, захисну.

ВИСНОВКИ

Отже, аналіз існуючих понять терміна "інновація" дозволяє сформулювати визначення цього терміну наступним чином: інновація — це практична реалізація нововведень, що дозволяють отримати економічну вигоду або новий соціальний ефект у будь-якій сфері людської діяльності.

Неодмінними властивостями інновації є його новизна, виробнича застосовність (економічна обґрунтованість та соціальна значимість). Інновація також має обов'язково відповідати запитам споживачів. Основною метою діяльності будь-якого комерційного підприємства є отримання максимально можливого обсягу прибутку. Розвиток конкурентного середовища практично у всіх сферах господарювання обмежив можливості екстенсивного шляху розвитку суб'єктів господарювання. Сьогодні інноваційна діяльність є необхідним елементом стратегії розвитку успішного підприємства. Таким чином, дослідження процесів впровадження інноваційної складової в діяльність суб'єктів господарювання у всіх її аспектах бачиться досить актуальним.

Література:

1. Шевченко І. Ю., Потапенко С. В. Історична еволюція та сучасна інтерпретація дефініції категорії "інновація". Економіка. Фінанси. Право. 2021. № 8 (1). С. 17—23.
2. Зубков Р. С. Теоретико-методичні підходи до концептуальної складової сутності диференції "інновація". Ефективна економіка. 2014. № 12. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_12_91

3. Schumpeter, J. *Business Cycles: A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process*. N.y.: McGraw-Hill, 1939. P. 47—78.

4. Феріна О. С. Інновація як об'єкт економічних досліджень. Історія народного господарства та економічної думки України. 2013. Вип. 46. С. 119—128.

5. Мілютіна Ю. С. Дискусійні питання щодо визначення понять "інновація" та "нововведення". Університетські наукові записки. 2011. № 4. С. 454—462.

6. Дандон Э. Организационная инновация. Инновации. Как определяют тенденции и извлекать выгоды Режим доступа: <http://www.management.com.ua/qm/qm096.html>

7. Керівництво (рекомендації) Осло 2018. Керівні принципи збору, звітності та використання даних про інновації, 4 видання/OECD та Євро-стат. 4-те вид. 300 с.

8. Скворцов Д. І. Інновація, інноваційність та інноваційний розвиток з позиції економічної теорії. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 776. С. 309—314.

9. Коновал Ю. В. Економічна сутність поняття "інновація". Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. 2014. Вип. 1 (1). С. 336—341.

10. Друкер П.Ф., Макьярелло Д.А. Менеджмент.: Пер. с англ. М.: ООО "И.Д. Вильямс", 2011. 704 с.

11. Янченко З. Б. Удосконалення термінологічних підходів щодо визначення поняття "інновація". Проблеми економіки. 2013. № 2. С. 196—200.

12. Задорожнюк Н. О., Донець А. С., Щелкунова А. В. Дослідження та розвинення економічної сутності терміну "інновація". Економічний форум. 2015. № 1. С. 8—13.

13. Тимчак В. С. Особливості теоретико-методологічних підходів до змісту категорії "інновація". Інноваційна економіка. 2014. № 6. С. 249—255.

14. Санто, Б. Инновация как средство экономического развития / Б. Санто; пер. с венг. общ. ред. Б. В. Сазонова. М.: Прогресс, 1990. 296 с.

15. Твисс, Брайан. Управление научно-техническими нововведениями: Сокр. пер. с англ. [Предисл. К. Ф. Пузыни]. М.: Экономика, 1989. 271 с.

References:

1. Shevchenko, I.Yu. and Potapenko, S.V. (2021), "Historical evolution and modern interpretation of the definition of the category "innovation"", *Ekonomika. Finansy. Pravo*, vol, 8 (1), pp. 17—23.

2. Zubkov, R.S. (2014), "Theoretical and methodological approaches to the conceptual component of the entity definition "innovation"",

Efektivna ekonomika, vol. 12, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_12_91 (Accessed 10 Nov 2022).

3. Schumpeter, J. (1939), *Business Cycles: A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process*, McGraw-Hill, N.Y., USA, pp. 47—78.

4. Ferina, O.S. (2013), "Innovation as an object of economic research", *Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy*, vol. 46, pp. 119—128.

5. Miliutina, Yu.S. (2011), "Discussion questions regarding the definition of the concepts "innovation" and "innovation"", *Universytets'ki naukovy zapysky*, vol. 4, pp. 454—462.

6. Dandon, E. (2007), "Organizational innovation. Innovation. How to spot trends and capitalize", available at: (Accessed 10 Nov 2022). <http://www.management.com.ua/qm/qm096.html>

7. OECD (2018), *Kerivni pryntsyipy zboru, zvitnosti ta vykorystannia danykh pro innovatsii* [Guidelines for the collection, reporting and use of innovation data], OECD ta Yevrostat, Oslo, Norway.

8. Skvortsov, D.I. (2013), "Innovation, innovativeness and innovative development from the standpoint of economic theory", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika"*. Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku, vol. 776, pp. 309—314.

9. Konoval, Yu.V. (2014), "The economic essence of the concept of "innovation"", *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noi vlasnosti*, vol. 1 (1), pp. 336—341.

10. Druker, P.F. and Mak'iareello, D.A. (2011), *Menedzhment* [Management], ООО "Y.D. Vyl'iams", Moscow, Russia.

11. Yanchenko, Z.B. (2013), "Improvement of terminological approaches to the definition of the concept of "innovation"", *Problemy ekonomiky*, vol. 2, pp. 196—200.

12. Zadorozhniuk, N.O. Donets', A.S. and Schelkunova, A.V. (2015), "Research and development of the economic essence of the term "innovation"", *Ekonomichnyy forum*, vol. 1, pp. 8—13.

13. Tymchak, V.S. (2014), "Features of theoretical and methodological approaches to the content of the category "innovation"", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 6, pp. 249—255.

14. Santo, B. (1990), *Innovatsiya kak sredstvo ekonomicheskogo razvytiya* [Innovation as a means of economic development], Prohress, Moscow, Russia.

15. Tyvys, B. (1989), *Upravlenye nauchno-tekhnicheskimi novovvedeniyami* [Management of scientific and technological innovations], Ekonomika, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2022 р.